Delia-Anamaria Răchișan

Istorie culturală, istoria mentalităților, mentalități culturale

Suport de curs

Presa Universitară Clujeană

Delia-Anamaria Răchișan

ISTORIE CULTURALĂ, ISTORIA MENTALITĂȚILOR, MENTALITĂȚI CULTURALE

Suport de curs

Editura Presa Universitară Clujeană
2024

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Gheorghe Glodeanu
(Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, Școala Doctorală de Filologie)

Conf. univ. dr. Adriana-Florentina Călăuz
(Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, Facultatea de Litere)

ISBN 978-606-37-2419-0

Imaginea de pe copertă: ***Colosul din Rhodos cu torța / Zeul Helios, una din cele șapte minuni ale lumii antice*** (https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=XA2IsyKpKiI; accesare site: 21. 08. 2024)

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. B.P. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel. (+40)-744-687.884
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/
https://libraria.ubbcluj.ro/

În memoria colegei,

conf. univ. dr. Carmen Dărăbuș

Cu mult drag și din tot sufletul

studenților de la specializările Limba și literatura română (LLR 3)

și Etnologie (ETN 3)! ♥ ♥

Cu recunoștință

tuturor celor care prețuiesc și (re)actualizează

valorile culturale strămoșești!

♥♥ ♥♥

Cuprins

Introducere

Suportul de curs intitulat *Istorie culturală, istoria mentalităților, mentalități culturale* vizează familiarizarea studenților cu anumite concepte, sintagme- istorie a mentalităților, mentalități colective, mentalități tradiționale, mentalități culturale. Obiectivele specifice urmăresc anumite aspecte pertinente: să identifice simboluri, practici culturale, credințe, indiferent de spațiul cultural; să reconstituie structuri mentale, pe fragmente și ca totalitate, pornind de la binaritatea particular–general; să înțeleagă idei, concepte, teorii despre mentalitate emise de către diverși autori avizați; să redescopere istoria culturală, istoria mentalităților, mentalități culturale, apelând la analiza sincronică și diacronică. Suportul de curs își propune teme generoase. Acestea sunt analizate sincronic și diacronic, dar și din perspectivă comparativ-analitică. Paradigma mentală aferentă unui anumit timp istoric, perspectiva dinamică pluridisciplinară și interdisciplinară conferă o nouă viziune istorică, o privire panoptică, teme captivante, precum: conceptul de „cultură", moșteniri, mentalități, valori culturale daco-getice, cultură și civilizație greacă, cultură și civilizație romană, omul medieval (cavalerul, marginalul), mentalități culturale aferente norocului, schimbării numelui, fondului etnoiatric străvechi, deochiului, descântecului etc. Cursul este atractiv, temele vin în sprijinul studenților, conferindu-le posibilitatea de a se autoevalua. Partea teoretică se îngemănează cu partea aplicativă, suportul de curs este augmentat de fotografii reprezentative. Suportul de curs intitulat *Istorie culturală, istoria mentalităților, mentalități culturale* se adresează studenților de la specializările Limba și literatura română (LLR 3), Etnologie (ETN 3), dar și persoanelor care prețuiesc valorile culturale.

conf. univ. dr. Delia-Anamaria Răchișan

1. Conceptul de „cultură”

1.1. Introducere

Conceptul de „cultură” (lat. *cultura,* fr. «culture») a atras o multitudine de definiții și de pseudodefiniții. De asemenea, există o pleiadă de sintagme aferente culturii – animal cultural, cultura citadină, cultură extensivă, cultură intensivă, cultură de consum, cultură de masă, cultură fizică, cultură generală, cultură materială, cultura plantelor, cultură politică, cultura rurală, cultură spirituală, om de cultură etc. Dihotomia scris-oral anunță existența „culturii majore” și a „culturii minore” (cf. Lucian Blaga). Cultura modernă este o cultură academică, savantă, scrisă, iar cultura tradițională face trimitere la cultura populară, orală. De-a lungul timpului, stadiile culturii (primitivă, tradițională, modernă) au generat transformări. Cultura ca marcă a identității omului anunță agregarea la un anumit grup uman. Cultura reprezintă un sistem deschis, un sistem dinamic care inserează elemente, funcții, o taxonomie aparte.

1.2. Fenomenul „cultură” – mărci definitorii

În prezent, definițiile și pseudodefinițiile aferente culturii sunt în creștere.

În Antichitate, romanii și grecii confereau noțiunii de cultură un sens restrictiv (cultivarea pământului, creșterea animalelor, formare a spiritului): „Cicero făcea distincția între *cultura agrorum* și *cultura animi,* prin cea din urmă înțelegând un efort de educație, care face să rodească spiritul ce nu se limitează la acumularea de cunoștințe, ci la formarea spiritului și prin experiența personală a individului. La greci era subînțeles ca tot ceea ce servește pentru înfăptuirea umanității”[1].

De-a lungul timpului, autorii avizați străini și români au alocat o atenție deosebită culturii. Prima definiție aferentă culturii îi aparține antropologului

[1] Carmen Dărăbuș, *Introducere în studii culturale europene. Elemente de etno-antropologie a grupului social. Note de curs,* Fersig, Editura Maestro Tip, 2017, p. 12.

Edward B. Tylor (1871). Acesta atrăgea atenția asupra complexității conceptului de „cultură”: „este un ansamblu complex care include cunoștințele, credințele, arta, morala, legile, obiceiurile și toate celelalte aptitudini și deprinderi dobândite de om ca membru al societății”[2]. După aproape un centenar, Alfred Louis Kroeber (1963) subliniază faptul că pe lângă arta, credințele, cunoștințele dobândite, cultura implică vorbirea, regulile, tehnologia însușite de la predecesori și augmentate de aportul ființei umane[3]. Așadar, cultura reprezintă un sistem deschis, cultura nu include un amalgam de informații adunate fără noimă. Cultura trebuie privită ca un tot unitar care implică interrelaționare: „cultura nu este un depozit de informație, ci un mecanism de organizare extrem de complex, care păstrează informația [...], care primește informația nouă, codează și decodează mesajele, le traduce dintr-un sistem de semne într-altul”[4].

Leo Frobenius îi atribuie culturii conceptul de *paideuma*, punând accent asupra triadei intuitiv-idealist-mecanicist: intuitiv (viața culturală și spirituală a vârstei copilăriei), idealist (viața culturală și spirituală a vârstei tinereții), mecanicist (viața culturală și spirituală a vârstei mature)[5].

Cultura este rodul unui continuu proces de creație, de învățare, de transmitere a informației asimilate în timp, „în interiorul unor grupuri umane, de la cele mai restrânse (familie, neam) până la cele mai extinse (etnie, popor, națiune, omenire)”[6].

Cultura apare ca structură ludică: „cultura nu începe ca joc și nici din joc, ci în joc”[7]. Nicio societate nu poate exista fără cultură. Astfel, apare nevoia de culturalizare a biologicului. Ființa umană intră în contact cu mediul cultural de la o fragedă vârstă. Omul se dezvoltă la nivel afectiv, cognitiv, social. Aderând la organizații instituționalizate, biologicul este culturalizat. Colectivitatea, societatea îl vor întregi pe om ca ființă socială: „Între sintagmele

---

[2] Pierre Bonte; Michel Izard, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 184.

[3] Alfred Louis Kroeber, *Anthropology: Culture Patterns and Processes*, A Harbinger Book, 1963, pp. 60–61.

[4] I. M. Lotman, *Studii de tipologie a culturii*, București, Editura Univers, 1974, p. 18.

[5] Leo Frobenius, *Paideuma*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1985, p. 99.

[6] Nicolae Constantinescu, *Folclorul, cum poate fi înțeles. Studii și articole de etnologie românească,* București, Editura Universității din București, 2011, p. 84.

[7] Johan Huizinga, *Homo ludens*, traducere de H. R. Radian, București, Editura Univers, 1977, p. 135.

omul-animal cultural și omul-animal social există o identitate perfectă, cultura fiind indispensabilă pentru ființarea și funcționarea societății, după cum societatea (grupul) reprezintă condiția *sine qua non* a producerii culturii"[8].

Cultura este un sistem de sisteme: „ansamblul modelelor de gândire, atitudine și acțiune ce caracterizează o populație sau o societate, inclusiv materializarea acestor modele în lucruri"[9].

Cultura presupune „totalitatea valorilor materiale și spirituale create de omenire și a instituțiilor necesare pentru comunicarea acestor valori"[10].

Definițiile fiind multiple subliniază importanța și complexitatea alocată culturii.

Osmoza natură–cultură–ființă umană subliniază interrelaționarea, nu opoziția: „Raportul cultură–natură nu trebuie privit ca o opoziție ireconciliabilă, dimpotrivă, cultura este dependentă de natură. Conlucrarea dintre natură și cultură a avut de parcurs, de-a lungul timpului, un drum al redefinirilor [...]. Ființa umană, nemulțumită de lumea care i-a fost hărăzită are tendința de a o redimensiona. Or, acest lucru este posibil pe parcurs, odată cu trecerea timpului. Cultura, percepută ca formă de structurare a lumii, ca sistem de sisteme este supusă devenirii. Cultura înseamnă creație umană, univers secund care inserează informație codificată, transmisă și asimilată în timp"[11].

Cultura devine punct de conjuncție între ființa umană și natură: "Major nature is part of nature untouched by human hands and minor nature is part of nature reformed for human convenience"[12]. [Natura majoră face parte din natura neatinsă de mâinile oamenilor, iar natura minoră este o parte a naturii modelate pentru conviețuirea umană].

Cultura facilitează interacțiunea dintre om și natură. Omul trăitor în universul ontologic al satului românesc păstrează legătura sa ancestrală cu

---

[8] Nicolae Constantinescu, *op. cit.*, p. 84.

[9] Carmen Dărăbuș, *op. cit.*, p. 13.

[10] *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", București, Editura Univers Enciclopedic, 1998, p. 248.

[11] Delia-Anamaria Răchișan, *O etnologie a jocului în cultura tradițională românească. Jocul ca joc. Jocurile de copii,* ediția a doua, revizuită, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2018, p. 68.

[12] Morita Yuzo, *Significance and importance of traditional field play and games. Concept of field culture education*, în *Traditional field play and games of 71 countries in the world*, Youth Friendship Association in Japan, Institute of Field Culture Research, 2006, p. 14.

natura: „A trăi la sat înseamnă a trăi în zariște cosmică și în conștiința unui destin emanat de veșnicie”[13].

1.3. Nomenclatură

Cultura inserează o pleiadă de constante-cheie: cutume, idei, legi, limbaje, reguli, valori etc. Cultura implică un cumul de funcții: de adaptare, de asimilare, de comunicare, educativă, de identificare, de inițiere, de socializare etc.

Cultura oferă o nomenclatură aparte: cultura primitivă, cultura populară, cultura modernă.

Cultura primitivă vizează cultura primilor oameni, cultura străbunilor din epoca preistorică – epoca pietrei, epoca paleolitică, epoca neolitică. De asemenea, există situații-limită, adică anumiți contemporani trăiesc aidoma primitivilor de altădată – Africa, Australia, Oceania etc. În asemenea cazuri, cercetarea nu este de birou, ci la fața locului. Astfel, călătorii, conchistadorii, etnologii, misionarii etc. au putut apela la observația directă, la observația participativă.

Cultura populară, cultura tradițională se bazează pe oralitate. Cultura populară pune accentul pe valorizarea tradiției și nu se rezumă doar la prezent: „Se poate vorbi, astfel, despre o cultură populară a Antichității, a Evului Mediu, a societății capitaliste până în vremurile de azi”[14].

Cultura modernă mizează pe scripturalitate. O anumită categorie de oameni aveau acces la instituții de învățare. Curtea imperială, nobilii, sacerdoții, cei înstăriți, cei cu rang social cunoșteau scrisul, cititul. Referitor la trinomul cultură primitivă–cultură populară–cultură modernă conchidem: „cultura primitivă aparține societăților non-literate, care nu cunosc scrisul, cultura populară aparține grupurilor iliterate (analfabete, neștiutoare de carte) din societăți literate, care cunosc și folosesc scrisul ca mijloc de transmitere și de păstrare, conservare, tezauriare a informației”[15].

---

[13] Lucian Blaga, *Elogiul satului românesc,* Discursuri de recepție la Academia Română, LXXI, Monitorul Oficial, 1937, p. 6.
[14] Nicolae Constantinescu, *op. cit.,* p. 88.
[15] *Ibidem,* p. 89.

Identificăm mai multe tipuri de cultură: cultura cărturărească, cultură tradițională, cultură modernă, cultură orală, cultură scrisă, cultura mediatică, cultura de masă, cultura elitei. A existat inechitate socială – pătura de jos era prejudiciată. În schimb, cultura aulică, cultura monahală, cultura religioasă aveau anumite beneficii. Pavel Ruxăndoiu consideră că a existat un schimb de valori între cultura populară, cultura claselor aristocrate, cultura cărturărească: „Cultura cărturărească devine, mai întâi, aspectul preponderent al culturii aristocratice; ea se constituie, însă, în expresia majoră a întregii națiuni, a idealurilor și a aspirațiilor ei. De aceea, manifestă o puternică tendință de asimilare a valorilor culturii populare [...] cultura populară și cultura claselor aristocratice au evoluat dintr-un trunchi comun (cultura patriarhală) [...] au avut multă vreme o zonă comună, o zonă de intersecție”[16].

În termeni blagieni, identificăm „cultura minoră” (tradițională, orală) și „cultura majoră” (scripturală). Cultura „minoră” are un status aparte: „cultura minoră poate să fie deosebit de înfloritoare și de bogată”[17]. Cultura tradițională are ca formă de comunicare oralitatea, iar cultura modernă are ca formă de comunicare scripturalitatea: „culturile tradiționale au la bază modele repetitive ce presupun valorizarea tradiției, exponenții unei culturi tradiționale întrețin raporturi directe [...]. Culturile moderne, în schimb, au la bază modele cumulative ce presupun valorizarea inovației, exponenții unei culturi moderne întrețin raporturi indirecte”[18].

Carmen Dărăbuș opinează că în funcție de categoria socială de apartenență distingem: „cultura elitei – cea a unor grupuri sociale care au monopolizat autoritatea, exercitându-și puterea la nivel socio-cultural, economic, ideologic etc., datorită performanțelor lor într-un anumit domeniu, situându-se deasupra mediei; cultura de masă – conceptul de masă este opus elitei și reprezintă partea pasivă a societății. Este mai săracă în conținuturi simbolice și mai bogată în conținuturi hedoniste (amuzament, plăcere); subcultura (contracultura) – deși cetățenii unei națiuni, ai unei societăți împărtășesc o tradiție culturală comună, există subgrupuri cu modele culturale diferite, neacceptate de întreaga

[16] Pavel Ruxăndoiu, *Folclorul literar în contextul culturii populare românești*, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 2001, p. 58.
[17] Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969, p. 264.
[18] Silviu Angelescu, *Mitul și literatura*, București, Editura Univers, 1999, p. 6.

societate (de exemplu: cultura populației de culoare din America, cultura *gay* etc.)”[19].

Adriana-Florentina Călăuz conchide că orice cultură este supusă transformării: „Istoria pare să demonstreze că oricărei culturi, chiar dominante, îi este greu să supraviețuiască încercării timpului. Siguranța creează conservatorism. Evoluția istoriei pare să favorizeze tocmai culturile flexibile și multiple, capabile de a se repune în discuție și de a evolua”[20]. Autoarea Adriana-Florentina Călăuz propune patru profiluri culturale pe care le analizează cu atenție – „cultura instituțională, cultura tehnologică, cultura umanistă, cultura tip rețea”[21].

Cultura citadină se distinge de cultura rurală. Atât cultura orașului (Grecia – *polis*, Roma – *civis*), cât și cultura rurală (*extra muros*) au existat din cele mai vechi timpuri.

Taxonomia aferentă culturii este variată și captivantă.

Totodată, culturologia este „știința generală despre cultură și civilizație, cu aplicare în sfera științelor sociale”[22].

Conceptul de „cultură” este ofertant. Cultura poate fi abordată din diverse perspective – cultura Greciei antice, cultura Romei antice, cultura Cucuteni, cultura populară a Țării Maramureșului față de Țara Loviștei, cultura populară a Zonei Lăpușului față de cultura Zonei Codrului, cultura primitivă, cultura medievală, cultura modernă etc.

1.4. Concluzii

Conceptul de „cultură” analizat diacronic oferă ființei umane o viziune complexă.

Cultura a parcurs un drum al redefinirilor, astfel încât viziunea antică diferă de cea din prezent. Numeroasele definiții alocate culturii subliniază importanța și complexitatea acesteia pentru umanitate.

---

[19] Carmen Dărăbuș, *op. cit.*, p. 17.

[20] Adriana-Florentina Călăuz, *Optimizarea supervizării în asistența socială,* Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2012, p. 118.

[21] *Ibidem,* pp. 118–121.

[22] https://dexonline.ro/definitie/culturologie; accesare site: 13. 08. 2024.

Cultura devine punct de conjuncție între natură și om. Funcțiile, componentele culturii, taxonomia generoasă conferă abordări inedite. Fenomenul „cultură” lasă o ușă întredeschiză interpretărilor generoase, analizelor pertinente, subliniind complexitatea.

Bibliografie

Angelescu, Silviu, *Mitul și literatura*, București, Editura Univers, 1999.

Blaga, Lucian, *Elogiul satului românesc,* Discursuri de recepție la Academia Română, LXXI, Monitorul Oficial, 1937.

Blaga, Lucian, *Trilogia culturii*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969.

Bonte, Pierre; Izard, Michel*, Dicționar de etnologie și antropologie*, Iași, Editura Polirom, 1999.

Călăuz, Adriana-Florentina*, Optimizarea supervizării în asistența socială,* Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2012

Constantinescu, Nicolae, *Folclorul, cum poate fi înțeles. Studii și articole de etnologie românească,* București, Editura Universității din București, 2011.

Dărăbuș, Carmen, *Introducere în studii culturale europene. Elemente de etno-antropologie a grupului social. Note de curs,* Fersig, Editura Maestro Tip, 2017.

Frobenius, Leo, *Paideuma*, București, Editura Meridiane, 1985.

Huizinga, Johan, *Homo ludens*, traducere de H. R. Radian, București, Editura Univers, 1977.

Kroeber, Alfred Louis, *Anthropology: Culture Patterns and Processes*, A Harbinger Book, 1963.

Lotman, I. M., *Studii de tipologie a culturii*, București, Editura Univers, 1974.

Răchișan, Delia-Anamaria*, O etnologie a jocului în cultura tradițională românească. Jocul ca joc. Jocurile de copii,* ediția a doua, revizuită, Cluj-Napoca, Ed. Mega, Argonaut, 2018.

Ruxăndoiu, Pavel, *Folclorul literar în contextul culturii populare românești*, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 2001.

Yuzo, Morita, *Significance and importance of traditional field play and games. Concept of field culture education*, în *Traditional field play and games of 71 countries in the world*, Youth Friendship Association in Japan, Institute of Field Culture Research, 2006.

*** *Dicționarul explicativ al limbii române,* Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

Webografie

https://dexonline.ro/definitie/culturologie; accesare site: 13. 08. 2024.

TEMA 1
Conceptul de „cultură”

1. Definiți conceptul de „cultură” (minimum o pagină).

2. Explicați triada om–natură–cultură (minimum zece rânduri).

3. Analizați noțiunea de „cultură” la nivel taxonomic (minimum o pagină).

4. Explicați conceptele blagiene „cultura minoră” și „cultura majoră” (minimum cinci rânduri).

2. Moșteniri, mentalități, valori culturale daco-getice

2.1. Introducere

Daco-geții au rămas în conștiința posterității datorită dârzeniei, moralității, calităților de netăgăduit. Aceștia ne-au lăsat drept moștenire valori culturale, precum: cuvinte, cutume, legi, mentalități, meșteșuguri străvechi, medicina populară, mine de aur, mine de cărbune, ocne de sare, obiecte, oiconime, sanctuare, sărbători, simboluri, straie populare, zeități etc. Străbunii noștri au avut un rol esențial asupra etnogenezei poporului român, asupra culturii populare românești. Fondul etnoiatric străvechi revitalizează praxisul ritualic, gândirea empirică, categorii folclorice (cimilituri/ghicitori, cântece de leagăn, colinde, descântece, legende, proverbe etc.).

Credem că fiecare român poartă în sufletul și în conștiința sa o parte dintre comorile strămoșești.

2.2. Moșteniri, mentalități, valori culturale daco-getice

Cultura Vechii Europe își are obârșia în România: „România este vatra a ceea ce s-a numit Vechea Europă, o entitate culturală cuprinsă între 6500–3500 î.e.n., axată pe o societate matriarhală, teocratică, pașnică, iubitoare și creatoare de artă, care a precedat societățile indo-europenizate patriarhale de luptători din epocile bronzului și fierului, o cultură a unei societăți de agricultori care precede cu câteva milenii pe cea sumeriană”[1]. Se crede că Tăblițele de la Tărtăria ar reprezenta cea mai veche scriere din lume, mai veche decât cea sumeriană: „după datele furnizate de metoda carbonului radioactiv, epoca neolitică începe pe teritoriul românesc pe la 5500 î.e.n.”[2].

---

[1] Marja Gimbutas, *Cultură și civilizație. Vestigii preistorice în sud-estul european*, traducere de Sorin Paliga, București, Editura Meridiane, 1989, p. 49.

[2] Paul MacKendrick, *Pietrele dacilor vorbesc*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 165.

Ovidiu Drimba conchide: „Dacii și geții, ramură a marelui popor indo-european al tracilor, erau unul și același popor – fapt recunoscut de autorii antici – și vorbind aceeași limbă [...]. Denumirea generală de «traci» a fost dată triburilor de limbă tracică dintre Marea Egee și Dunăre; triburile din nordul Dunării, vorbind aceeași limbă tracică, purtau nume de daci sau de geți ori nume tribale specifice – carpi, costoboci etc. [...]. Triburile denumite «dacice» locuiau pe teritoriul actualei Transilvanii și al Banatului, iar ale «geților», în câmpia Dunării (inclusiv în sudul fluviului), în Moldova și în Dobrogea de astăzi. Una și aceeași populație daco-getică apare la scriitorii greci, de obicei, cu numele generic de «geți», iar la autorii romani cu denumirea de «daci»”[3]. Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu subliniază unicitatea tracilor și numărul imens de triburi: „Cuvântul *thrakes* desemna în greaca veche pe locuitorii din nord-estul Peninsulei Balcanice, cuprinzând vreo două sute de triburi ce se mărgineau cu sciții la răsărit, cu pannoni, dalmații și ilirii la apus, cu balții și celții la miazănoapte. În sudul Dunării trecea linia de demarcație între două arii lingvistice și culturale: tracii de miazăzi și tracii de miazănoapte (geto-dacii)”[4].

Vatra Vechii Europe scoate la iveală adevăruri, moșteniri, mentalități și valori culturale inestimabile: „Se istorisește că este o țară pe care oamenii de știință, în ultimul timp, au numit-o Vechea Europă. Această țară, demult, demult de tot era frumoasă și bogată cum nu era alta pe lume. Avea păduri imense, o mulțime de pomi roditori de toate soiurile, flori multe și albine harnice care aduceau râuri de miere, vânat de tot felul, izvoare cu apă rece, altele cu minunata apă minerală, rece sau caldă, tămăduitoare, cu râuri multe, dintre care unele, ca Oltul și Crișurile, aruncau din când în când, la maluri, bulgări de aur”[5].

Reamintim faptul că dacii cunoșteau scrisul: „se vorbește despre o scrisoare primită de împăratul Domițian de la Decebal, precum și despre cea scrisă pe o ciupercă mare, deci pe o iască, primită de la Traian”[6].

---

[3] Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. III, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1998, pp. 343–344.

[4] Mircea Eliade; Ioan Petru Culianu, *Dicționar al religiilor*, traducere din franceză de Cezar Baltag, București, Editura Humanitas, 1996, p. 232.

[5] Dumitru Bălașa, *De la Zalmoxe la Iisus Hristos,* Bârda, Editura Cuget Românesc, 2022, p. 15.

[6] Ovidiu Drimba, *op. cit.,* p. 377.

De asemenea, vasul de cult cu inscripția „Decebalvs per Scorilo”, descoperit la Sarmisegetuza Regia, a generat multe dispute. Se crede că s-au utilizat două ștampile. Inscripția ar însemna fie „Decebal, fiul lui Scorilo” (cf. Constantin Daicoviciu), fie „De la Decebal pentru Scorilo” (cf. C.C. Petolescu), fie „(vasul lui) Decebalvs (realizat) prin Scorilo” (cf. Ion Horațiu Crișan și I.I. Russu)[7]. Ioan Marius Grec opinează că atât Scorilo, cât și Decebal au fost doi regi, „foarte probabil tată și fiu [...]. Cele două personaje menționate sunt cei doi conducători daci, iar prepoziția *per* este în mod firesc, cea latină”[8]. Ioan Marius Grec analizează inscripția de pe vas, postulând două teze – cea dacică și cea romană[9].

În cele ce urmează, conferim câteva argumente care atestă existența unor elemente daco-getice în cultura românească.

i. Cultura Vechii Europe este prolifică – cultura Boian, cultura Cucuteni, cultura Gumelnița, cultura Hamangia, cultura Vădastra etc.

i_1. Cultura Boian este o cultură a neoliticului mijlociu și este întâlnită în Muntenia, de-a lungul Dunării (foto 1).

Foto 1: Vas aparținând culturii Boian
(https://ro.wikipedia.org/wiki/Cultura_Boian#/media/Fi%C8%99ier:
BoianCulturePottery.JPG; accesare site: 15. 08. 2024)

---

7 https://adevarul.ro/stil-de-viata/magazin/controversele-istoricilor-privind-traducerea-2286030.html; accesare site: 15. 08. 2024.

8 Ioan Marius Grec, *Zamolxis. Realitate și mit în religia geto-dacilor*, Iași, Institutul European, 2009, p. 145, p. 149.

9 *Ibidem*, pp. 138–158.

i_2. Cultura Cucuteni este unică în Europa și totodată cea mai veche, datând din perioada 5800–3200 î.Hr. Cultura Cucuteni se regăsește pe teritoriul Basarabiei, României (Moldova, Muntenia, Transilvania), Ucrainei. Pe ceramică apar simboluri antropomorfe, geometrice, spirala fiind un simbol esențial.

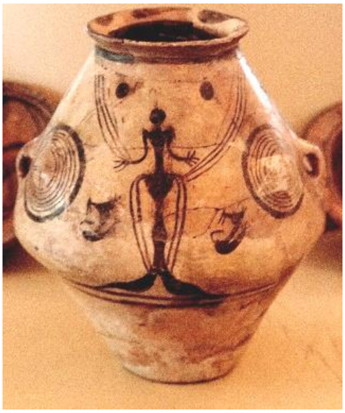

Foto 2a:
Vas aferent ceramicii Cucuteni
(https://ro.wikipedia.org/wiki/Cultura_Cucuteni#/media/Fi%C8%99ier:Cucuteni_IMG_3675.JPG;
accesare site: 15. 08. 2024)

Foto 2b:
Reprezentări antropomorfe cucuteniene
(https://ro.wikipedia.org/wiki/Cultura_Cucuteni#/media/Fi%C8%99ier:CucuteniElephantmen.JPG;
accesare site: 15. 08. 2024)

i_3. Cultura Gumelnița de pe Valea Mostiștei datează din mileniul V î.e.n. din eneolitic. Așezările eneolitice, siturile arheologice sunt extrem de valoroase.

i_4. Cultura Hamangia este o cultură neolitică din mileniul IV–II î.Hr. Impresionează două statuete – „Gânditorul și consoarta sa” (foto 3).

Foto 3:
Gânditorul și consoarta sa,
Muzeul de Istorie Națională
și Arheologie din Constanța
(https://ro.wikipedia.org/wiki/Cultura_Hamangia#/media/Fi%C8%99ier:Hamangia_Muzeul_din_Constanta.JPG;
accesare site: 15. 08. 2024)

i5. Cultura Vădastra din neoliticul mijlociu, răspândită în zonele estice ale Câmpiei Dunării (Bulgaria, Serbia), în sud-estul Olteniei, datată 5000 î.Hr., impresionează și grație meșteșugurilor străvechi care au supraviețuit de-a lungul timpului. Datorită numeroaselor vase descoperite, olăritul a căpătat amploare (foto 4).

Foto 4: Ceramica aferentă culturii Vădastra
(https://povestea-locurilor.ro/2017/12/26/vadastra/; accesare site: 15. 08. 2024)

ii. Lingviștii au scris numeroase studii care atestă originea dacică a unor cuvinte: „abur, amurg, bordei, brad, brândușă, brânză, brâu, brusture, căciulă, copac, copil, cioară, ciocârlie, cojoc, doină, dulău, gard, glugă, gorun, iele, întrema, leagăn, măceș, mătură, mânz, mire, moș, năpârcă, ortoman, pânză, prunc, rață, rânză, stejar, șopârlă, traistă, țap, țurcă, urdă, usturoi, vatră, zestre, zgardă, zimbru etc."[10] De la străbunii noștri avem cuvinte care vizează diverse paliere: alimente (*brânză, urdă*), casa și microcosmosul gospodăresc (*bordei, cătun, gard, leagăn, vatră*), obiecte și unelte casnice (*caier, cârlog, mătură, țăruș*), simboluri vegetale (*brad, brândușă, coacăză, gorun, mazăre, măceș, sâmbure. stejar, usturoi*), treptele ontice – copilărie, tinerețe, maturitate, bătrânețe (*copil, prunc, băiat, mire, moș*), veșminte, accesorii (*baier, căciulă, pânză*)[11].

---

[10] A se vedea și alte exemple la I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, Editura Dacica, 2009; Ariton Vraciu, *Limba daco-geților*, Timișoara, Editura Facla, 1980; Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983;
C. Drăgulescu, R. Drăgulescu, *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacice. Denumirile dacice de plante*, Sibiu, Editura Universității Sibiu, 2000.

[11] Vezi alte detalii la Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

iii. Panteonul dacic anunță un univers mitic captivant.

$iii_{1.}$ Zeitățile au rămas și astăzi vii în mentalul colectiv: Bendis (zeiță dacică a pădurii, a Lunii, a maternității, a căsătoriei), Gebeleizis (zeu dac, zeu al furtunii, zeu al fulgerului, zeu uranian), Sabazios (zeu trac, zeu al Soarelui, vestitor al primăverii). Emblemele sale sunt simbolul ofidian, caii htonieni, solari. Sanctuarele lui preaslăveau nemurirea: „aveau forma unei rotonde, cu acoperișul deschis, spre a permite Soarelui să lumineze altarele, pe care toată noaptea ardeau făclii”[12]. Mâna votivă a lui Sabazios era utilizată ca mănușă-forceps în timpul nașterii. Moașele utilizau „degetul de naștere” cu rol obstretical. Acest instrument era folosit și în terapia magică, în magia albă. De exemplu, în Muntenia existau „oale de leac” pe care se imprima mâna persoanei acaparate de starea maladivă. Olarii făureau astfel de oale. De exemplu, performera, descântătoarea îl ducea pe bolnav la o fântână în proximitatea căreia existau multe vase sparte. Era un loc tainic. Bolnavul era supus unui ritual – se debarasa de veșminte, se poziționa cu spatele la fântână. Performera lua apă neîncepută cu oala pe care era incizată mâna bolnavului. După ce descânta apa, aceasta era azvârlită pe spatele bolnavului, după care oala era spartă. Bolnavul se însănătoșea. Această practică este atestată în Gura Șuții, județul Dâmbovița, Muntenia[13] (foto 5).

Foto 5:
Mâna votivă a lui Sabazios, mână de bronz, expusă la British Museum (https://en.wikipedia.org/wiki/Sabazios#/media/File:HandOfSabazius.JPG; accesare site: 15. 08. 2024)

[12] Mircea Georgescu, *Dacia lui Zamolxis, zeul celest*, București, Editura Antet Revolution, 2010, p. 183.

[13] Vezi detalii la Cornel-Dan Niculae, *Leacuri și remedii magice din Carpați. Magia și ființele fantastice din arhaicul românesc,* București, Editura Carpathia Rex, 2005, p. 169.

Treptat, zeitățile dacice, tracice au fost preluate de către greci și romani. De exemplu, grecii l-au corelat pe Sabazios cu Dionysos, iar romanii cu Bacchus.

Bendis a fost preluată de către greci și substituită cu Artemis, sora geamănă a lui Apollo, zeița vânătorii, a pădurii, a nașterii, a virginității, a fertilității. Bendis (Bhendis, Mendis, Mhendis) cunoștea efectele tămăduitoare ale buruienilor de leac: „apa vie era elixirul preparat de Bendis”[14]. Bendis, inițial o zeiță a căsătoriilor, a fost identificată nu doar cu Artemis, ci și cu Hecate[15]. Bendis (indo-europeanul *bhendh* < „legătură”), protectoarea legăturii matrimoniale, a animalelor, a magiei, a vrăjilor, avea un cult, inclusiv ceremonii denumite Bendideia. Bendis, adorată de traci și de greci (corelată cu Artemis), avea cult, inclusiv în Asia Mică și în Egipt. De asemenea, identificăm și alte zeități care binecuvântau căsătoria: „zeița scandinavă Freya, Afrodita elenă, zeița Albina a etruscilor, Ishtar a asiro-babilonienilor, Inanna a sumerienilor, Venus a romanilor”[16]. Autorii antici (Eschil, Herodot, Strabon) o corelează pe Bendis cu mama zeilor, cu Kotys, zeița fertilității, adorată de edonieni/edoni, mygdoni, sithoni (traci). Emblemele zeiței Bendis sunt cerbul, șarpele, tolba cu săgeți, torța, iar veșmintele sale sunt de sorginte tracică: „purta bonetă frigiană (frigienii fiind și ei de neam tracic)”[17].

iii_2. Parcurgând linia trasată de către preotul Dumitru Bălașa, se (re)deschid noi orizonturi. Dacă pornim de la premisa că Dokia/Dakia/Dacia/Sorița era un intermediar între zeul Soare și pământeni, conchidem că marea preoteasă și prima regină conducea o societate matriarhală, societate avizată și de Marija Gimbutas. Așadar, exista un cult al Soarelui, un altar al Soarelui de unde femeile dacice luau cărbuni pentru a aprinde focul în vetrele lor. După trecerea sa la cele veșnice, marea preoteasă este adorată ca zeiță, iar Dacia devine peste veacuri țara Dacia. Prorocițele sau sibilele întrețineau focul sacru, astfel încât exista și un cult al focului[18]. Tracii o denumeau Hestia (< gr. veche „îngrijitoare a focului”). Așadar, Hestia întreținea focul sacru și

[14] Ion Gheorghe, *Cultul Zburătorului*, București, Editura Eminescu, 1974, p. 191.
[15] Mircea Eliade; Ioan Petru Culianu, *Dicționar al religiilor*, ed. cit., p. 232.
[16] Mircea Georgescu, *Dacia lui Zamolxis, zeul celest*, ed. cit., p. 192.
[17] *Ibidem*, p. 194.
[18] Vezi detalii inedite la Dumitru Bălașa, *Țara Soarelui sau Istoria Dacoromâniei*, Bârda, Editura Cuget Românesc, 2023, pp. 33–37.

este identificată în Panteonul grec ca zeiță a căminului, a focului sfânt, ca soră a lui Zeus. Vesta apare în Panteonul roman ca protectoare a focului sacru din temple, din cămine, ca fiică a lui Saturn. Preotesele care întrețineau focul se numeau vestale. Sesizăm o corespondență între Hestia (Panteonul grec) și Vesta (Panteonul roman). Hestia a fost curtată de către Apollo și Poseidon, dar „a obținut de la Zeus dreptul de a-și păstra virginitatea [...]. În timp ce alte divinități se plimbau prin lume, Hestia rămânea în Olimp [...] era centrul religios al locuințelor umane și al locuinței divine”[19]. Cultul Vestei era subordonat Marelui Pontif și „a fost introdus la Roma de către Romulus”[20]. Așadar, cultul zeiței Dokia/Dacia s-a răspândit, a fost preluat și de alte popoare. Baba Dochia reamintește de cultul zeiței Dokia/Dacia: „geto-dacii au avut o zeitate feminină, mama bună a pământului și soția lui Zamolxis, al cărui nume s-a pierdut în vremuri”[21]. Sesizăm o pleiadă de denumiri regionale: „Baba Dochia, Baba Dochița, Baba Marta, Baba Odochia, Chirdosia, Doca, Dochia, Dochia cu 9 cojoace, Ișdochia, Ișdode, Odoca, Odochia, Odochea, Mărțișor, Moașa, Zâua de Ijdode cu 99 de cojoace. Baba Dochia are un status aparte și nu trebuie confundată cu Eudochia/Evdochia creștină”[22]. Legendele aferente Babei Dochia se regăsesc în toate zonele etnografice ale României[23].

iii3. Gebeleizis (Nebeleizis), zeu al furtunii, al tunetelor, al fulgerelor, zeu al Cerului și al Pământului, uneori este confundat cu Zamolxis. Zeul era chipeș, reprezentat cu barbă, cu ochi strălucitori. Emblemele sale sunt următoarele: arcul cu săgeți, calul, cornul abundenței, șarpele, „vultur cu corn care ține în cioc un pește și în gheare un iepure”[24], torța. Sesizăm faptul că apare atât

---

[19] Pierre Grimal, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, traducere de Mihai Popescu, București, Editura Saeculum I. O., 2003, pp. 245–246.

[20] *Ibidem*, p. 507.

[21] Ion Ghinoiu, *Sărbători și obiceiuri românești*, București, Editura Elion, 2002, p. 232.

[22] Delia-Anamaria Răchișan, *Etnografie. Suport de curs*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2024a, p. 56.

[23] Vezi detalii despre complexitatea acestei reprezentări mitice la Delia-Anamaria Răchișan, *Istoricul și estetica mărțișorului românesc din cele mai vechi timpuri până în prezent,* Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2017a, pp. 175–206; Delia-Anamaria Răchișan, „Baba Dochia în mentalitatea tradițională românească”, în *International Conference: Traditions, National Identity, Intercultural Dialogue, Diversity,* The Third Edition, Baia Mare, October 27–28, 2017b, Edited by Delia Anamaria Răchișan, Editura Mega, Editura Argonaut, pp. 523–539.

[24] Mircea Georgescu, *op. cit.*, p. 195.

în ipostaza luptătorului, cât și a vânătorului. Gebeleizis a fost substituit, conform Calendarului creștin, fie cu Sfântul Ilie, fie cu Sfântul Gheorghe. Uneori este reprezentat având trei capete, ceea ce înseamnă că „stăpânea și Ținutul de Dincolo”[25], iar primele trei degete ale mâinii drepte sunt „înălțate sau desfăcute”[26].

iii$_{4}$. Zamolxe a fost un mare preot, un mare rege, un mare legislator. Manualele de istorie nu confirmă statusul său de rege. Or, în acele vremuri regele era zeificat: „Nu putea să fie zeu (zeificat) dacă nu era rege, căci, după obiceiurile antice, regii erau adesea zeificați”[27]. Sunt amintiți ca fiind regi alte căpetenii – Dromichaetes (Dromihete, 300 î.Hr.), Burebista (82 î.Hr. – 44 î.Hr.), Decebal (87–106).

Zamolxe, zeul principal al dacilor ne duce cu gândul fie la etimonul trac „zalmo” < „piele”[28], fie la etimonul „zamol” < „pământ”, fie la „sal+moxa” < „mare preot”[29]. Strabon reamintește faptul că s-a retras în peșteră timp de trei ani[30]. Termenul de „zalmo” desemnează „blană” sau „piele”. Zamolxis poate fi corelat cu „morfemul slav *zemlya* – pământ, cu termenul trac *zemel*, cu Semele, numele zeiței pământului, mama zeului Apollo și a zeiței Artemis, cu frigianul Zemelo, numele dat zeului pământului”[31]. Se crede că Zalmoxis a purtat o piele de urs: „Atunci când s-a născut, Zalmoxis a fost înfășurat cu o piele de urs [...]. Totodată, ursoaica pare a fi animalul sacru consacrat zeiței Artemis-Bendis la traci”[32]. Precizăm faptul că ursul nu se hrănește cu mortăciuni, preferă miere, fructe de pădure. Conform Calendarului popular, avem multe zile alocate ursului. Există o ipoteză interesantă a denumirii ZaMolxis. Atât „Za”, cât și „Mol” ar fi titulaturi feminine, ceea ce i-ar fi determinat pe anumiți autori să tragă anumite concluzii: „Zamolxis ar fi fost

---

[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*.
[27] Iosif Constantin Drăgan, *Noi, tracii. Istoria multimilenară a neamului românesc*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1976, p. 9.
[28] Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord, 1997, p. 496.
[29] Dumitru Bălașa, *Țara Soarelui sau Istoria Dacoromâniei*, ed. cit., p. 76.
[30] Vezi detalii la Mircea Eliade, *De la Zamolxis la Genghis-Han*, București, Editura Humanitas, 1995, pp. 53–56.
[31] Constantin Daniel, *Misteriile lui Zalmoxis*, București, Editura Herald, 2021, p. 349.
[32] *Ibidem*, pp. 344–345.

o zeitate feminină, Za („Zeița Zână”) și Mol („Zeița Pământului”, Gaea), Zamol, desemnând Zeița Pământului”[33]. Suntem în asentimentul autorului Mircea Eliade care nu atestă supoziția enunțată anterior. Bineînțeles că a existat și un cult al Zeiței, dar Zamolxe are un status de sine stătător. Mircea Eliade conchide că ar fi vorba de o altă zeitate. Aducem câteva argumente în acest sens: „Hestia este Zeița care i-a dat legile lui Zamolxe [...]. În legendele românești, Dacia e numită Dochia, Deciana, Baba Gaia, deci, o altă zeitate, și niciodată Zamolxis”[34]. Menționăm faptul că Zamolxe se retrăgea în peșteră odată la trei ani. Peștera respectivă este Peștera Polovragi. Pe vremea lui Zamolxe s-a construit și o sală de primire denumită andreon. Herodot îl confundă pe Zamolxe cu Gebeleizis: „Zamolxis nu are nimic din atributele unui zeu al furtunii”[35]. Zamolxe a fost un zeu ambivalent – htonian și celest. Tot Herodot afirmă că Zamolxe ar fi fost sclavul lui Pitagora, conform grecilor. Herodot are și o părere personală: „De altfel, socot că acest Zamolxis a trăit cu multă vreme mai înaintea lui Pythagoras”[36]. Și alți autori sunt în asentimentul lui Herodot: „Zamolxe a trăit cu mulți ani înaintea lui Pythagora”[37]. Înțelepciunea lui Zamolxe l-a acaparat și pe Platon care în dialogul cu Charmides aduce în discuție priceperea zeului: „Zamolxis, regele nostru, care este zeu – spunea acel trac – afirmă că după cum ochii nu se pot vindeca fără capul întreg și nici capul fără corpul întreg, tot astfel, nici corpul nu se poate vindeca fără suflet”[38]. Dumitru Bălașa consideră că Zamolxe a fost contemporan cu Zoroastru și cu Moise. Cultul lui Zamolxe impune sfințenie, o viață de sihastru, aidoma esenienilor: „Mai sunt traci care trăiau fără femei. Aceștia se numesc întemeietori (*ktistai*) [...] acești pleistoi reprezentau un grup de geto-daci care trăiau în sfințenie [...] cea mai mare parte a esenienilor erau celibatari, deși exista și o grupare eseniană ai cărei membri se căsătoreau”[39]. Ioan Mânzat consideră că

---

[33] Mircea Georgescu, *Dacia lui Zamolxis, zeul celest*, ed. cit., p. 203.
[34] *Ibidem*, p. 204.
[35] Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase. De la Gautama Buddha până la triumful creștinismului*, vol. 2, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 172.
[36] Herodot, *Istorii*, cartea a IV-a, traducere de Felicia Vanț-Ștef, București, Editura Științifică, 1961, p. 346, file:///C:/Users/user/Downloads/Herodot-istorii_vol_I_1961.pdf.
[37] Marius Oniceanu, *Taina lui Zamolxis sau șansa*, București, Editura Tehnică, 1993, p. 47.
[38] Platon, *Opere*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, p. 182.
[39] Constantin Daniel, *Misteriile lui Zalmoxis*, ed. cit., p. 330.

Zamolxe a fost hiperboreean și că a trăit printre geți aproape cu treizeci de veacuri înaintea întemeierii cetății Roma: „În cetatea naturală a Munților Carpați s-au adunat, mânați de Zeu, ca într-o uriașă cupă cosmică, întâi pelasgii, apoi triburile geto-dace. Dacă pământul nu este decât o oglindă a Cerului, după geografia primordială, să observăm că lanțul Carpaților are forma Constelației Dragonului, cu capul în platoul Boemiei, trupul în Carpații noștri, inima în Transilvania și coada în Balcani. Radicalul *balc* semnifică «balaur» sau «lup». Ambele animale se regăsesc în stindardul geto-dac: balaurul cu cap de lup [...]. Strămoșii geților, pelasgii, au fost un popor hiperboreean. Strămoșul mitic al pelasgilor, Pelasgos, s-a născut fie din cuplul Zeus-Niobe, fie direct din pământul negru, într-un pisc de munte, după care a dat naștere neamului românesc. La Dadona, sanctuar hiperboreean, Zeus era adorat sub numele *Zeus anax pelasgikos*. Hiperboreus era fiul lui Pelasgos. Or, Pelasgos, în tradiția hiperboreeană, este numele Omului Universal, al lui Adam Quadmon, hiperboreenii, crezând că Soarele nu apune niciodată [...]. Țara geților a fost Centrul Suprem într-o vreme foarte veche. Chiar pe vârful Omul (la o înălțime de 2.550 m) este un *omphalo*s uriaș, este Geticul Polus, numit de popor «Buricul Pământului» sau «Osia Lumii». Muntele Omul este traversat de o grotă uriașă căreia nu i s-a dat de capăt. Este grota fără margini”[40].

Zamolxe ar fi primit Beleaginele (Legile Frumoase) de la regina Dokia/ Dakia/Hestia. Legile au fost transmise prin viu grai, legile au fost scrise de către Zamolxe: „Zamolxa a primit legile statale dacice – Beleaginele – de la fosta regină [...]. Zalmoxa știa să scrie și să citească”[41]. Zamolxe credea în nemurirea sufletului. Beleaginele sau Legile Frumoase ori Legile Naturii sau Legile Bătrâne erau niște incantații și se rosteau în cor. Se presupune că acele legi ar fi fost preluate și de către alții. Se crede că acel cod de legi era în număr de patruzeci și cinci. Enumerăm selectiv câteva legi:

☼ „Dincolo de curgerea timpului și de cugetarea zeilor este Focul cel Viu și Veșnic din care vin toate și prin care ființează toate cele ce sunt. Totul și nimicul sunt suflarea Sa, golul și plinul sunt mâinile Sale, mișcarea și nemișcarea sunt picioarele Sale, nicăieri și peste tot este mijlocul său,

[40] Ion Mânzat, *Hohotele lui Zalmoxis*, București, Editura For You, 2020, pp. 8–9.
[41] Dumitru Bălașa, *Țara Soarelui sau Istoria Dacoromâniei,* ed. cit., p. 77.

iar chipul său este lumina. Nimic nu este făptuit fără de lumină și tot ceea ce vine din lumină este viață și ia făptură.

☼ Fii cumpătat ca pământul și nu vei duce lipsă de nimic. Creanga prea plină de rod este mai repede frântă de vânt, sămânța prea adâncă nu răzbate, iar prea multă apă îi stinge suflarea.

☼ Ia aminte la copacul cel falnic, cu cât este mai înalt, cu atât rădăcinile sale sunt mai adânc înfipte în pământ, căci din pământ își trage tăria, nu uita asta. Cu cât te ridici mai mult, cu atât trebuie să cobori mai mult, căci măsura ridicării este aceeași cu măsura coborârii.

☼ Trufia răcește iubirea inimii și o face în dușmănie și nu există dobitoc mai josnic decât omul care nu mai are iubire în inima sa. Căci iubirea este cea dintâi putere și chipul ei este lumina. Ia seama ca gândul tău să nu se împresoare cu trufia, căci mai jos de dobitoace vei ajunge.

☼ Mergi la izvor când sufletul ți-e aprins, scormonește în apa limpede și așteaptă până ce devine iarăși curată. Așa se va duce și aprinderea sufletului tău, precum tulburarea aceea.

☼ Fii blând și răbdător cu cei de lângă tine, căci așa cum te porți tu cu ei, așa se poartă și alții cu tine, căci simțirea lui este la fel cu simțirea ta, din aceeași suflare este și simțirea lui, iar lumina ce vede prin ochii lui este din aceeași lumină cu cea care vede prin ochii tăi.

☼ Mulțumește pământului pentru toate cele ce îți oferă, mulțumește cerului pentru ploaia care îți hrănește pământul, mulțumește soarelui pentru căldura și lumina casei tale și a pământului tău, mulțumește lunii pentru liniștea somnului tău, mulțumește stelelor că veghează asupra somnului tău, mulțumește muntelui pentru povețele și fierul ce-l iei din el, mulțumește pădurii pentru tot ceea ce iei de acolo, mulțumește izvorului pentru apa pe care o bei, mulțumește copacului pentru lucrările pe care ți le arată, mulțumește omului bun ce îți aduce bucurie și zâmbet pe chip.

☼ Întotdeauna va fi cineva dedesuptul tău și întotdeauna va fi cineva deasupra ta. La cele ce sunt dedesubtul tău să te uiți cu iubire și nu cu trufie, căci acolo îți sunt rădăcinile, iar la cele se sunt deasupra ta să te uiți cu privirea de prunc și fără teamă.

☼ Înțeleptul unește pe cel ce vede cu cel ce gândește, pe cel ce simte cu cel ce face, dar neînțeleptul îi desparte. Deschide-ți bine ochii, căci cel ce face, cel ce simte și cel ce gândește sunt asemenea norilor care vin și pleacă, dar cel ce vede prin ochii tăi este veșnic și lumina sa este fără umbră. El este dincolo de viață și de moarte, dincolo de bine și de rău, dincolo de frumos și de urât, dincolo de curgerea timpului”[42].

Zamolxe este un zeu unic și reprezentativ: „Înțelepciunea atât de înaltă a acestui zeu adorat pe culmile Carpaților sădise în inima geților ideea nemuririi lor”[43].

Beleaginele, legile primite de Zamolxe de la marea preoteasă și regină Dakia/Dokia/Hestia sunt unice și profunde. Zamolxe va rămâne mereu în sufletul și în conștiința celor care îmbrățișează adevărul, cinstea, demnitatea, moralitatea[44].

iv. Conform cronicarului Grigore Ureche, „de la râm ne tragem” – *Letopisețul Țării Moldovei* cu titlul inițial *Letopisețul țării Moldovei, de când s-au descălecat țara și de cursul anilor și de viața domnilor care au scris de la Dragoș vodă până la Aron vodă*. Acesta confirmă descendența romană. În termenii lui Dumitru Bălașa exista Roma Veche (Roman) și Roma italică, iar ramanii/romanii erau, de fapt, românii. Roman (Neamț), Râmești (Vâlcea), Râmeț (Alba), Râmnicu Vâlcea (Vâlcea), Romula (cetate în satul Reșca, situată pe locul vechii așezări dacice Malva) sunt centre dacice[45]. Conform unei legende, Aeneas cu douăzeci de corăbii pornește din Troia și debarcă în peninsula italică, acolo unde se va întemeia cetatea Roma: „Inițial, ramanii/romanii vorbeau aceeași limbă daco-tracă, la fel cu geții, cu bessii și cu celelalte ramuri ale gigantului arbore uman al tracilor. Între cele circa

---

[42] Vezi cele patruzeci și cinci de legi enumerate și explicate la Remer Ra, *Legile lui Zamolxe, București*, Editura Deceneu, 2009, pp. 50–61, pp. 116–266.

[43] Alexandru Busuioceanu, *Zamolxis sau mitul dacic în istoria și legendele spaniole*, București, Editura Meridiane, 1985, pp. 34–35.

[44] Vezi alte detalii la Cristian Săileanu, *Viața, pildele și miracolele lui Zamolxis*, București, Editura Eikon, 2024; Constantin Daniel, *Misteriile lui Zalmoxis*, București, Editura Herald, 2021; Ion Mânzat, *Hohotele lui Zamolxis*, București, Editura For You, 2020; Mircea Georgescu, *Dacia lui Zamolxis, zeul celest*, București, Editura Antet Revolution, 2010; Ioan Marius Grec, *Zamolxis, realitate și mit în religia geto-dacilor*, Iași, Institutul European, 2009.

[45] Vezi detalii la Dumitru Bălașa, *Țara Soarelui sau Istoria Dacoromâniei*, ed. cit., pp. 36–38.

două sute de ramuri daco-trace erau mici deosebiri dialectale. Este vorba de lingua rustica, pe care o vorbeau tracii de la un capăt la altul al lumii. Romanii porniți din Troia (Dobrogea), în special, clasa conducătoare, în tendința lor de a se deosebi de vulg, au creat o limbă artificială, după modelul limbii elene, așa-zisa latină clasică”[46]. Cărțile de istorie scriu despre romanizare. Romanizarea provinciei romane Dacia Felix s-a declanșat rapid. Se știe că soldații romani nu aveau voie să se căsătorească decât atunci când erau lăsați la vatră. Probabil că o parte dintre veterani au rămas în Dacia, fuzionând cu băștinașii daco-geți. Dacia Felix era denumirea dată de către romanii italici care au luat din Dacia două sute de tone de aur și trei sute de tone de argint. Generalul dac Bicilis i-a trădat pe daci, a indicat locul unde era o parte din comoara dacilor, comoară ascunsă în albia unui râu. Se spune că s-au organizat timp de peste o sută de zile lupte cu gladiatori, jocuri, împăratul Traian a scutit un an populația romană de la impozit, a oferit câte șase sute cincizeci de dinari fiecărei familii romane, a înălțat la Roma legendara Columnă a lui Traian[47]. Arborele traco-dacic a fost imens: „agatârși, albanezi, amagoci, aromâni, beoți, bessi, buri, capnobați, carpi, daci, dalmați, etrusci, geți, norici, osci, pelasgi, ramani (din Ramidava/Dacia, Asia Mică, Modova – Roman, Italia, Serbia, Troia), valahi, volsci, sabini etc”[48]. Dumitru Bălașa, fiind în asentimentul autorilor Mircea Eliade și Ioan-Petru Culianu, consideră că arborele daco-tracilor era colosal, că insera o mulțime de ramuri și conchide: „Toți vorbeau limba daco-tracă cu puțini termeni proprii pentru fiecare ramură”[49]. Autorul conferă informații consistente și despre vlahi[50].

Există ipoteze îndrăznețe care ne îndeamnă să avem și alte viziuni și să ne întrebăm: Totuși, de la care râm ne tragem? Această întrebare ne îndeamnă la introspecție.

---

[46] *Ibidem*, p. 36.

[47] Vezi și alte detalii despre romanii italici la Dio Cassius, *Istoria romană*, vol. 1–3, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1973.

[48] A se vedea mențiuni despre cele două sute de triburi aferente arborelui daco-tracic la Mircea Eliade, Ioan-Petru Culianu, *Dicționar al religiilor*, București, Editura Humanitas, 1996. p. 232; Manfred Opperman, *Tracii între Arcul Carpatic și Marea Egee*, București, Editura Militară, 1988; Dumitru Bălașa, *Țara Soarelui sau Istoria Dacoromâniei*, ed. cit., pp. 103–105.

[49] Dumitru Bălașa, *Țara Soarelui sau Istoria Dacoromâniei*, ed. cit., p. 105.

[50] *Ibidem*, pp. 189–190, pp. 157–158, pp. 274–282.

v. Vestimentația, accesoriile străbunilor noștri au supraviețuit până în zilele noastre. Menționăm câteva exemple:

v_1. Straiele moștenite sunt dovezi traco-dacice – brâu, căciulă, cojoc, glugă, sarică etc. Păcurarii daci purtau o căciulă „țurcănească” (frigiană): „s-a păstrat în aceeași formă în Banat și în alte părți”[51].

v_2. Podoabele înfășurate peste mijlocul pădurencelor din Hunedoara – Transilvania sunt inedite. Pădurencele își încing brâul cu podoabe care implică un ritual complex. Peste brâul lat se înfășura „brăcira”, apoi „bălți” cu chei de aramă în număr treizeci-patruzeci, lanțuri denumite „zale” –„zale cu inele”, „zale șerpești”–, pentru a zdrăngăni, atunci când jucau, aspect avizat de Paul Petrescu și Romulus Vuia[52]. Brâul pădurencelor, trecut peste mijloc, este unic: „Peste brâul în bâte pădureanca se încinge cu «balții», o cingătoare construită din sute de ținte din cositor. Pe șoldul stâng se prind «cheile pe chici» o garnitură similară balților, de care se atârnă chei și inele. Urmează, peste talie și șolduri, lanțurile (cinci-șase rânduri) confecționate din sârmă de aramă în diverse forme: «zale șerpești» «zale de scărică» de care se prind inelele și «zale în lacăte» de care atârnă cheile. Portul acestor podoabe de către pădurence, începând cu vârsta pubertății, până la primele semne de îmbătrânire, se presupune că ar fi avut, inițial, un rol de simbol, reprezentând mentalități și credințe, legate de magie și de culturi dispărute”[53].

Cheițele acroșate pe zale au povestea lor: „Iară cheile, cheile alea, îți arătau cinstea și curăția, erau o falǎ pentru femeile proaspăt măritate. Se purtau la brâu, uite-așa, într-o parte, erau mărunte, adunate în snop, când jucai sunau pe tine ca zurgălăii. Cheițele le primeai în dar de la mamă ori de la soacră, ori ți le cumpărai singură, înainte de nuntă, de la târg. Cheile astea le purtai până pe la treizeci de ani, după aceea gata, schimbai *cămeșa* (cămașa)

---

[51] Romulus Vuia, *Contribuții etnografice cu privire la formarea culturii noastre populare și a poporului român*, în „Studii de etnografie și folclor”, București, Editura Minerva, 1975, p. 55.

[52] Vezi alte detalii la Paul Petrescu, *Costumul popular românesc din Transilvania și Banat,* București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1959; Romulus Vuia, *Portul popular al pădurenilor din regiunea Hunedoara*, București, Editura Literatură și Artă, 1957.

[53] Elena Secoșan, Pădurenii din Hunedoara, file:///C:/Users/user/Downloads/16-17-Sargetia-Acta-Musei-Devensis-XVI-XVII-1982-1983_670.pdf; accesare site: 18. 08. 2024.

roșie cu *cămeșa* (cămașa) neagră și le țineai undeva în casă ca să-ți aducă aminte de ce-a fost”[54].

Un lanț cu chei din județul Hunedoara, datat secolul al XIX-lea, este expus la Muzeul Național al Țăranului Român din București: „Piesă alcătuită dintr-o bucată dreptunghiulară de piele de care sunt prinse șase fâșii înguste tot din piele pe care sunt aplicate «ținte» din cositor, 11 «nasturi» din bronz cu motive florale ștanțate, 6 «flori» din alamă, un nasture din os. De capetele inferioare ale fâșiilor din piele sunt prinse 12 inele cu «scaun» (câte două la fiecare fâșie) și șase chei din bronz. Cheile sunt decorate cu motive geometrice – cercuri concentrice, puncte, zig-zag”[55].

Foto 6:
Podoabă de brâu: lanț cu chei,
Muzeul Național al Țăranului Român
din București
(https://clasate.cimec.ro/Detaliu.asp?tit=lant-cu-chei--podoaba-de-brau&k=C930002DCFB944ADB4069BBE5B4C051B#gallery; accesare site: 18. 08. 2024)

v3. Conform mentalității tradiționale, zgomotul alungă spiritele nefaste. Astfel, „baierul strigoiului” avea un cumul de funcții – apotropaică (de apărare, de protecție), estetică, magică, ritualică, utilitară. Confecționat din cânepă sau din lână (fir roșu și fir alb), denumit și „zdrăncan” (< „a zdrăngăni”), avea aninate piese metalice în miniatură: „bardă, burghiu, cuțit, lopată, vătrai etc. [...] era purtat, de obicei, de femeile gravide ca să sperie strigoiul, care ar fi

[54] Informator: Mătușa Maria Poantă, Cerișor, comuna Lelese, Ținutul Pădurenilor, Hunedoara, Transilvania, https://www.formula-as.ro/2024/07/17/deasupra-lumii-in-muntii-poiana-ruscai-maria-cu-chei-la-brau/; accesare site: 18. 08. 2024.

[55] https://clasate.cimec.ro/Detaliu.asp?tit=lant-cu-chei--podoaba-de-brau&k=C930002DCFB944ADB4069BBE5B4C051B; accesare site: 18. 08. 2024.

putut să le omoare copilul chiar în pântec. După naștere, zdrăncanul era legat de leagănul nou-născutului”[56].

vi. Există repere naturale și antropice care (re)amintesc de străbunii noștri:

vi1. Muntele sacru al dacilor era Cogaion/Kogaionon, adică Munții Godeanu cu vârful Gugu.

vi2. În Munții Carpați avem un număr impresionant de peșteri, „peste zece mii de peșteri cunoscute” (cf. Traian Constantinesc): Peștera Avenul – Munții Pădurea Craiului, Peștera Bistrița – Masivul Vânturarița, Peștera Cornilor – Munții Pădurea Craiului, Peștera Dâmbovicioara – Culoarul Rucăr–Bran, Peștera Ialomiței – Munții Bucegi, Peștera Izbucul Topliței – Munții Pădurea Craiului, Peștera de la Movile – Dobrogea, Peștera Muierii – Munții Parâng, Peștera Muierii–Slănic-Prahova – Muntele de Sare, Peștera Polovragi – Munții Căpățânii, Peștera Urșilor – Munții Bihor etc.[57] De exemplu, Peștera Polovragi este corelată cu Zamolxe, iar Peștera Muierii este asociată cu Dokia/Dakia.

vi3. Sarmisegetuza reamintește de Sarmis și de Getusa: „craiul Sarmis s-a căsătorit cu prințesa getă, cunoscută sub numele de Getusa (Getuța). Aceștia au trăit în perioada prosperă, când dacii și geții formeau un singur stat”[58]. Soarele de Andezit, străvechiul altar dacic este o moștenire culturală de o valoare inestimabilă (foto 7).

Foto 7: Sarmizegetusa Regia – Soarele de Andezit, excursie tematică 2015 (Arhivă foto personală)

[56] Dumitru Bălașa, *Țara Soarelui sau Istoria Dacoromâniei*, ed. cit., p. 51.
[57] Vezi despre peșterile României la Traian Constantinescu, *Peșterile Terrei*, București, Editura Albatros, 1987, pp. 55–73.
[58] Dumitru Bălașa, *Țara Soarelui sau Istoria Dacoromâniei*, ed. cit., p. 46.

vi4. Crucea dacică cu brațele care ies din perimetrul cercului apare pe troițele din județul Maramureș (foto 8).

Foto 8:
Troiță, Detaliu: cruce dacică
(https://barsanart.ro/troita-maramureseana/; accesare site: 19. 08. 2024)

Nodul dacic sacru conferă abundență, protecție. Nodul dacic este aninat la porțile tradiționale din județul Maramureș (foto 9). Nodul dacic sacru apare pe fus, pe breloc, pe „țoluri" (covoare), pe podoabe tradiționale sau este inserat în sticle artizanale[59] etc.

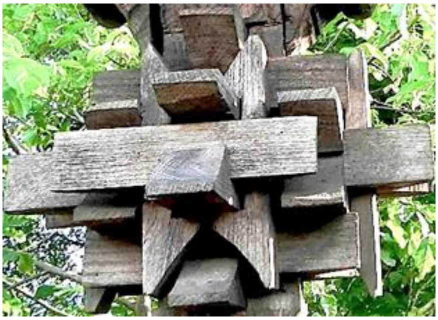

Foto 9:
Nodul cu zurgălăi pe poartă tradițională, Sat Șugatag, Țara Maramureșului
(Arhivă foto personală)

vi5. Arta dacică poate fi admirată în muzeele din țara noastră. Arta tradițională românească (ceramica, arta prelucrării lemnului etc.) relevă o pleiadă de simboluri de origine dacică: astrale (de exemplu, soarele și luna)[60],

[59] Vezi detalii despre nodul dacic la Delia-Anamaria Răchișan, *Etnografie. Suport de curs*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2024a, pp. 78–90.
[60] Vezi detalii despre podoabele cerului la Delia-Anamaria Răchișan, *Cultura românească. Identitate și alteritate. Suport de curs*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2024b, pp. 50–65.

ihtiomorfe (șarpele)[61], dendromorfe (de exemplu, bradul)[62], geometrice, zoomorfe (coarnele de consacrare – de exemplu, coarnele berbecului, calul, cerbul, zimbrul)[63] (foto 10a, foto 10b, foto10c, foto 10d, foto 10e, foto 10f). De asemenea, „corigăul" (linia în zig-zag), fagurele de miere, colții de lup etc. sunt motive tradiționale nelipsite în arta prelucrării lemnului.

Foto 10a: Sori pe poartă, Muzeul Satului, Sighetu-Marmației, Maramureș (Arhivă foto personală)

Foto 10b: Bradul pe pecetar, Autor: Pop Petru (Niță), Breb, Țara Maramureșului (Arhivă foto personală)

Foto 10c: Șarpe îngemănat pe poartă tradițională, Autor: Petru Godja (Moș Pupăză), Valea Stejarului, Maramureșul istoric (Arhivă foto personală)

Foto: 10d: Coif geto-dacic, Muzeul Național de Istorie al României (https://ro.wikipedia.org/wiki/Arta_dacic%C4%83#/media/Fi%C8%99ier:Peretu_Helmet_side_view_Muzeul_National_de_Istorie_al_Romaniei.jpg; accesare site: 19. 08. 2024.)

[61] Vezi detalii despre simbolul ofidian la Delia-Anamaria Răchișan, *Folclor urban contemporan. Etnologie urbană. Suport de curs*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2023a, pp. 85–96.

[62] Vezi detalii despre brad la Delia-Anamaria Răchișan, *Cultura românească. Identitate și alteritate. Suport de curs*, ed. cit., pp. 126–144.

[63] Vezi detalii despre cerb, zimbru la Delia-Anamaria Răchișan, *op. cit.*, pp. 66–92.

Foto 10e: Brățară cu protome zoomorfe, Cucuteni-Băiceni, județul Iași, secolul al IV-lea î.Hr., Muzeul Național al României (https://www.mnir.ro/expozitia-tezaur-istoric/#images-31; accesare site: 19. 08. 2024)

Foto 10f: Brățară, secolele XIII–XII î.Hr., Muzeul Național al României (https://www.mnir.ro/expozitia-tezaur-istoric/#images-16; accesare site: 19. 08. 2024)

vi6a. Tracii au introdus cultul inedit al calului și al călărețului. Cavalerul Trac anunță lupta dintre bine și rău: „Cavalerul Trac simbolizează binele și curajul; animalul vânat (de cele mai multe ori un mistreț) este reprezentantul răului, pomul este simbolul vegetației și al rodniciei; câinele, prietenul de încredere al Cavalerului; șarpele, paznic al locurilor sfinte și al altarului. Adesea, călărețul este însoțit de un slujitor care mergea în urmă, pe jos”[64] (foto 11).

Foto 11: Cavalerul Trac, basorelief, sec. al III-lea d.Hr.,Muzeul de Istorie și Arheologie din Constanța (https://minac.ro/muzeu-istori-CT/isis%20si%20cavalerul%20trac.php; accesare site: 19. 08. 2024)

[64] https://minac.ro/muzeu-istori-CT/isis%20si%20cavalerul%20trac.php; accesare site: 19. 08. 2024.

Cavalerul Trac reprezintă forța, protecția: „Cavalerul Trac, zeu patronal al învingătorilor în războaie, poate fi, însă, și zeu tutelar și ocrotitor al familiei”[65]. Cavalerul trac identificat cu Heros (greci), Heron (romani) era Zeu al Lumii Morților, „zeul ce stăpânea câmpiile, pădurile, ogoarele, fiarele sălbatice, protector al casei și al familiei, întemeietor de colonii sau de neamuri, stăpân al celor vii și al celor morți, invincibil, plin de forță și veșnic”[66].

vi6b. Cavalerii Danubieni sunt reprezentați pe o tăbliță votivă descoperită în anul 1962 la Tirighina-Bărboși din județul Galați. În Muzeul de Istorie din Galați este expusă tăblița votivă. Identificăm doi cavaleri care călăresc. Cavalerii sunt poziționați față în față, iar caii calcă trupurile unor inamici. Cavalerii sunt despărțiți la mijloc de Marea Zeiță: „Iconografia este împărțită în două registre inegale: Registrul superior, de formă triunghiulară, prezintă o triadă simbolică – o femeie încadrată de doi bărbați, în lateral sunt conturate figurile personificate ale unor divinități astrale-Sol (stânga) și Luna (dreapta).

Foto 12: Cavalerii Danubieni, Muzeul de Istorie din Galați (https://migl.ro/evenimente/2015/exponat_iunie_cavalerii_danubieni/exponatul_lunii_iunie.html; accesare site: 19. 08. 2024)

Deasupra acestor reprezentări-toate bust-apare o acvilă cu aripile întinse. Registrul inferior, rectangular, este dominat de figura centrală a unei zeități feminine, având în față trepiedul ritual pe care se află un pește. Zeița este

[65] Victor Kernbach, *Universul mitic al românilor*, București, Editura Științifică, 1994, p. 32.
[66] Mircea Georgescu, *Dacia lui Zamolxis, zeul celest*, ed. cit., p. 181.

flancată de doi Cavaleri danubieni, călare, reprezentați din profil. Ambii sunt însoțiți de câte un personaj pedestru, iar la picioarele cailor sunt redați câte doi oameni, întinși la pământ. În partea dreaptă, ar mai fi de menționat prezența unei forme ilizibile, poate un cap de berbec. În ceea ce privește denumirea de «Cavaleri danubieni», aceasta este atribuită unor vechi divinități de origine geto-dacică"[67] (foto 12).

Precizăm faptul că pe teritoriul României s-au găsit foarte multe artefacte aferente Cavalerului Trac, „cel puțin două sute în Oltenia și în Transilvania, majoritatea sculpturilor provenind din Dobrogea (Histria, Tomis, Calatis)"[68].

vii. Stindardul dacilor, denumit *draco/dracon*, cu cap de lup și cu trup de șarpe-balaur subliniază dârzenia dacilor. Stindardul dacic reprezintă străvechea mascoidă de luptă, dar și un simbol heraldic al înalților preoți daci. Stindardul dacic îi terifia pe inamici din pricina înfățișării, șuierului emis în contact cu aerul. *Draconarius* [Stegarul] era purtătorul stindardului (foto 13a, foto 13b). Stindardul dacilor apare pe Columna lui Traian, pe porțile maramureșene, în toate județele țării noastre regăsim repere antropice, adevărate obiective turistice. În iconografia creștină, Cavalerul Trac a fost substituit cu Sfântul Gheorghe.

Foto 13a:
Stindardul dacic pe Columna lui Traian (https://ro.wikipedia.org/wiki/Draco#/media/Fi%C8%99ier:Dacian_Draco_on_Trajan's_Column_2.jpg; accesare site: 18. 07. 2023)

[67] https://migl.ro/evenimente/2015/exponat_iunie_cavalerii_danubieni/plansa.jpg; accesare site: 19. 08. 2024

[68] Mircea Georgescu, *op. cit.*, p. 182.

Foto 13b: Stindard dacic pe poartă tradițională,
Valea Stejarului, Autor: Petru Godja (Moș Pupăză), Țara Maramureșului
(Arhivă foto personală)

Pileații/tarabostes, comații aveau arme care terifiau inamicii: arcuri, cuțite, falx (sabie curbată), lănci, săbii drepte, sica (pumnal de luptă), sulițe, topoare (foto 14). Falxul și sica sunt arme care au căpătat notorietate[69].

Foto 14: Armele dacilor
(https://pravaliadacilor.wordpress.com/2017/09/12/armele-dacilor-cum-aratau-falxul-si-pumnalul-sica-celebrele-obiecte-de-lupta-care-au-bagat-spaima-in-soldatii-romani/; accesare site: 23. 07. 2023)

Remarcăm osmoza lupi-daci: „După Strabon, dacii se numiră mai întâi *dáoi*. O tradiție conservată de Hesychius ne informează că *dáos* era numele frigian al lupului [...]. Orașul Daoús-dava, în Moesia Inferior, între Dunăre

[69] Vezi alte detalii despre daci la Delia-Anamaria Răchișan, *Etnologia și turismul cultural. Suport de curs*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star. 2023b, pp. 114–160.

și Haemus, însemna literalmente «satul lupilor». Deci, dacii se numeau ei înșiși mai demult «lupi» sau «cei care sunt asemeni lupilor», cei care seamănă cu lupii"[70]. Dacii erau dârzi, erau aidoma lupilor buni strategi. Lupii își aleg perechea pe viață. Într-o haită, în față vor fi lupii omega – lupii bolnavi, bătrâni, răniți –, apoi avangarda, urmată de lupoaice, apoi ariergarda și în spatele lor va fi lupul alfa, starostele lor.

viii. Aiul, cunoscut și sub denumirea de usturoi este un adevărat panaceu universal. Termenul „usturoi" era cunoscut de dacii noștri: „baibustron, maibustron, ustron"[71]. Usturoiul are cap, cămăși, cruce, astfel încât nu se consumă în aumite sărbători: Tăierea Capului Sf. Prooroc Ioan Botezătorul – 29 Gustar [August]; Ziua Crucii – 14 Răpciune [Septembrie]. Totodată, usturoiul are puterea de a alunga reprezentări malefice (iele, strigoi) și are un status aparte în anumite sărbători: *Sângiorz* [*Sfântul Gheorghe*], *Sântandrei* [*Sfântul Andrei*], *Sântvasâi* [*Sfântul Vasile*]. Având funcție apotropaică, usturoiul se anina la ferestre, la icoane, pe la uși și grajduri. De la daci avem și Păzitul Usturoiului: „în Moldova, noaptea de *Sântandrei* se numea *Păzitul Usturoiului* și se celebra ca un revelion. Sunt argumente etnofolclorice care sprijină ipoteza că în această perioadă a anului, dacii celebrau Anul Nou"[72]. Usturoiul apare în diferite categorii folclorice (legende, descântece, proverbe), are rolul tămăduitor, conform medicinei populare. Usturoiul trata „bolfele [umflăturile], „colera" [diareea gravă], durerile abdominale, durerilor de urechi, durerilor de măsele, durerile de stomac, nevralgiile"[73] etc. Praxisul ritualic era complex, iar interdicțiile și predicțiile erau stricte[74].

ix. Ursitoarele din Panteonul românesc, Parcele din Panteonul roman, Moirele din Panteonul grec au un status aparte și roluri cvasiidentice. Ursitoarele

---

[70] Mircea Eliade, *Dacii şi lupii,* în *De la Zalmoxis la Genghis-Han,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980, p. 21.

[71] Constantin Pârvu, *Enciclopedia plantelor. Plante din flora României,* vol. IV, Pi-Z, București, Editura Tehnică, 2005, p. 802.

[72] Ion Ghinoiu, *Dicționar. Mitologie română,* București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2013, p. 271.

[73] Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească,* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, pp. 244–245.

[74] A se vedea detalii despre usturoi la Delia-Anamaria Răchișan, *Simboluri vegetale antropomorfizate și misterioase cu funcție tămăduitoare*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, pp. 62–93.

erau în număr de trei și erau îmbrăcate în alb. Torcătoarea, Soarta, Moartea aveau câte un obiect – o furcă de tors cu caier de lână, un fus, o foarfecă. Moașa interrelaționa cu Ursitoarele: „Moașa interacționa atât cu planul real, cât și cu cel mitic. Ei îi revenea sarcina de a pregăti masa Ursitoarelor: o masă rotundă cu trei picioare și trei scăunele așezate în dreptul ferestrei din camera nou-născutului, iar pe masă erau puse trei farfurii, trei linguri, trei pahare, dar și ofrande ritualice (colaci, sare, apă sau vin), inclusiv obiecte cu conotație simbolică în funcție de sexul nou-născutului (inclusiv un ghem de lână pentru ca firul vieții tors de ele să fie cât mai lung și de bun augur) [...]. Se crede că cea mică este nemiloasă și i se atribuie carențe fizice – este șchioapă. Nu întâmplător, Moartea, conform mitologiei românești, este denumită Șchioapa sau Sfânta Moarte"[75].

x. De la daci avem datini străvechi, practici ritualice, sărbători, obiceiuri etc. Calendarul popular revitalizează reminiscențe dacice: denumirea populară a lunilor (Gerar, Făurar, Mărțișor, Prier, Florar, Cireșar, Cuptor, Gustar, Răpciune, Brumărel, Brumar, Undrea), treizeci și cinci de zile consacrate lupilor: *Sânpetru de Iarnă* (16 Ianuarie/Gerar), *Tănase de Ciumă* (18 Ianuarie/Gerar), *Filipii de Iarnă* (25–31 Ianuarie/Gerar), *Trif* (1 Februarie/Făurar), *Sânpetru de Vară* (29 Iunie/Cireșar), *Circovii de Vară* (15–17 Iulie/Cuptor sau 16–18 Iulie/Cuptor), *Lupu* (22 August/Gustar), *Teclele* (24 Septembrie/Răpciune), *Berbecarii* (26–28 Septembrie/Răpciune), *Lucinul* (18 Octombrie/Brumărel), *Ziua Lupului* (13 Noiembrie/Brumar), *Filipii de Toamnă* (14–21 Noiembrie/Brumar), *Ovidenie* (21 Noiembrie/Brumar), *Sântandrei* (30 Noiembrie/Brumar), *Sfântul Nicolae* (6 Decembrie/Undrea)[76].

De exemplu, figura antropomorfă a obiceiului agrar Caloianul este denumită de Th. Burada „dician"[77]. De asemenea, obiceiul Călușul/Călușarii, dansul

---

[75] *Ibidem*, p. 18.

[76] Vezi detalii despre zilele consacrate lupului la Delia-Anamaria Răchișan, „Lupul și Calendarul popular" („The wolf and the Folk Calendar"), in *Literature, Disccourse and Multicultural Dialogue*, Iulian Boldea (coord.), Arhipelag XXI Press, Tîrgu-Mureș, Mureș, 2017, ISBN 978-606-8624-12-9, pp. 248–257. Vezi despre lup la Vezi detalii la Delia Anamaria Răchișan, *Mitologia românească și estetica artei tradiționale,* București, Editura Academiei Române, 2015, pp. 201–230.

[77] Vezi detalii la Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, Editura Academiei Române, 1985, p. 421; Vezi detalii despre Caloian la Delia-Anamaria Răchișan, *Calendare*,

Căiuții au reminiscențe în „preistoria europeană”[78] și ne duc cu gândul la cultul calului și al călărețului de care s-a reamintit anterior.

Sărbătoarea păgână Sânziana/Drăgaica reamintește de zeița agrară care proteja lanurile de grâu, femeile căsătorite. Aceasta se naște la moartea Babei Dochia (9 Martie/Mărțișor) și ajunge la maturitate, la solstițiul de vară (24 Iunie/Cireșar). Denumirile regionale atestă vechimea sărbătorii: Amuțitul Cucului, Cap de Vară, Dârdaică, Împărăteasa, Miezul Verii, Mireasa, Regina Holdelor, Sântion de Vară, Stăpâna Surorilor, Ursina, Ziua Soarelui[79].

Reamintim faptul că de Sângiorz (Sfântul Gheorghe) se aprindea focul viu.

De asemenea, epitafurile celebre de pe crucile din Cimitirul Vesel de la Săpânța, Valea Tisei, județul Maramureș ne duc cu gândul la dacii care jeleau când li se năștea un nou-născut și erau veseli când câte un dac trecea la cele veșnice[80].

Jocurile cu măști sunt moșteniri dacice: „obiceiurile calendaristice însoțite de măști, mai cu seamă animaliere, cum sunt ursul în Moldova, apoi capra (brezaia) în restul teritoriului, apoi cerbul din sud-estul Transilvaniei continuă aspecte ale culturii trace [...], ele continuă practici similare geto-dace legate de propășirea vegetației și protejarea sănătății”[81]; „preoții daci ai lui Zamolxe oficiau în peșteri semimascați. De la aceștia și prin aceștia a fost apoi preluată și valorificată de armatele puse sub comanda «marelui preot» asociat la domnie cu regele dac, pentru a stârni teroarea războinică în rândurile dușmanilor prin înfățișarea fioroasă”[82].

De la străbunii daci s-au transmis categorii folclorice (cimilituri/ghicitori, cântece de leagăn, colinde, descântece, legende, proverbe etc.).

---

sărbători și rituri. Dinamica obiceiurilor. Suport de curs, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2023c, pp. 101–106.

[78] Ovidiu Bârlea, *Folclor românesc*, vol. 2, București, Editura Minerva, 1983, p. 426.

[79] Vezi detalii la Delia-Anamaria Răchișan, *Privire apolinică. Studii de literatură, etnologie și folclor*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2017d, pp. 173–187.

[80] Delia-Anamaria Răchișan, *Ioan Stan Pătraș (1908–1977),* în *100 de ani de la Marea Unire. 100 de personalități maramureșene care au făcut istorie*, coord. Teodor Ardelean, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, Academia Română, Centrul de cercetare și documentare Baia Mare, Tiparul: SC Paper Print Invest SRL, Brăila, 2018, pp. 309–312.

[81] Ovidiu Bârlea, *op. cit*., p. 425.

[82] Romulus Vulcănescu, *Măștile populare*, București, Editura Științifică, 1970, p. 209.

Dacii cunoșteau funcțiile apotropaice și terapeutice ale multor buruieni de leac.

Tot de la daci, avem: mărțișorul[83], statul mortului (lumânare de ceară din cânepă după statul mortului, stâlpul defunctului pentru a indica locul îngropării, ofrandele ritualice, copturile tradiționale[84], pomenile însoțite de „lumină" (lumânare), tăiatul moțului etc. Exemplele sunt generoase, se pot multiplica.

2.3. Concluzii

Cursul reactualizează moșteniri, mentalități, valori culturale daco-getice. Zonele etnografice ale țării noastre posedă moșteniri dacice care așteaptă să fie revitalizate. Cultura Vechii Europe își are originea în România. Străbunii noștri ne-au lăsat o cultură generoasă: cultura Boian, cultura Cucuteni, cultura Gumelnița, cultura Hamangia, cultura Vădastra etc. Zeitățile (Bendis, Gebeleizis, Sabazios, Zamolxis etc.) revitalizează un univers mitic primordial. Marea preoteasă și regină Dokia/Dakia reamintește de cultul Soarelui, de cultul focului. Legendele Babei Dochia sunt răspândite în toate regiunile țării noastre. Zamolxe, zeul suprem, marele preot, marele rege, marele legislator reamintește de nemurirea sufletului, de Beleagine (Legile Frumoase) care îndeamnă la cinste, la demnitate, la moralitate. Arta dacică, categoriile folclorice (cimilituri/ghicitori, cântece de leagăn, colinde, descântece, legende, proverbe etc.), jocurile cu măști, obiceiurile, oiconimele, straiele și podoabele tradiționale, sărbătorile menționate în curs etc. sunt moșteniri dacice cu care ne mândrim, pe care le prețuim și pe care le păstrăm în sufletul și în conștiința noastră. Avem obligația morală de a revitaliza aceste comori sacre și de a le transmite tinerei generații.

[83] Vezi detalii la Delia-Anamaria Răchișan, *Istoricul și estetica mărțișorului românesc din cele mai vechi timpuri până în prezent*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2017e, pp. 9–410.

[84] Vezi despre copturi Delia-Anamaria Răchișan, *Antropologia sacrului. Suport de curs*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2023d, pp.74–80.

Bibliografie

Bălașa, Dumitru, *Țara Soarelui sau Istoria Dacoromâniei*, Bârda, Editura Cuget Românesc, 2023.

Bălașa, Dumitru, *De la Zalmoxe la Iisus Hristos*, Bârda, Editura Cuget Românesc, 2022.

Bârlea, Ovidiu, *Folclor românesc*, vol. 2, București, Editura Minerva, 1983.

Brâncuș, Grigore, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

Busuioceanu, Alexandru, *Zamolxis sau mitul dacic în istoria și legendele spaniole*, București, Editura Meridiane, 1985.

Butură, Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească,* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.

Cassius, Dio, *Istoria romană,* vol. 1–3, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1973.

Constantinescu, Traian, *Peșterile Terrei,* București, Editura Albatros, 1987.

Daniel, Constantin, *Misteriile lui Zalmoxis*, București, Editura Herald, 2021.

Drăgan, Iosif Constantin, *Noi, tracii. Istoria multimilenară a neamului românesc*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1976.

Drăgulescu, C.; Drăgulescu, R., *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacice. Denumirile dacice de plante*, Sibiu, Editura Universității Sibiu, 2000.

Drimba, Ovidiu, *Istoria culturii și civilizației*, vol. III, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1998.

Eliade, Mircea; Culianu, Ioan-Petru, *Dicționar al religiilor*, traducere din franceză de Cezar Baltag, București, Editura Humanitas, 1996.

Eliade, Mircea, *De la Zamolxis la Genghis-Han, București*, Editura Humanitas, 1995.

Eliade, Mircea, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase. De la Gautama Buddha până la triumful creștinismului*, vol. 2, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

Evseev, Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord, 1997.

Georgescu, Mircea, *Dacia lui Zamolxis, zeul celest*, București, Editura Antet Revolution, 2010.

Gheorghe, Ion, *Cultul Zburătorului*, București, Editura Eminescu, 1974.

Ghinoiu, Ion, *Dicționar. Mitologie română,* București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2013.

Ghinoiu, Ion, *Sărbători și obiceiuri românești*, București, Editura Elion, 2002.

Gimbutas, Marja, *Cultură și civilizație. Vestigii preistorice în sud-estul european*, traducere de Sorin Paliga, București, Editura Meridiane, 1989.

Grec, Ioan-Marius, *Zamolxis, realitate și mit în religia geto-dacilor*, Iași, Institutul European, 2009.

Grimal, Pierre, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, traducere de Mihai Popescu, București, Editura Saeculum I. O., 2003.

Herodot, *Istorii*, cartea a IV-a, traducere de Felicia Vanț-Ștef, București, Editura Științifică, 1961, file:///C:/Users/user/Downloads/Herodot-istorii_vol_I_1961.pdf .

Kernbach, Victor, *Universul mitic al românilor*, București, Editura Științifică, 1994.

MacKendrick, Paul, *Pietrele dacilor vorbesc*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

Mânzat, Ion, *Hohotele lui Zamolxis*, București, Editura For You, 2020.

Niculae, Cornel-Dan *Leacuri și remedii magice din Carpați. Magia și ființele fantastice din arhaicul românesc*, București, Editura Carpathia Rex, 2005.

Oniceanu, Marius, *Taina lui Zamolxis sau șansa*, București, Editura Tehnică, 1993.

Opperman, Manfred, *Tracii între Arcul Carpatic și Marea Egee*, București, Editura Militară, 1988.

Pârvu, Constantin, *Enciclopedia plantelor. Plante din flora României*, vol. IV, Pi-Z, București, Editura Tehnică, 2005.

Petrescu, Paul, *Costumul popular românesc din Transilvania și Banat*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1959.

Platon, *Opere*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975.

Ra, Remer, *Legile lui Zamolxe*, București, Editura Deceneu, 2009.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Etnografie. Suport de curs*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2024a.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Cultura românească. Identitate și alteritate. Suport de curs*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2024b.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Folclor urban contemporan. Etnologie urbană. Suport de curs*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2023a.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Etnologia și turismul cultural. Suport de curs*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star. 2023b.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Calendare, sărbători și rituri. Dinamica obiceiurilor. Suport de curs*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2023c.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Antropologia sacrului. Suport de curs*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2023d.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Simboluri vegetale antropomorfizate și misterioase cu funcție tămăduitoare*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Ioan Stan Pătraș (1908–1977)*, în *100 de ani de la Marea Unire. 100 de personalități maramureșene care au făcut istorie*, coord. Teodor Ardelean, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu" Baia Mare, Academia Română, Centrul de cercetare și documentare Baia Mare, Tiparul: SC Paper Print Invest SRL, Brăila, 2018, pp. 309–312.

Răchișan, Delia-Anamaria*, Istoricul și estetica mărțișorului românesc din cele mai vechi timpuri până în prezent,* Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2017a.

Răchișan, Delia-Anamaria, „Baba Dochia în mentalitatea tradițională românească", în *International Conference: Traditions, National Identity, Intercultural Dialogue, Diversity,* The Third Edition, Baia Mare, October 27–28, 2017b, Edited by Delia Anamaria Răchișan, Editura Mega, Editura Argonaut, pp. 523–539.

Răchișan, Delia-Anamaria, **„**Lupul și Calendarul popular" ("The wolf and the Folk Calendar"), in *Literature, Disccourse and Multicultural Dialogue*, Iulian Boldea (coord.), Arhipelag XXI Press, Tîrgu-Mureș, Mureș, 2017c, pp. 248–257.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Privire apolinică. Studii de literatură, etnologie și folclor*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2017d.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Istoricul și estetica mărțișorului românesc din cele mai vechi timpuri până în prezent*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2017e.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Mitologia românească și estetica artei tradiționale,* București, Editura Academiei Române, 2015.

Russu, I. I., *Limba traco-dacilor*, București, Editura Dacica, 2009.

Săileanu, Cristian, *Viața, pildele și miracolele lui Zamolxis*, București, Editura Eikon, 2024.

Vraciu, Ariton, *Limba daco-geților*, Timișoara, Editura Facla, 1980.

Vulcănescu, Romulus*, Mitologie română*, București, Editura Academiei Române, 1985.

Vuia, Romulus*, Contribuții etnografice cu privire la formarea culturii noastre populare și a poporului român*, în „Studii de etnografie și folclor", București, Editura Minerva, 1975.

Vuia, Romulus*, Portul popular al pădurenilor din regiunea Hunedoara*, București, Editura Literatură și Artă, 1957.

Webografie

https://adevarul.ro/stil-de-viata/magazin/controversele-istoricilor-privind-traducerea-2286030.html; accesare site: 15. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Cultura_Boian#/media/Fi%C8%99ier:BoianCulture Pottery.JPG; accesare site: 15. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Cultura_Cucuteni#/media/Fi%C8%99ier:Cucuteni_IMG_ 3675.JPG. Accesare site: 15. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Cultura_Cucuteni#/media/Fi%C8%99ier:CucuteniElephantmen.JPG; accesare site: 15. 08. 2024.

https://povestea-locurilor.ro/2017/12/26/vadastra/; accesare site: 15. 08. 2024.

https://en.wikipedia.org/wiki/Sabazios#/media/File:HandOfSabazius.JPG; accesare site: 15. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Cultura_Hamangia#/media/Fi%C8%99ier:Hamangia_Muzeul_din_Constanta.JPG; accesare site: 15. 08. 2024.

Secoșan, Elena, Pădurenii din Hunedoara, file:///C:/Users/user/Downloads/16-17-Sargetia-Acta-Musei-Devensis-XVI-XVII-1982-1983_670.pdf; accesare site: 18. 08. 2024.

https://www.formula-as.ro/2024/07/17/deasupra-lumii-in-muntii-poiana-ruscai-maria-cu-chei-la-brau/; accesare site: 18. 08. 2024.

https://clasate.cimec.ro/Detaliu.asp?tit=lant-cu-chei--podoaba-de-brau&k=C930002DCFB944ADB4069BBE5B4C051B; accesare site: 18. 08. 2024.

https://minac.ro/muzeu-istori-CT/isis%20si%20cavalerul%20trac.php; accesare site: 19. 08. 2024.

https://migl.ro/evenimente/2015/exponat_iunie_cavalerii_danubieni/plansa.jpg; accesare site: 19. 08. 2024.

TEMA 2

Moșteniri, mentalități, valori culturale daco-getice

1. Realizați un eseu intitulat Moșteniri, mentalități, valori culturale daco-getice (minimum două pagini).
2. Argumentați care moștenire dacică v-a impresionat din acest curs (zece rânduri).
3. Enumerați zeitățile dacilor (minimum trei exemple).
4. Menționați două repere naturale care pot să fie corelate cu dacii.
5. Precizați trei repere antropice căpătate moștenire de la daci.

3. Cultura Greciei Antice în epoca arhaică

3.1. Introducere

Istoria mentalităților aferentă Greciei Antice dezvăluie o lume antică impresionantă. Cultura arhaică a Greciei Antice nu trebuie bagatelizată, deoarece emană grandoare, complexitate. În termenii lui Ovidiu Drimba există mai multe epoci importante aferente culturii și civilizației vechilor greci: „epoca miceniană, epoca obscură, epoca arhaică, epoca clasică, epoca elenistică”[1]. Istoria Greciei antice se împarte în: „Civilizația heladică (3200 î.Hr. – c. 1050 î.Hr.), Civilizația cicladică (3200 î.Hr. – c. 1050 î.Hr.), Civilizația minoică (3000 î.Hr. – c. 1100 î.Hr.), Civilizația miceniană (1600 î.Hr. – c. 1100 î.Hr.), Secolele obscure ale Greciei (1100 î.Hr. – c. 750 î.Hr.), Perioada arhaică în Grecia (750 î.Hr. – 490 î.Hr.), Grecia clasică (490 î.Hr. – 323 î.Hr.), Grecia elenistică (323 î.Hr. – 146 î.Hr.), Grecia romană (146 î.Hr. – 330 d.Hr.)”[2]. Cursul vizează cultura arhaică a Greciei Antice.

3.2.Cultura Greciei Antice în epoca arhaică

Epoca arhaică (750 î.Hr. – 490 î.Hr.) atrage atenția datorită artei, colonizării, credințelor religioase, jocurilor olimpice, literaturii, misteriilor, panteonului grec, pitagorismului, polisului etc.

3.2.1. Arta Greciei Antice în epoca arhaică

i1. Arhitecții, pictorii, sculptorii nu aveau același status, precum poeții. Arta era considerată o meserie de rând, iar artiștii erau denumiți meșteri iscusiți. În mod paradoxal, nicio muză dintre cele nouă nu era protectoarea artelor plastice. Templele datorită amplasării (pe coline, pe țărmul mării)

[1] Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. III, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1998, pp. 9–229.
[2] https://ro.wikipedia.org/wiki/Grecia_Antic%C4%83; accesare site: 20. 08. 2024.

generau o privire panoptică: „Concepute după modelul unei case aveau patru coloane în față și patru în spatele edificiului, în forma sa mai evoluată edificiul avea acoperiș"[3].

i2. Giorgio Bejor, în studiul *Grecia Antică,* potențează binaritatea trecut–prezent, astfel încât anumite edificii apar prezentate tridimensional și pot fi admirate așa cum erau în vechime, însă și așa cum s-au păstrat astăzi. Atena din prezent dezvăluie turiștilor o lume mitică legendară, dar și „inima ei sacră – stânca abruptă calcaroasă a Acropolei"[4]. De exemplu, atât Templul Herei (550 î.Hr.), denumit și Templul lui Poseidon, cât și Templul Hestiei, Templul Atenei, Templul lui Zeus etc., rămân martorii fideli peste veacuri ai culturii grecești. Templul, lăcașul zeilor avea o încăpere centrală denumită *cella* în care se găsea statuia zeității omagiate. Primul templu al Herei este cel din Paestum și a fost construit de către coloniștii greci. Inițial a fost denumit Templul lui Poseidon. Ușa templului era mereu deschisă pentru a se lăsa ofrande (foto 1).

Foto 1: Templul Herei/Templul lui Poseidon, 550 î.Hr., Paestrum (https://ro.wikipedia.org/wiki/Paestum#/media/Fi%C8%99ier:Paestum_BW_2013-05-17_15-01-57.jpg; accesare site: 20. 08. 2024)

Hera (Iunona în Panteonul roman) era protectoarea căminului, a căsniciei, a femeilor măritate. Templele Herei posedă altare care reamintesc de cultul focului.

---

[3] Ovidiu Drimba, *op. cit.*, p. 61.
[4] Giorgio Bejor, *Grecia Antică*, Roma, Editura Vision, 2010, p. 10.

Bineînțeles că nu minimalizăm templele Hestiei, zeița căminului, a focului sacru. De asemenea, templele Atenei, templele lui Zeus au un status aparte.

i3. La nivelul templelor se disting două ordine arhitectonice – doric și ionic: „Coloana dorică, masivă și greoaie este așezată direct pe sol, pe o platformă dreptunghiulară de piatră – *stilobat* [...]. Coloana ionică nu are masivitatea și gravitatea celei dorice, este zveltă și ușoară, nu stă direct pe sol, ci se sprijină pe o bază circulară așezată pe un soclu – *plinta*”[5].

Statuile erau realizate în două tehnici: tehnica acrolitului (părțile descoperite erau din piatră, iar cele acoperite cu veșminte erau din lemn), tehnica hriselefantină (lemnul statuii avea veșminte, plăcile erau de aur, de fildeș), *palladion* (statuie de lemn cu veșminte și armură). Bărbatul era înfățișat nud (*kouros*), cu brațele lângă corp, cu piciorul stâng poziționat în față. Femeia (*koré*) avea în mâna dreaptă un obiect – floare, pasăre etc. Statuile arhaice puneau accent pe redarea podoabei capilare, a buzelor, a ochilor. Statuile masculine erau masive, în stil doric, iar cele feminine erau grațioase, în stil ionic. În ceea ce privește pictura, se crede că ceramica era pictată în tehnica mozaicului[6].

Arta Greciei Antice este unică și reprezentativă.

3.2.2. Panteonul grec

Credințele religioase, misteriile, panteonul grec au avut un rol esențial asupra culturii arhaice. Religia oficială, citadină se îngemăna cu religia rurală. Panteonul grec cuprinde doisprezece zei: Afrodita (zeița frumuseții), Apollo (zeu al artelor, al profețiilor, protector al poeziei, al muzicii, personificare a Soarelui etc.), Ares (zeu al războiului), Artemis (zeița vânătorii), Atena (zeița înțelepciunii), Demeter (zeița agriculturii și a cerealelor), Hefaistos (zeu al focului, al fierarilor etc.), Hera (zeița supremă, protectoarea căsniciei, a femeilor măritate), Hermes (zeu al negustorilor, al hoților etc.), Hestia (zeița protectoare a focului, a căminului), Poseidon (zeu al mării), Zeus (zeul suprem de pe Muntele Olimp, zeu al cerului etc.). În epoca arhaică, panteonul grec se întregește. De exemplu, Dionysos, Orfeu erau zei de origine tracică, însă în epoca arhaică sunt acceptați și îndrăgiți.

---

[5] Ovidiu Drimba, *op. cit.*, pp. 63–64.
[6] *Ibidem*, pp. 65–66.

ii$_{1}$. Afrodita (Venus în Panteonul roman), zeița erosului, avea următoarele embleme: mirtul, porumbelul, trandafirul. Legendele o întruchipează ca fiind fie fata lui Zeus și a Dionei, fie fiica lui Uranus. Chiar dacă era căsătorită cu zeul Hefaistos, zeița era îndrăgostită de zeul Ares. Se spune că l-ar fi adorat și pe Adonis care petrecea o treime de an cu Persefona și două treimi din an cu Afrodita. De asemenea, mărul discordiei ne duce cu gândul la Afrodita, la Paris, la Elena și la războiul troian. Afrodita a protejat troieni, precum: Enea, Paris: „Dar protecția Afroditei nu a putut împiedica nici căderea Troiei, nici moartea lui Paris. Cu toate acestea, ea a reușit să păstreze neamul troienilor și, datorită ei, Enea, împreună cu Anchise, tatăl său și cu Iulus (Ascaniu), fiul său, luând cu ei Zeii Penați (Protectori) ai Troiei, a reușit să fugă din cetatea în flăcări și să caute un ținut unde să își creeze o nouă patrie. Astfel, Roma avea ca protectoare deosebită pe Afrodita/Venus. Aceasta trecea drept strămoașă a gintei Iulia, formată din urmașii lui Iulus, deci ai lui Enea și, prin urmare, ai zeiței Afrodita. Din acest motiv, Cezar i-a înălțat un templu, sub invocația de *Venus Genetrix* (Venus Născătoarea)”[7].

ii$_{2}$. Ares, zeul războiului este identificat cu Marte în Panteonul roman. Era fiul lui Zeus și al Herei. Se spune că a luptat alături de troieni. Se crede că a avut mulți copii cu Afrodita – Anteros, Deimos, Eros, Fobos, Harmonia, Priap. Conform unei legende, „Amazoanele erau fiicele lui Ares”[8], iar Ares locuia în Tracia.

ii$_{3}$. Artemis, zeița vânătorii, a pădurii, a castității, identificată cu Bendis din Panteonul traco-getic, cu Diana din Panteonul roman, era sora geamănă a lui Apollo. Se crede că Ifigenia, fiica lui Agamemnon, a fost sacrificată la cererea zeiței Artemis pe motiv că Agamemnon ar fi ucis căprioara sacră a zeiței. Templul zeiței Artemis este una dintre cele șapte minuni ale lumii antice.

ii$_{4}$. Apollo, fiul lui Zeus și al muritoarei Leto, era chipeș și viteaz. A primit daruri sacre de la tatăl său: „o trăsură de aur, o liră, un car tras de lebede”[9]. Apollo stă sub tutela apolinicului.

---

[7] Pierre Grimal, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, traducere de Mihai Popescu, București, Editura Saeculum I. O., 2003, pp. 33–34.

[8] *Ibidem*, p. 63.

[9] *Ibidem*, p. 60.

ii5. Atena (Minerva în Panteonul roman), zeița înțelepciunii, fiica lui Zeus și a lui Metis, are ca embleme: bufnița, casca, lancea, măslinul, scutul cu capul Meduzei, șarpele. Atena era războinică, s-a luptat cu Giganții, l-a ajutat pe Ulise să se reîntoarcă în Itaca. Se spune că s-a născut din capul Zeului: „Din capul său a sărit o fată gata înarmată, zeița Atena”[10].

ii6. Demeter/Demetra și Zeus au o fiică, pe Persefona, cea care a fost răpită de Hades. Demeter, metamorfozându-se într-o bătrână, rătăcește pe pământ căutându-și fata, renunțând la funcția sa divină: „Timp de nouă zile și nouă nopți fără să mănânce, să bea, să se scalde ori să se îngrijească, zeița a rătăcit în lume cu o torță aprinsă”[11]. Se ajunge la un compromis: „Demetra își va relua locul în Olimp, iar Persefona își va petrecea o parte din an în Infern, alături de soțul ei, iar cealaltă parte cu mama sa”[12].

ii7. Hefaistos, zeul șchiop, fiul lui Zeus și al Herei este zeul focului. Conform unei legende, pentru că s-a născut șchiop, mama sa îl aruncă de pe Muntele Olimp. Pentru a se răzbuna pe mama sa, i-ar fi oferit cadou un tron de aur, un mijloc de a o claustra. Așezându-se pe tron, mama sa a rămas înlănțuită. Doar Hefaistos știa secretul dezlegării nodurilor: „Hefaistos și-a făcut intrarea în Olimp pe un măgar și a dezlegat-o pe mama sa”[13].

ii8. Hera, sora lui Zeus, fata lui Cronos și a Rheei, devine soția zeului suprem. Se spune că s-au căsătorit fie în Grădina Hesperidelor, fie pe Muntele Ida (Frigia), fie pe insula Euboea (Evia). În calitate de protectoare a căsniciei, conform legendelor, este geloasă când Zeus este infidel, chiar se răzbună pe anumite femei.

ii9. Hermes, zeul negoțului și al furtului, era fiul lui Zeus și al Maiei. La răscruce, acolo unde se pot întâmpla multe aspecte nefaste, era ridicat „bustul său sculptat”[14].

ii10. Hestia (Vesta în Panteonul roman), zeița căminului, este fata lui Cronos și a Rheei, deci sora lui Zeus și a Herei.

[10] *Ibidem*, p. 76.
[11] *Ibidem*, p. 139.
[12] *Ibidem*, p. 140.
[13] *Ibidem*, p. 220.
[14] *Ibidem*, p. 243.

ii11. Poseidon, zeul mării, era fratele lui Zeus. Acesta avea un trident, un simbol al puterii, prin intermediul căruia genera cutremure, furtuni etc.

ii12. Zeus, zeul suprem, fiul lui Cronos și al Rheei, zeul luminii, al trăsnetului, locuia pe Muntele Olimp. Acesta nu a fost devorat de Cronos, deoarece mama sa „i-a dus lui Cronos o piatră înfășurată în scutece”[15]. Zeul s-a hrănit cu miere și lapte pe Muntele Ida. Ajuns matur, povățuit de Metis (Prudența), folosește o buruiană de leac, iar Cronos îi elimină pe copiii înghițiți. Lupta ar fi durat zece ani: „Zeus și Olimpienii au ieșit învingători, Titanii au fost alungați din Cer”[16]. Peripețiile sale, aventurile amoroase au generat multe legende: „Nu există nicio regiune a Greciei în care să nu fie situată vreuna din aventurile sale galante, care au populat Grecia eroică cu descendenții săi”[17]. Zeus, cel crescut de către Cureți (divinități străvechi ale vegetației) și Nimfe (genii ale Naturii aidoma unor fecioare ademenitoare – oceanide, nereide și naiade, adică nimfe ale apelor; driade și hamadriade, adică nimfe ale pădurilor; oreade, nimfe ale munților) întrunește un cumul de funcții: „Există, astfel, un Zeus al jurămintelor, un Zeus al granițelor, un Zeus protector al rugătorilor și al oaspeților, un Zeus al ploii și al fulgerelor”[18].

ii13. Precizăm faptul că Nike, personificarea Victoriei, fiica titanului Pallas și a râului Styx trimisă să lupte alături de Zeus împotriva titanilor, era reprezentată cu aripi. Se spune că era amica de joacă a zeiței Pallas Atena. Nike apare pe anumite statui, alături de Atena sau de Zeus. Nike era un intermediar între zei și muritori, emblemele sale erau simbolurile vegetale (coroniță

Foto 2: Nike, Grecia Antică (https://ro.wikipedia.org/wiki/Nike#/media/Fi%C8%99ier:Nik%C3%A9_%C3%89ph%C3%A8se.jpg; accesare site: 20. 08. 2024)

[15] *Ibidem*, p. 509.
[16] *Ibidem.*
[17] Pierre Devambez; Pierre-Maxime Schuhl; Robert Flancelière; Roland Martin (coord.), *Enciclopedia civilizației grecești*, traducere de Ioana și Sorin Stati, București, Editura Meridiane, 1970, p. 572.
[18] Jean-Pierre Vernant, *Omul grec*, traducere de Doina Jela, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 246.

cu flori, ramuri, codicele lui Hermes). La Atena, „Nike nu era decât un epitet al Atenei”[19] (foto 2).

ii14. Misteriile erau ceremonii la care participau inițiații și cei care vorbeau greaca veche. Religia oficială viza cei doisprezece zei amintiți anterior. Religia populară accepta și alți zei – riturile dionisiace, misteriile orfice etc. Ceremoniile aferente religiei populare impuneau un cult al tăcerii, vizau secrete, mistere „de la verbul care înseamnă «a ține gura închisă»”[20]. Cultul dionisiac se opune cultului apolinic, iar orfismul este superior cultului dionisiac. Se crede că misteriile își aveau obârșia în „Asia Mică (Frigia), Creta, Tracia”[21]. De exemplu, imnurile orfice se aseamănă cu psalmii și apar în literatură din cele mai vechi timpuri. Cultul orfic s-a extins până în secolul al VI-lea î.Hr. Orfismul pornește de la premisa că în trupul omului sălășluiește sufletul care se poate mântui doar renunțând la carne, apelând la praxisul ritualic purificator, la imnuri orfice care au puterea unor rugăciuni: „Imnurile orfice sunt închinate în mare parte diferitelor divinități principale sau secundare (Themis, Nemesis, Fortuna, Leucothea etc.)”[22]. Dionysos, acel zeu al viței-de-vie și al vinului, era și „un zeu al vegetației, al *ganos*-ului (umiditate dătătoare de viață) care animă tot universul vegetal”[23]. Cortegiul zeului Dionysos avea alături satiri, menade (bacante), „demoni pe jumătate animale, pe jumătate oameni care străbăteau pustietățile munților împăduriți, mânuind câte un tirs, sfâșiind și mâncând pe loc animalele pe care le întâlneau în drumul lor”[24]. Așadar, cultul dionisiac intră în opoziție cu alte culte, precum: apolinicul, orfismul.

ii15. Pe lângă zeii principali existau și alți zei, adăugați în Panteonul grec, în perioada clasică – Themis și Dike (Justiția/Dreptatea), Eirene (Pacea), Tyche (Destinul) etc. Sesizăm faptul că fiecare divinitate are câte un corespondent: de exemplu, Zeus (Panteonul grec) – Jupiter (Panteonul roman) – Amon (Panteonul egiptean); Dyonisos (Panteonul grec) – Bachus (Panteonul roman) –

[19] Pierre Grimal, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, ed. cit, p. 356.
[20] Pierre Lévéque, *Aventura greacă*, vol. I, traducere de Constanța Tănăsescu, București, Editura Meridiane, 1987, p. 349.
[21] Ovidiu Drimba, *op. cit.*, p. 52.
[22] *Ibidem*, p. 56.
[23] Pierre Lévéque, *Aventura greacă*, vol. I, ed. cit., p. 350.
[24] *Ibidem*, p. 351.

Osiris (Panteonul egiptean); Demetra (Panteonul grec) – Ceres (Panteonul roman) – Isis (Panteonul egiptean) etc.

Panteonul grec vizează doisprezece zei principali, dar și alți zei care nu trebuie bagatelizați.

3.3. Jocurile Olimpice

Jocurile Olimpice s-au practicat din patru în patru ani și în epoca arhaică. Participanții nu primeau nici medalii de aur, nici medalii de argint și mici măcar medalii de bronz ca în prezent. Cu ocazia unor sărbători religioase aveau loc sacrificii urmate de competiții sportive și de întreceri între recitatori și rapsozi. Sanctuarul de la Olympia, conform legendelor, este atribuit fie eroului Pelops, fie semizului Hercule, fie zeului suprem Zeus. Olympia era un loc sacru, era orașul unde s-a aprins pentru prima dată flacăra olimpică: „Erau jocuri sacre care se desfășurau o dată la patru ani în timpul lunii pline din august și durau cinci zile. La jocuri participau toate orașele Eladei (Hellada), în timpul desfășurării lor, toate războaiele erau întrerupte”[25]. Flacăra olimpică se aprinde și în prezent în Templul Zeiței Hera din Olympia Antică. Zidurile templului propriu-zis aveau un piedestal de piatră, coloane din lemn de stejar, însă după anul 600 î.Hr., „un cerc de coloane, printre primele din Grecia, a înconjurat templul originar, contribuind la susținerea greutății acoperișului. Coloanele din lemn au fost treptat înlocuite cu fusuri din piatră”[26]. Torța ținută de Marea Preoteasă se aprinde prin intermediul unei oglinzi concave și cu ajutorul razelor Soarelui. În acel loc sacru s-au păstrat stadionul (foto 3a, 3b, foto 4, foto 5a). Olympia este renumită și pentru statuia lui Zeus, realizată din fildeș și din aur de către sculptorul grec Phidias. Sculptura lui Zeus este considerată una dintre cele șapte minuni ale lumii (foto 5b, foto 5c). Statuia zeului suprem este impunătoare: „Ca și la Athena din Parthenon, părțile dezvelite erau făcute din fildeș, iar veșmintele, părul și accesoriile erau îmbrăcate în aur, peste o structură din lemn. Zeul era reprezentat cu barbă, șezând pe un tron. În mâna stângă ținea un sceptru lung cu o acvilă

[25] Giorgio Bejor, *op. cit.*, p. 50.
[26] *Ibidem*, p. 52.

deasupra, iar în mâna dreaptă ținea un glob pe care era așezată o Victorie (*Nike*). Picioarele zeului erau înfășurate cu o mantie lungă, o parte din aceasta coborând de pe umărul stâng. Atât tronul, cât și piedestalul erau decorate cu multe basoreliefuri. În fața statuii se afla un bazin cu apă, puțin adânc, care avea funcția de a da încăperii umiditatea necesară pentru păstrarea fildeșului și a lemnului din scheletul statuii”[27]. Precizăm faptul că statuia zeului Helios (zeu al Soarelui), colosul din Rhodos, una dintre cele șapte minuni ale lumii antice, se presupune că inițial avea o mână ridicată în care ținea o torță (foto 6). Impresionant este faptul că arhitectul naval John Coates a construit trirema (o ambarcațiune antică, cu trei pânze, cu vâsle trase de către o sută șaptezeci de oameni). Nava Olympia, la Jocurile Olimpice din anul 2004, a transportat flacăra olimpică (foto 7).

Foto 3a: Flacăra olimpică
la Templul Zeiței Hera din Olympia, fără public, în perioada pandemiei
(https://greciaonline.ro/stiri-grecia/grecia-flacara-olimpica-templul-zeitei-hera-fara-public/; accesare site: 21. 08. 2024)

[27] *Ibidem*, pp. 55–56.

Foto 3b: Flacăra olimpică aprinsă în situl din Olympia în anul 2024
(https://info1.md/video-ceremonie-impresionanta-in-grecia-flacara-olimpica-a-fost-aprinsa-la-archaia-olympia/; accesare site: 21. 08. 2024)

Foto 4: Stadionul antic
(https://ro.wikipedia.org/wiki/Olympia,_Grecia#/media/Fi%C8%99ier:20090725_olympia22.jpg; accesare site: 21. 08. 2024)

Foto 5a: Templul lui Zeus, Olympia,
(https://ro.wikipedia.org/wiki/Olympia,_Grecia#/media/Fi%C8%99ier:
Olympie_Temple_Zeus.JPG; accesare site: 21. 08. 2024)

Foto 5b: Atelierul lui Phidias unde a creat statuia lui Zeus din aur și fildeș
(https://ro.wikipedia.org/wiki/Olympia,_Grecia#/media/Fi%C8%99ier:
East_interior_of_Workshop_of_Phidias_5.jpg; accesare site: 21. 08. 2024)

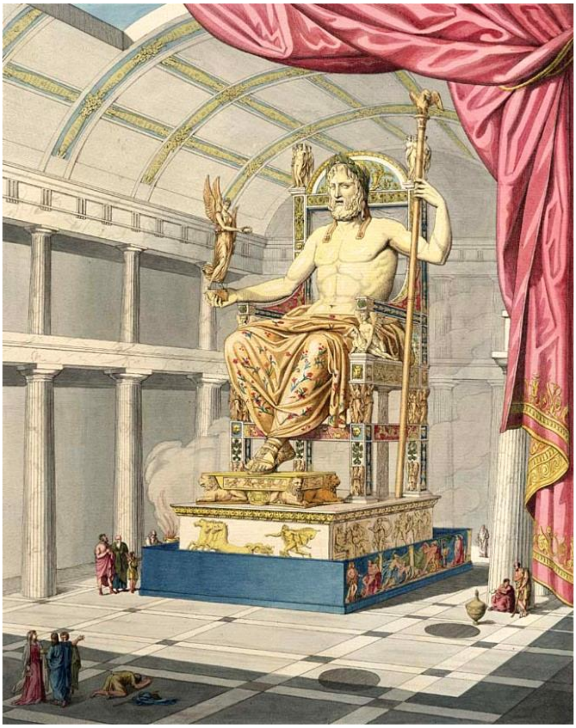

Foto 5c: Statuia lui Zeus, una dintre cele șapte minuni ale lumii antice
(https://ro.wikipedia.org/wiki/Statuia_lui_Zeus_din_Olympia#/media/Fi%C8%99ier:
Le_Jupiter_Olympien_ou_l'art_de_la_sculpture_antique.jpg; accesare site: 21. 08. 2024)

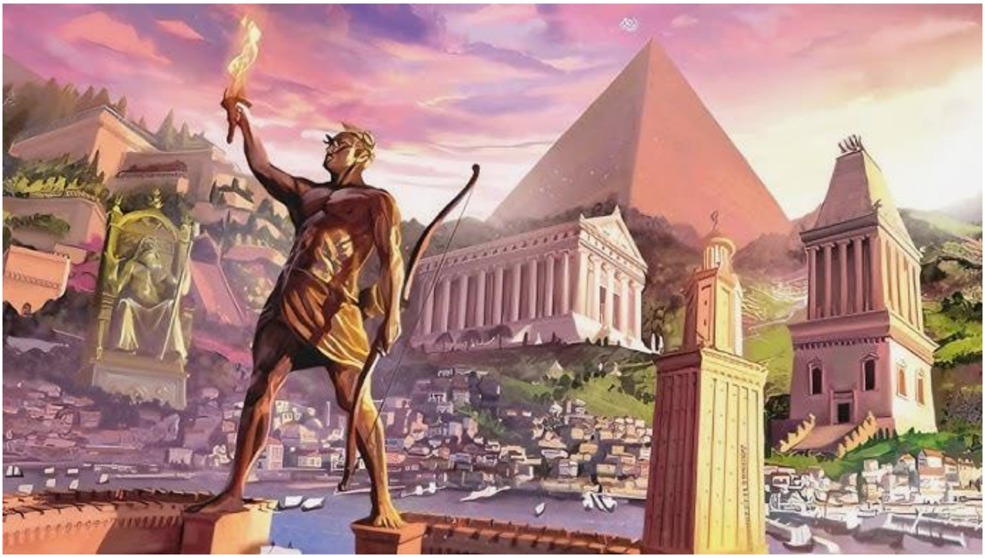

Foto 6: Colosul din Rhodos cu torța/Zeul Helios, una din cele șapte minuni ale lumii antice
(https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=XA2IsyKpKiI; accesare site: 21. 08. 2024)

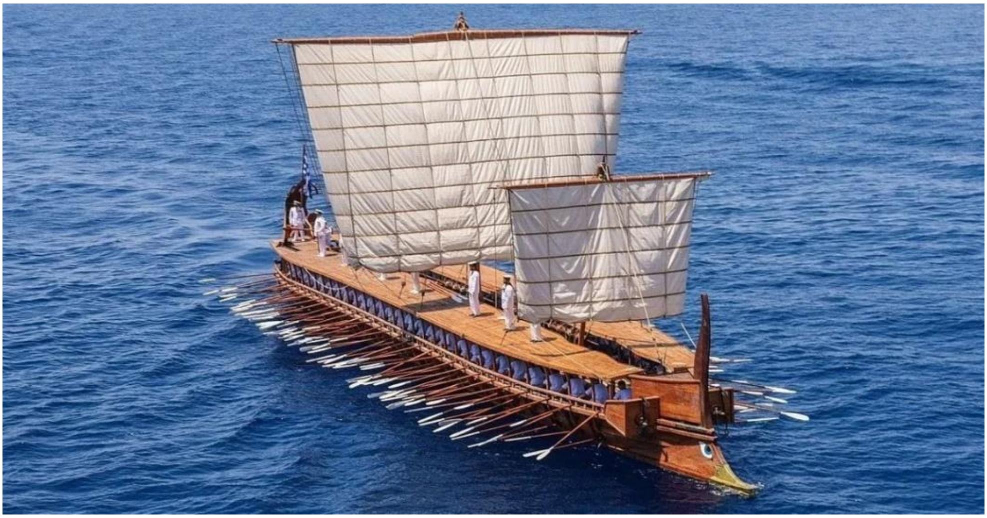

Foto 7: Trirema antică
(https://earthlymission.com/olympias-trireme-ancient-greek-warship/; accesare site: 21. 08. 2024)

În acele vremuri, atleții, antrenorii, participanții la Jocurile Olimpice depuneau un jurământ în fața statuii lui Zeus. Probele erau în număr de treisprezece. Învingătorul primea o cunună de dafin, o ramură de măslin: „Învingătorul era anunțat, rostindu-i-se propriul nume împreună cu numele tatălui și cu al orașului din care provenea”[28]. Cetățenii orașului de unde provenea învingătorul îl slăveau ca pe un erou și se mândreau cu el, deoarece „adusese glorie orașului său”[29].

Jocurile Olimpice, analizate diacronic, scot la iveală adevăruri de neimaginat de către omul modern din vremurile noastre.

3.4. Polisul

Polisul, prin care se subînțelege, orașul-stat, statul-cetate, comunitatea, era o instituție unică în lumea Antichității: „În întreaga lume greacă erau peste două sute de asemenea mici state [...] fiecare *polis* își avea formele sale de cult, zeii săi. Zeii olimpici erau aceeași în toată lumea grecească, dar fiecare *polis* îi închina un cult diferit fiecăruia [...]. *Polisul* îi forma grecului simțul patriotic și îi dădea sentimentul libertății, căci fiecare om liber era

[28] Ovidiu Drimba, *op. cit,* p. 59.
[29] *Ibidem.*

cetățean al acestui *polis*. *Polisul* însemna o importantă unitate economică, viața politică, morală, culturală”[30]; „*Polisul (*cetatea, orașul*)* este o formă de organizare în care omul putea să-și realizeze mai bine potențialul subordonat exigențelor religioase, familiale, emoționale”[31]. Străinii rezidenți nu aveau drepturi cetățenești, nu dețineau casă, pământ. Regimul tiranic era instaurat atât de conducătorii politici, cât și de militari. La început, *polisul* era o instituție social-politică. Treptat, *polisul* devine o instituție democratică. În inima fiecărui *polis* era templul, legătura dintre cetățeni și zei. *Polisul*, „instituția pur grecească”[32] are o valoare inestimabilă pentru eleni. Menționăm faptul că în perioada arhaică s-au colonizat așezări din diverse părți ale lumii antice: Africa, Calcidica, Franța, Italia, Sicilia, Spania, Tracia etc. *Polisul* dă naștere și primilor tirani: „Termenul de tiran (*týranos*) desemna, la început, orice persoană învestită cu puterea supremă: la obârșie nu exista diferență între tiran și rege (*basileus*). Apoi, denumirea a fost dată uzurpatorilor care au pus mâna pe putere și au păstrat-o cu forța. Cuvântului i s-a adăugat o nuanță peiorativă, deja stabilită la Herodot”[33]. Tiranii aveau un fel de gardă personală formată din purtătorii de lance (*doriforii*). *Polisul* cunoaște perioade de înflorire, dar și vremuri de subjugare declanșate de tirani. Totuși, pe vremea tiranilor arhaici au existat și puncte forte: „În unele cazuri a marcat o etapă necesară pe drumul spre democrație. Adesea, tiranii au imprimat cetăților pe care le-au condus un puternic impuls în domeniul economic și cultural”[34]. *Polisul* rămâne un element esențial al civilizației vechilor greci.

3.5. Literatura arhaică

Literatura arhaică este denumită de unii preliterară sau homerică. Alții introduc poemele homerice în epoca obscură. Reamintim poemele homerice *Iliada* și *Odiseea* centrate pe mituri și legende. De asemenea, poemele lui

[30] *Ibidem*, pp. 41–42.
[31] Carmen Dărăbuș, *Introducere în studii culturale europene. Elemente de etno-antropologie a grupului social. Note de curs,* Fersig, Editura Maestro Tip, 2017*,* p. 44.
[32] Pierre Devambez; Pierre-Maxime Schuhl; Robert Flancelière; Roland Martin (coord.), *Enciclopedia civilizației grecești*, ed. cit., p. 445.
[33] François Chamoux, *Civilizația greacă în epocile arhaică și clasică*, vol. 1, traducere de Mihai Gramatopol, București, Editura Meridiane, 1985, p. 75.
[34] *Ibidem*, p. 80.

Hesiod sunt reprezentative – *Teogonia, Munci și zile*. *Teogonia* lui Hesiod reprezintă „primul și, de fapt, singurul «manual» religios grec”[35]. Poemul *Munci și zile* este un calendar pentru agricultori. Poemele menționate anterior au circulat pe cale orală și erau recitate. Poezia „lirică” era acompaniată de liră, un instrument muzical cu două brațe, cu coarde atribuit zeilor Apollo (foto 8) și Orfeu, muzei Erato (Reamintim faptul că muzele erau fiicele lui Zeus).

Foto 8: Zeul Apollo cu lira
(https://ro.wikipedia.org/wiki/Genul_liric#/media/Fi%C8%99ier:Apollo_Musagetes_Pio-Clementino_Inv310.jpg; accesare site: 21. 08. 2024)

Literatura arhaică ne duce cu gândul la poeți, precum: Alcman, Alceu, Arhiloh, Bachilide, Ibicos, Mimnermos, Pindar, Sappho, Simonide, Theognis, Tirteu.

Alcman erau un poet liric, creațiile sale erau despre zei și se cântau în cor. Poeziile lui Alceu (elegii, epigrame, imnuri) devin un omagiu adus vieții, erosului, vinului. Anacreon a fost un poet liric grec celebru pentru imnuri, cântece de banchet, ode. Literatura arhaică prezintă și poezia lui Arhiloh, o poezie lirică formată din elegii cu versuri iambice. Arion a fost preocupat de ditiramb (imn în cinstea lui Dionysos, poem liric înflăcărat). Bachilide a

[35] Carmen Dărăbuș, *op. cit,* p. 55.

compus ditirambi, peane (cântece de luptă, cântece de izbândă, imnuri în onoarea zeului Apollo sau a zeiței Artemis), ode. Ibicos a scris poeme eroice, ode. Mimnermos a fost un poet elegiac preocupat de iubire și de treptele ontice (tinerețe, bătrânețe). Pindar este unul dintre cei mai renumiți poeți greci care a creat ode. Sappho a condus o școală de muzică și poezie, intitulată „Casa Muzelor", afiliată cultului zeiței Afrodita. Poeziile poetei Sappho (Psappha) sunt un elogiu adus erosului. Un alt poet liric era Simonide din Keos (în prezent Kea). Theognis era un poet elegiac, gnomic. Tirteu era un poet liric care a creat elegii, imnuri. Reamintim faptul că Eschil este considerat părintele tragediei clasice. Se crede că tragedia își are punctul de plecare din ditirambul lui Arion. Inițial, tragedia apărea ca un imn funebru în cinstea unui erou. Îl reamintim și pe Epiharm, un poet dramatic grec, „primul actor de comedii"[36].

Aceste exemple, acești autori, îi conferă literaturii grecești o valoare incomensurabilă.

3.6. Filosofii greci ionieni din epoca arhaică

Tales din Milet (624–546 î.Hr.) este unul dintre cei mai importanți filosofi ionieni și fondatorul filosofiei.

Anaximandru (610–546 î.Hr.), discipol al lui Thales, adept al Școlii ioniene este primul care a întocmit o hartă a lumii pentru navigatori, a inventat un orologiu solar, a scris prima carte de filosofie. S-au păstra scrieri, precum: *Descrierea Pământului, Despre natură, Sfera, Stelele Fixe*.

Anaximene (585 î.Hr. – 525 î.Hr.) a fost preocupat de podoabele cerului (lună, soare, stele), de stihii (aer, circuitul apei, foc, pământ) etc.

Xenofan (570–480 î.Hr.) combate aristrocrația, divinația, metempsihoza, misticismul, este adeptul rațiunii, gândirii științifice.

Alcmeon din Crotone a fost astronom, filosof, medic care a trăit în Grecia Antică în jurul anului 500 î.Hr. Este primul om care a realizat disecții pe animale. De asemenea, a fost preocupat de relația cunoaștere-creier uman.

Pitagora (570 – c. 495 î.Hr.) a fost filosof și matematician grec ionian. A întemeiat pitagorismul. Au rămas texte celebre traduse în diverse limbi –

---

[36] Ovidiu Drimba, *op. cit.,* p. 47.

Versurile de aur ale lui Pitagora și Legile morale și politice ale lui Pitagora. A întemeiat la Crotona o școală a sa –Școala pitagoreică–, a avut numeroși discipoli care puteau să-l vadă doar după o inițiere de patru ani. Aceștia nu consumau carne, fasole, ouă, vin, aveau o viață ascetică. Pitagora se îmbrăca în alb, consuma fructe, legume, miere, uneori, fructe de mare.

Pitagora pretindea că descinde din Apollo. Pitagora afirma că sufletul este întemnițat în trup. Pitagora credea în nemurirea sufletului, în puterea numerelor, prețuia matematica. Muzica sferelor, legile muzicii erau corelate cu planetele. Pitagora stabilește raporturi numerice pentru cvintă, cvartă, octavă, ton.

A descoperit numerele pare, impare, iraționale. Era preocupat de geometrie, de teoria proporțiilor. Teorema lui Pitagora a rămas până în zilele noastre: „în orice triunghi dreptunghic, suma pătratelor catetelor este egală cu pătratul ipotenuzei (latura opusă unghiului drept)”[37].

Așa cum s-a mai menționat, unii pretind că Zamolxe era un discipol de-al lui Pitagora, alții consideră că Zamolxe a trăit înaite de Pitagora.

Moartea lui Pitagora rămâne învăluită în mister. Pitagora era aidoma unui semizeu. Pitagora a lăsat o ușă întredeschisă înspre eternitate[38].

Filosofii greci ionieni au avut un rol esențial în epoca arhaică.

3.7. Concluzii

Cultura Greciei Antice în epoca arhaică dezvăluie o lume inedită, o lume a artei, a credințelor religioase, a misteriilor, a panteonului grec, a jocurilor olimpice, a literaturii, a pitagorismului, a polisului. Lumea captivantă a Greciei Antice a reușit să supraviețuiască datorită artei, legendelor, miturilor etc. Cursul revitalizează o parte importantă aferentă culturii antice grecești.

---

[37] https://ro.wikipedia.org/wiki/Teorema_lui_Pitagora; accesare site: 21. 08. 2024.

[38] Vezi alte detalii despre Pitagora, accesând link-ul https://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora; accesare site: 21. 08. 2024. Vezi detalii despre Școala ioniană la Ovidiu Drimba, *op. cit.*, pp. 67–78.

Bibliografie

Bejor, Giorgio, *Grecia Antică*, Roma, Editura Vision, 2010.

Chamoux, François, *Civilizația greacă în epocile arhaică și clasică*, vol. 1, traducere de Mihai Gramatopol, București, Editura Meridiane, 1985.

Dărăbuş, Carmen, *Introducere în studii culturale europene. Elemente de etno-antropologie a grupului social. Note de curs,* Fersig, Editura Maestro Tip, 2017.

Devambez, Pierre; Schuhl, Pierre-Maxime; Flancelière, Robert; Martin, Roland (coord.), *Enciclopedia civilizației grecești*, traducere de Ioana și Sorin Stati, București, Editura Meridiane, 1970.

Drimba, Ovidiu, *Istoria culturii și civilizației*, vol. III, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1998.

Grimal, Pierre, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, traducere de Mihai Popescu, București, Editura Saeculum I. O., 2003.

Lévéque, Pierre, *Aventura greacă*, vol. I, traducere de Constanța Tănăsescu, București, Editura Meridiane, 1987.

Vernant, Jean-Pierre, *Omul grec*, traducere de Doina Jela, Iași, Editura Polirom, 2001.

Webografie

https://ro.wikipedia.org/wiki/Grecia_Antic%C4%83; accesare site: 20. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Paestum#/media/Fi%C8%99ier:Paestum_BW_2013-05-17_15-01-57.jpg; accesare site: 20. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Nike#/media/Fi%C8%99ier:Nik%C3%A9_%C3%89ph%C3%A8se.jpg; accesare site: 20. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Genul_liric#/media/Fi%C8%99ier:Apollo_Musagetes_Pio-Clementino_Inv310.jpg; accesare site: 21. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Olympia,_Grecia#/media/Fi%C8%99ier:East_interior_of_Workshop_of_Phidias_5.jpg; accesare site: 21. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Statuia_lui_Zeus_din_Olympia#/media/Fi%C8%99ier:Le_Jupiter_Olympien_ou_l'art_de_la_sculpture_antique.jpg; accesare site: 21. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Olympia,_Grecia#/media/Fi%C8%99ier:Olympie_Temple_Zeus.JPG; accesare site: 21. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Olympia,_Grecia#/media/Fi%C8%99ier:20090725_olympia22.jpg; accesare site: 21. 08. 2024.

https://info1.md/video-ceremonie-impresionanta-in-grecia-flacara-olimpica-a-fost-aprinsa-la-archaia-olympia/; accesare site: 21. 08. 2024.

https://greciaonline.ro/stiri-grecia/grecia-flacara-olimpica-templul-zeitei-hera-fara-public/; accesare site: 21. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora; accesare site: 21. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Teorema_lui_Pitagora; accesare site: 21. 08. 2024.

https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=XA2IsyKpKiI; accesare site: 21. 08. 2024.

https://earthlymission.com/olympias-trireme-ancient-greek-warship/; accesare site: 21. 08. 2024.

TEMA 3
Cultura Greciei Antice în epoca arhaică

1. Definiți *polisul* (minimum cinci rânduri).
2. Credințele religioase, misteriile corelate cu Panteonul grec (minimum doisprezece rânduri).
3. Cum se desfășurau Jocurile Olimpice în Grecia Antică? (minimum zece rânduri).
4. Enumerați zeii principali din Panteonul grec.
5. Precizați care este zeul preferat aferent Panteonului grec. Argumentați de ce (minimum două argumente).

4. Istoria mentalităților: Cultura și civilizația romană pe perioada Monarhiei, Republicii și Imperiului

4.1. Introducere

Istoricii consideră că în formarea poporului roman un rol important l-au avut etruscii, latinii, sabinii. De exemplu, cele mai vechi așezări atestate de către arheologi sunt „colibele păstorilor latini și sabini [...] în jurul anului 650 î.Hr., etruscii fondează în zona celor șapte coline un adevărat oraș-stat”[1]. În trecut, Italia de azi era stăpânită de alte popoare: „Pe teritoriul ei trăiau latinii, samniții, umbrianii, sabinii, grecii, cei mai puternici dintre toți fiind etruscii. Ei ocupau Etruria care se întindea din nordul până în sudul Romei [...]. Potrivit legendei, etruscii au venit în Italia din Libia, deoarece în țara lor era foamete [...]. În anumite perioade, regii etrusci au condus Roma, iar mai târziu, etruscii și latinii au format un singur popor”[2]. Precizăm faptul că Etruria (Tuscia, Tyrrhenia) din Antichitate este, în prezent, regiunea Toscana.

Latina, net diferită de limbile etruscă, oscă, umbrică, conform lingviștilor este „o limbă indo-europeană”[3]. Etruscii ca pre-latini sunt „un popor mediteranean”[4]. Conform autorului Horia C. Matei, originea etruscilor a generat controverse – unii susțin că provin din Lydia (regiune anatoliană, după Herodot), alții subliniază originea italică (Dionysios din Halicarnas), alții atestă migrarea acestora din Europa Centrală, peste Alpi (savantul francez N. Fréret)[5]. De asemenea, se remarcă și influențe orientale: „Această teză nu exclude

---

1 Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. III, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1998, pp. 231–232.

2 Paul C. Roberts, *Roma Antică*, traducere de Graal Soft, București, Editura Litera Internațional, 2008, p. 8.

3 Marcel Bordet, *Istoria Romei Antice*, traducere de Maria Ivănescu, București, Editura Orizonturi, 2017, p. 10.

4 *Ibidem*, p. 12.

5 Vezi alte detalii la Horia C. Matei, *O istorie a Romei Antice*, București, Editura Albatros, 1979, p. 31.

posibilitatea imigrației unor mici grupuri de locuitori din Asia Mică"[6]. Popoarele sabeliene (ecvii, hernicii, marșii, picenienii, sabinii, samniții, volscii) ocupau „centrul și sudul peninsulei, erau păstori războinici, aparțin unui substrat pre-indo-european peste care, la o dată neprecizată, s-a suprapus un aport septentrional care a introdus limba oscă, mai apropiată de umbrică decât de latină"[7].

Civilizația romană a parcurs un drum lung – Monarhie–Republică–Imperiu.

Monarhia dispare cu ultimul rege al Romei – Lucius Tarquinius Superbus –, Republica ia sfârșit odată cu asasinarea lui Iulius Cezar, iar Imperiul ia naștere odată cu împăratul Augustus Cezar (Octavian, fiul adoptiv al lui Iulius Cezar). Împărații Augustus și Traian au fost înțelepți, în schimb Domițian și Nero au abuzat de puterea căpătată. Precizăm faptul că împărații Romei au purtat pe cap cununi de laur, nicidecum coroane de aur.

4.2. Întemeierea Romei, statusul regelui, răpirea sabinelor

Conform unei legende, Roma a fost întemeiată de Romulus și Remus în anul 753 î.Hr. Conform altei legende, Roma a fost întemeiată de troianul Enea/Aeneas – fiul muritorului Anchises din Troia și al zeiței Afrodita (Venus în Panteonul roman), iar legendarul Romulus ar fi fost „un descendent al eroului troian Eneas"[8]. După cucerirea Troiei de către greci, Aeneas/Enea și Antenor au scăpat cu viața. Se crede că Enea cu oamenii săi au navigat pe mare, poposind în peninsula italică unde au fondat cetatea Roma. Între Enea și regele Latinus s-a creat o alință. Enea s-a căsătorit cu Lavinia, fiica regelui Latinus. Turnus, regele rutulilor, s-a simțit ofensat, căci Lavinia îi fusese lui promisă de soție. Turnus le declară război. Troienii și băștinașii (laurenții) înving rutulii, dar Latinus moare: „După victorie, Eneas întemeiază Lavinium, unind într-un singur popor pe troieni și laurenți"[9]. Enea, regele, pentru a avea stabilitate, îi unește pe troieni și pe aborigeni sub același nume: „El dădu celor două popoare numele de latini"[10]. După moarte, Enea, fondatorul orașului Lavinium, este

---

[6] *Ibidem*.
[7] Marcel Bordet, *Istoria Romei Antice*, ed. cit., pp. 13–14.
[8] Horia C. Matei, *Civilizația Romei Antice*, București, Editura Eminescu, 1980, p. 338.
[9] Marcel Bordet, *Istoria Romei Antice*, ed. cit., p. 16.
[10] Titus Livius, *Ab urbe condita (de la fondarea Romei)*, vol. 1, București, Editura Minerva, 1976, p. 8.

denumit Jupiter Indiges (băştinaş). Ascanius, fiul lui Enea (se crede că Lavinia era mama sa vitregă), o lasă pe mama sa să conducă Lavinium, iar el fondează cetatea Alba Longa. Silvius, fiul lui Ascanius, va domni în cetatea Alba Longa: „numele de Silvius s-a dat tuturor acelora care au domnit în Alba Longa. Fluviul Albula (Tibrul, după numele lui Tiberinus care s-a înecat în Alba) delimita hotarul dintre latini și etrusci. Foarte mulți au domnit. Reținem că Poca îl desemnează pe Numitor ca moștenitor. Revenind la Romulus și Remus, mama lor era Rhea Silvia, fiica lui Numitor, moștenitor al tronului Albei Longa din Latium. Amulius, fratele lui Numitor a primit o avere consistentă. Fiind nemulțumit, Amulius își detronează fratele și urcă pe tron, iar pe fiica fratelui său, pe Rhea Silvia o transformă în vestală, obligând-o la castitate pe viață. Conform legendei, zeul Marte se îndrăgostește de ea, iar Romulus și Remus sunt fructul iubirii dintre ei: „Rhea Silvia născu doi gemeni și, fie din convingere, fie pentru că socotea mai demn să pună pe seama unui zeu păcatul ei, atribui această paternitate incertă zeului Marte”[11]. Mama gemenilor este întemnițată, iar gemenii sunt abandonați pe malul Tibrului, lângă smochinul Ruminalis (Romularis, în trecut). Se spune că gemenii au fost crescuți de către o lupoaică. Păcurarul Faustulus îi încredințează pe copii nevestei sale Larenția: „Unii autori au scris că Larenția era o femeie de moravuri ușoare, motiv pentru care a fost poreclită de ciobani Lupoaica, de aici a luat naștere legenda”[12]. Precizăm faptul că „lupanar”, în trecut, însemna bordel. Statuia Lupa Capitolina, amplasată în toate colțurile lumii, reamintește de străvechea legendă menționată anterior (foto 1). Prin intermediul statuii și a legendei aferente întemeierii Romei, Italia de astăzi a căpătat un loc aparte în istoria umanității.

De asemenea, Lupercaliile aveau loc pe muntele Palatin, pe una dintre cele șapte coline ale actualei Roma, în cinstea zeului Pan Lycaeus. Romulus și Remus luau parte la sărbătoarea păgână introdusă de Evandru din Arcadia. Remus este prins de păstorii regelui Amulius și ajunge să fie judecat de Numitor. Astfel, se află adevărul despre seminția gemenilor. Regele Amulius este detronat, bunicul lor Numitor devine rege, iar ei sunt recunoscuți ca nepoți. Devenind adulți, gemenii întemeiază Roma. Remus vede șase vulturi, Romulus observă

[11] *Ibidem,* pp. 10–11.
[12] *Ibidem,* p. 11.

doisprezece vulturi: „în sufletul celor doi frați încolți un păcat strămoșesc, setea de putere”[13]. Romulus devine primul rege al Romei, dar își ucide fratele, rămâne în istorie, având mâinile pătate de sângele fratelui său Remus. Se spune că cearta s-ar fi iscat fie petru că Remus a văzut primul vulturii (șase păsări), iar Romulus al doilea, însă mai mulți (doisprezece vulturi), fie că Remus l-ar fi luat în derâdere pe Romulus, sărind peste zidul înălțat de către fratele său. Romulus fondează Roma: „Întemeierea Romei se bazează pe contopirea comunităților latine, sabine și etrusce”[14]. Legendele întemeierii Romei stau sub tutela mitului și lasă loc introspecției.

Foto 1: Lupa Capitolina (în italiană, Lupoaica de pe Capitol)/Lupa romana, Muzeele Capitoline din Roma (https://ro.wikipedia.org/wiki/Lupa_Capitolina#/media/Fi%C8%99ier:Capitoline_she-wolf_Musei_Capitolini_MC1181.jpg; accesare site: 22. 08. 2024)

Așadar, pe perioada Monarhiei au existat regi (lat. *rex*, *regis*). Primul rege a fost întemeietorul Romei. Regele era un mediator între muritori și zei. Regii Romei au fost fie latini, fie sabini, fie etrusci: „Romulus (latin – 753–716 î.Hr.); Numa Pompilius (sabin – 715–674 î.Hr.); Tullus Hostilius (latin – 673–642 î.Hr.); Ancus Marcius (sabin – 642–617 î.Hr.); Lucius Tarquinius Priscus (etrusc – 616–579 î.Hr.); Servius Tullius (etrusc – 578–535 î.Hr.); Lucius

[13] *Ibidem,* p. 14.
[14] *Ibidem,* p. 15.

Tarquinius Superbus (etrusc – 535–510/509 î.Hr.)”[15]. Cetatea Roma ar fi fost condusă, în intervalul 753–510 î.Hr., de către șapte regi, fapt contestat de unii: „Istoriografia secolelor XIX–XX a dovedit că atât cronologia evenimentelor, cât și personalitățile acestei epoci constituie o pură ficțiune”[16].

Regele avea putere religioasă, militară, justițiară. De exemplu, regele controla Calendarul roman, ceremoniile religioase. Augurii, pontifii au fost desemnați de către regi. Augurii, instituiți de Romulus, erau preoți în număr de șaisprezece. Aceștia aveau puteri în divinație – interpretau dorința zeilor după zborul și cântecul păsărilor. Reamintim faptul că în cazul lui Romulus, vulturii și augurii au avut un rol esențial. Romulus emana forță, avea doisprezece lictori, număr identic cu vulturii zăriți pe cer – un fel de gardă de care dispuneau cei cu putere (*imperium).* Veșmintele regelui erau impunătoare, nu lipsea toga. Lictorii erau preluați de la etrusci: „la alegerea regelui luau parte douăsprezece cetăți, iar fiecare cetate dădea câte un lictor [...]. Mergeau înaintea magistraților, purtând pe umărul drept *fasces*, un mănunchi de nuiele de ulm, legate cu o centură, având o secure la mijloc. Ei erau și executorii sentințelor capitale. Fasciile simbolizau puterea supremă a statului”[17]. Pentru sclavi și săraci, Romulus a ridicat un *asylum*, a ales o sută de senatori (*patres*), adică patricieni. Precizăm faptul că pe perioada Republicii au existat șase sute de senatori, iar pe perioada Imperiului instaurat de Caesar au existat nouă sute de senatori. Menționăm faptul că pontiful, instituit de regele Numa Pompilius, avea rol sacerdotal, supraveghea cultul religios.

Pe vremea regelui Romulus, nu erau multe femei, romanii riscau să nu aibă urmași. În cinstea zeului Consus s-au organizat festivități, jocuri, fiind invitați vecinii lor, adică sabinii. Aceștia și-au adus nevestele, copiii. Atunci au fost răpite multe fete, cele frumoase au ajuns la patricieni. Titus Tatius, regele sabinilor, îi atacă pe romani, dar este învins. Romulus ia armele căpeteniei sabinilor, așezându-le „pe o tipsie, se urcă în Capitoliu, depuse trofeul la poalele unui stejar”[18]. În Capitoliu era templul zeului suprem Jupiter, iar stejarul era emblema, arborele sacru al zeului. Între sabini și romani s-au dat multe lupte.

---

[15] https://ro.wikipedia.org/wiki/Regatul_Roman; accesare site: 23. 08. 2024.
[16] Horia C. Matei, *Civilizația Romei Antice*, ed. cit., p. 338.
[17] Titus Livius, *Ab urbe condita (de la fundarea Romei)*, vol. 1, ed. cit., p. 18.
[18] *Ibidem*, p. 22.

Se spune că femeile ar fi intervenit. Sabinele cu părul despletit și cu veșmintele sfâșiate s-au interpus între soții romani și sabini (frați, părinți etc.). Acestea le-a cerut să sisteze luptele: „să nu pângărească, printr-un paricid, zămislirea și nașterea pruncilor lor, fiii unora, nepoții celorlalți”[19] (foto 2).

Foto 2: Răpirea sabinelor, de Nicolas Poussin, 1634–1635,
ulei pe pânză, în Muzeul Metropolitan de Artă, New York City
(https://ro.wikipedia.org/wiki/R%C4%83pirea_sabinelor_%28dezambiguizare
%29#/media/Fi%C8%99ier:Nicolas_Poussin_-_L'Enl%C3%A8vement_
des_Sabines_(1634-5).jpg; accesare site: 30. 08. 2024)

4.3. Panteonul roman, ceremoniile religioase

Atât romanii, cât și grecii venerau aceeași zei, bineînțeles denumiți în mod diferit.

4.3.1. Panteonul roman

Panteonul roman relevă următorii zei principali: Ianus, Jupiter, Mars/Marte, Neptun, Saturn, Vesta. Menționăm importanța mai multor zei din Panteonul

[19] *Ibidem*, p. 26.

roman: Bachus, Ceres, Cybela, Diana, Ianus, Iunona, Jupiter, Marte, Minerva, Neptun, Saturn, Sol, Venus, Vesta.

i_1. Jupiter era zeu al luminii, al fulgerului. Templul său din Roma, de pe Capitoliu, era încercuit de stejari. Inițial, sanctuarul sacru era ridicat „pe vârful Monte Cavo de azi care domină sistemul de lacuri din apropiere de Alba (Lacul Nemi, Lacul Albano)”[20].

i_2. Iunona, soția sa, era zeița fertilității, protectoare a căsătoriei, a nașterii. În cinstea Iunonei se celebra sărbătoarea păgână Matronalia: „Uneori se considera că era aniversarea lui Marte, alteori că ar fi fost aniversarea păcii restabilite între romani și sabini”[21]. Așa cum fiecare bărbat avea propriul său Genius, „fiecare femeie avea propria sa Iuno, adevărat dublu feminin care personifica feminitatea și o proteja”[22].

i_3. Marte, fiu al Iunonei, în calitate de zeu al războiului era preferatul romanilor atât în perioada Monarhică, cât și a Republicii. Ceea ce s-a uitat este faptul că Mars era un zeu dual. Mars nu era doar zeul războiului, ci și „o divinitate a vegetației și protector al căsătoriilor”[23]. Așadar, Mars, zeul corelat cu roșul, ne duce cu gândul „fie la un roșu agresiv care incită spiritele la luptă, fie la un roșu plin de vitalitate care emană iubire”[24]. Bellona (Enio în Panteonul grec) era zeița războiului, uneori apare, conform legendelor, ca fiind soția lui Marte: „îi conducea carul de luptă, ținea în mână o torță, un paloș sau o lance”[25]

i_4. Ianus, zeul ambivalent, zeul cu două fețe potența binaritatea trecut–viitor. Ianus păzea ușile, porțile, subliniindu-se dihotomii, precum: deschis–închis, interior-exterior, înăuntru-afară: „Porțile altarului său din Roma erau întotdeauna deschise în vreme de război și închise pe timp de pace”[26].

---

[20] Pierre Grimal, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, București, Editura Saeculum I. O., 2003, p. 279.

[21] *Ibidem*.

[22] *Ibidem*.

[23] Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994, p. 103.

[24] Delia-Anamaria Răchișan, *Istoricul și estetica mărțișorului românesc din cele mai vechi timpuri până în prezent*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2017, p. 73.

[25] Pierre Grimal, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, ed. cit., p. 84.

[26] Paul C. Roberts, *Roma Antică*, ed. cit., p. 13.

i5. Vesta, zeița focului domestic, a focului sacru era înconjurată de șase vestale alese de Marele Pontif. Vestalele aveau obligația de a fi neprihănite și să supravegheze flacăra sacră, flacăra care ardea necontenit. Vestalele aveau un status aparte în Antichitate: „vestalele trebuiau să rămână caste, de contraveneau acestei solemne obligații erau îngropate de vii; prestigiul și autoritatea vestalelor erau imense; ofensele aduse unei vestale erau pedepsite cu moartea; un condamnat la moarte era grațiat dacă în drumul spre locul execuției întâlnea o vestală; locuiau în apropierea Forului, într-un fel de mănăstire, o splendidă grădină. Sacerdoțiul vestalelor a fost suprimat abia în anul 382. e.n."[27]

i6. Minerva (Atena în Panteonul grec), era zeița meșteșugarilor, a culturii, a înțelepciunii. Inițial a existat în Etruria, apoi a fost preluată de către romani, grație regelui Numa. În mod paradoxal, Minerva „nu apărea în nicio legendă propriu-zis romană"[28].

i7. Venus (Afrodita în Panteonul grec), era zeița grădinii, zeița frumuseții, zeița care „media rugăciunea"[29].

i8. Bachus (Dionysos în Panteonul grec) era zeul vinului, zeul viței-de-vie. În cinstea sa se sacrificau capre, la origine era zeu tracic. Emblema sa era tirsul ornat cu iederă, cu viță-de-vie, iar în vârf era aninat un con de pin.

i9. Ceres, zeița agriculturii, fertilității, așa cum s-a mai menționat poate fi asociată cu Demeter (Panteonul grec) și cu Isis (Panteonul egiptean). De exemplu, cultul lui Isis a căpătat prestanță și în lumea romană: „s-a impus la Roma după ce Cleopatra s-a aflat aici un an"[30].

i10. Diana (Artemis în Panteonul grec) era zeița lunii, a pădurii și a vânătorii: „Se povestea că Diana Pădurilor era, de fapt, Artemis din Taurida, adusă în Italia de către Oreste"[31].

i11. Treptat, zeița frigiană Cybela este acceptată ca zeiță oficială, romanii i-au construit un templu la Palatin. Aceasta era înconjurată de lei. Zeița frigiană

---

[27] Ovidiu Drimba, *op. cit.*, p. 294.
[28] Pierre Grimal, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, ed. cit., p. 336.
[29] *Ibidem*, p. 507.
[30] Paul C. Roberts, *op. cit.*, p. 12.
[31] Pierre Grimal, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, ed. cit., p. 143.

a albinelor, a animalelor sălbatice, a peșterilor, a vegetației devine în Panteonul roman zeița naturii și a fecundității. Iubitul Cybelei era Attis, un chipeș păcurar frigian. Cultul Cybelei era săvârșit de către preoții castrați, denumiți coribanți. Zeița Cybela este confundată de cele mai multe ori cu Rhea din Panteonul grec: „Rhea (mama lui Zeus, soția lui Cronos) avea drept servitori pe Cureți, numiți Coribanți”[32].

i12. Mithra, zeul din mitologia persană, denumit *Deus Sol Invictus*, sărbătorit de romani ca divinitate solară, a devenit zeul Sol (Soare). Nu trebuie să omitem faptul că sabinii aveau o divinitate denumită Sol (Soare): „cultul Soarelui a fost introdus la Roma odată cu cel al Lunii, de către primul rege sabin, Titus Tatius”[33].

i13. Neptun (Poseidon în Panteonul grec) era celebrat vara, în luna iulie.

i14. Saturn (Cronos în Panteonul grec), zeu al timpului, zeu al muncilor agricole, a fost adorat în Latium. De exemplu, Saturnaliile erau zile pline de fast. Emblema sa era „cosorul” (un cuțit cu vârf încovoiat utilizat în viticultură), deoarece lui i s-a atribuit plantarea, îngrijirea, tăierea viței-de-vie.

Zeii Panteonului roman prezintă similitudini cu zeii Panteonului grec.

4.3.2. Ceremoniile religioase

ii1. Pe vremea regelui Romulus, ceremoniile religioase erau respectate după orânduirea albană. Existau și excepții – pentru Hercule se respecta ritualul grec instaurat cândva de arcadianul Evandru. Acesta era din Pelopones, i-a colonizat pe arcadieni pe malurile Tibrului. Știa să scrie, mama sa era Carmenta, o nimfă cu funcție oraculară. Se crede că elinul Hercule, după uciderea monstrului cu trei trupuri, denumit Geryon, a trecut Tibrul cu o cireadă. Cacus a furat câteva vite pe care le-a ascuns într-o peșteră. Hercule recuperează vitele și-l ucide pe hoț. În cinstea lui Hercule se înalță un altar și se sacrifică o juncă. Potiții au slujit altarul mult timp ca preoți ai lui Hercule, iar pinarii au fost ajutoarele lor.

[32] *Ibidem,* p. 111.
[33] *Ibidem,* p. 458.

ii2. Existau confrerii sacerdotale, unele preluate de la etrusci: *arvalii* (organizau ceremonii agrare), *augurii* (aveau funcție oraculară, interpretau voința zeilor după cântecul și zborul păsărilor), *epulonii* (organizau jocurile publice, manifestări religioase), *fețialii* (se ocupau de tratatele de pace), *haruspicii* (dețineau funcția de prezicere, ținând seama de măruntaiele animalelor sacrificate), *lupercii* (loveau simbolic femeile cu biciul pentru a fi fertile), *salii* (executau dansuri ritualice în cinstea zeului Mars)[34]. Ceremoniile religioase, augmentate de sacrificii, au supraviețuit mult timp: „Turme întregi erau măcelărite, în timp ce preoții rosteau formule de strictă rigoare. Zeilor, care aveau gusturi fine, li se serveau măruntaiele, în special ficatul. Restul era mâncat de populația care înconjura piața. Așa că toate aceste ceremonii se transformau în tot atâtea ospețe uriașe amestecate cu rugăciuni. În anul 97, înainte de Hristos, a apărut o lege care interzicea sacrificiile omenești. Asta înseamnă că în cazuri excepționale s-a recurs la așa ceva, pe socoteala sclavilor și a prizonierilor de război”[35]. Ceremoniile de purificare (pentru oaste, pentru turme) vizau dispunerea în cerc și intonarea unor imnuri (*carmina*) cu efecte magice. De asemenea, ceremoniile aferente solicitării unor favoruri din partea zeilor (*vota*) emanau armonie. De *parentalii* și de *lupercalii* se aruncau simboluri antropomorfe pe apă, pe Tibru, „pentru a-l păcăli pe zeul care cerea oameni vii”[36].

ii3. Capul familiei avea obligația de a aduce ofrande zeilor casei (flori, fructe, vin etc.). Vesta păzea căminul, Ianus păzea intrarea, pragul, ușa casei. Existau altare în incinta locuinței, iar șarpele incizat pe un astfel de altar era un *genius loci*, era considerat sacru, fast. De *lemurii* (ziua morților, în luna mai), capul familiei își umplea gura cu fasole, o scuipa, apoi rostea: „Cu această fasole eu mă mântui pe mine și pe ai mei! Veniți, suflete ale strămoșilor!”[37] Existau doi Penați, protectori ai bucatelor, doi Lari, protectori ai membrilor familiei cât timp erau în casă sau într-o călătorie.

---

[34] Ovidiu Drimba, *op. cit.*, pp. 295–296.

[35] Indro Montanelli, *Roma. O istorie inedită*, traducere de George Miciacio, București, Editura Artemis, 1995, p. 79.

[36] *Ibidem*, p. 82.

[37] *Ibidem*.

ii$_{4}$. De asemenea, existau sărbători, în fiecare lună, în Roma Antică – *ambarvali* (sărbătoare în cinstea zeului Mars, la sfârșitul lunii mai), *fiorali* (se celebrau jocuri în cinstea zeiței Flora), *liberali* (fiecare mânca, sărbătorea după pofta inimii), *saturnali (*sărbătoare păgână, în cinstea zeului Saturn). Se crede că sărutul sub vâsc a apărut prima dată de Saturnalii, în decembrie. Extrapolând, sărutul sub vâsc de Crăciun, de Anul Nou, a supraviețuit și a fost preluat de multe popoare, astfel încât este de bun augur pentru cei îndrăgostiți.

ii$_{5}$. Se crede că Numa Pompilius a instituit un calendar exact, „calendar care a rămas în vigoare până la Cezar”[38]. Menționăm faptul că anul (*annus* < „an, inel”) începea în luna martie (după Calendarul roman, atunci era Anul Nou). De asemenea, zilele erau departajate: *calendae* (ziua întâi), *none* (cinci. șapte), *ide* (treisprezece, cinsprezece). *Nundina* (cădea din nouă în nouă zile) era zi de târg[39]. Secole de-a rândul, creștinii și evreii au fost persecutați de către romani, deoarece aveau alte credințe.

Ceremoniile menționate anterior reactualizează sărbători păgâne.

4.4. Dreptul roman în perioada Republicii (secolele IV–I î.Hr.) și a Imperiului (secolele I–VI d.Hr.)

Romanii primelor secole cunoșteau legea denumită *jus divinum*, o lege care nu se opunea voiței zeilor din Panteonul roman. Cutumele vremii respective erau supervizate de către pontifi, așadar de către sacerdoți. Pretorii se puteau consulta în luarea unor decizii cu pontifii. Judecata se desfășura în anumite zile faste (*dies fasti*) în piață, în Forum. Nu existau avocați de profesie ca în prezent. Acuzatul putea fi apărat de către tinerii patricieni. Sentința o formula judecătorul (*arbiter*). Cele mai drastice pedepse se soldau cu mortea, cu exilul celui acuzat.

Dreptul roman viza o legislație –„Legile celor XII Table”–, legi care inserau „prevederi referitoare la organizarea familiei, la proprietate și la succesiune”[40]. Inițial, legile respective erau gravate pe table de bronz. De-a lungul timpului,

[38] *Ibidem*.
[39] *Ibidem*, p. 83.
[40] Ovidiu Drimba, *op. cit.*, p. 246.

chiar dacă au fost distruse din pricina unor incendii, au fost refăcute. Cele douăsprezece Table anunțau, de fapt, delimitarea dreptului civil de cel divin, suprimarea teocrației.

În perioada Republicii (secolele IV–I î.Hr.), dreptul roman (*jus civile* < „dreptul cetățeanului”, *jus gentium* < „dreptul poparelor”) a căpătat amploare: „Astfel a apărut (în 247 î.Hr.) un *praetor peregrinus* care, spre deosebire de colegul său *praetor urbanus*, nu era obligat să respecte în mod rigid și să aplice cu strictețe «legile celor XII Table», ci avea posibilitatea să introducă principii noi în judecarea proceselor cu străinii, în judecarea prezidată de el”[41].

În prima perioadă a Imperiului (secolele I–II d.Hr.) apar legi drastice aferente sclavilor. În perioada secolelor III–IV d.Hr. apar anumite clauze care au supraviețuit în timp – clauza bunei-credințe (*bona fides*), clauza egalității (*aequitas*).

Ovidiu Drimba atrage atenția asupra faptului că între secolele V–VI, în timpul împăratului Iustinian, a apărut *Codex Justinianus*, legi sintetizate din coduri mai vechi – *Codex Theodosianus, Codex Hermogenianus*. De asemenea, a apărut un manual despre principiile esențiale ale dreptului roman – *Digeste/ Pandecte*. De asemenea, *Corpus juris civilis* este o operă completă și esențială dreptului roman[42].

4.5. Statusul soldaților romani și situația sclavilor

i. Serviciul militar era obligatoriu. La patruzeci și cinci de ani puteau să se retragă la vatră și să își întemeieze o familie. Până la șaizeci de ani prestau în cadrul armatei servicii auxiliare. Soldații primeau hrană, soldă, arme (arc, lance, praștie, sabie, suliță). Cuvântul românesc „salariu” din prezent (lat. *salarium* < „leafă”), în trecut, reprezenta solda în sare, o parte din rația unui soldat roman. Aceștia erau împărțiți în legiuni și aveau cască, scut etc. Generalul victorios devenea imperator. Menționăm faptul că pe Columna lui Traian apar și generali daci. Pe vremea lui Iulius Cezar existau șaizeci de legiuni cu ostași pedeștri (legionari): „Mai târziu, Augustus Cezar a redus numărul legiunilor la douăzeci și opt. Legionarii erau spijiniți de ostașii auxiliari recrutați, în special,

[41] *Ibidem,* p. 251.
[42] *Ibidem,* p. 352.

din provincii. Aceștia formau unități de infanterie sau de cavalerie”[43]. Pe lângă arme, soldații dețineau unelte pentru a săpa canale, pentru a construi drumuri și poduri. Bineînțeles că erau ajutați și de către sclavi. Precizăm faptul că o legiune romană cuprindea cam cinci mii de soldați pedeștri, divizați în câte nouă cohorte conduse de o cohortă mai mare, adică de a zecea cohortă. Cohortele erau împărțite în centurii. Fiecare centurie era condusă de către centurion: „O centurie număra inițial o sută de ostași, dar acest număr a fost redus mai târziu la optzeci. Centuriile erau divizate în grupuri de câte opt ostași care împărțeau același cort și mâncau împreună. Fiecare legiune purta în luptă câte un stindard, reprezentând un vultur din argint. Dacă vulturul cădea în mâinile inamicului, legiunea era desființată”[44]. Garda imperială, înființată de către Cezar Augustus, îl proteja pe împărat: „Garda pretoriană, însumând aproximativ nouă mii de soldați, era singura parte a armatei care staționa la Roma”[45]. Fiecare soldat depunea un jurământ (*sacramentum*). Soldații săraci (*uelites*) erau dotați cu arme ofensive și defensive, precum: sabie scurtă, sulițe, scut rotund (*parma*), cască de piele (*galea*). Ceilalți soldați erau împărțiți în funcție de etate: *hastati, principes, triarii*. Aceștia purtau o cuirasă din fâșii de piele, întărită cu o placă de fier, cei înstăriți purtau o platoșă din zale de metal, pe cap o cască de metal (*cassis*) cu pene roșii sau negre, scutul era convex (*umbo*). Armele ofensive erau sabia și sulițele (*pila*). *Pilum* era o suliță de aruncat la distanță. Triarii dețineau și o lance lungă (*hasta*) pentru lupta corp la corp[46]. Armata romană, angajată în luptă pe linii succesive, deținea atât soldați înstăriți, cât și mulți cetățeni săraci, deoarece după ce erau lăsați la vatră căpătau o rentă (o sumă de bani, bineînțeles după introducerea monedei, inclusiv solda în sare menționată anterior) și o bucată de pământ.

ii. Sclavii, aidoma unor animale domestice, puteau să fie vânduți. Sclavii aparțineau statului sau unor familii: „Chiar și cei cu statut privilegiat dintre ei, care se ocupau cu administrarea casei în absența stăpânului, *vilica* și *vilicus*, trebuie să aibă tot timpul ocupat cu problemele de gestionare a proprietății,

---

[43] Paul C. Roberts, *Roma Antică*, ed. cit., p. 40.
[44] *Ibidem.*
[45] *Ibidem.*
[46] Vezi detalii la Pierre Grimal, *Civilizația romană*, vol. 1, traducere de Eugen Cizek, București, Editura Minerva, 1973, pp. 177–179.

permițându-i-se o minimă socializare. Acestui sistem închis reprezentat de *familia rustica* i se opune universul constituit de *familia urbana*, în care organizarea muncii este total diferită, sclavii putându-se sustrage mai ușor unui control permanent riguros. Se bucurau de mai multă libertate și de un trai mai ușor. Între stăpâni și sclavi existau raporturi diferite, în funcție de priceperea lor, de devotament, de locul lor în universul domestic. De fapt, la romani, cuvântul *familia* cuprinde atât rudele, cât și sclavii, este un grup uman unificat prin legături umane și concrete, un fel de celulă afectivă”[47].

Sclavii, asemenea condamnaților, luptau în arenă, între ei sau cu animalele sălbatice, pe viață și pe moarte. Prețul era dobândirea libertății. Sclavii luptau aproape goi, arma era o plasă de pescar, o plasă din funie. Uneori, aveau echipament de gladiatori și arme, precum: sabie scurtă, trident. În timp ce luptau, „muzicienii cântau la corni din bronz și orgi de apă”[48]. Spectatorii aclamau, cei răniți cereau îndurare, dar ruga lor era în van, sentința era moartea. Uneori luptau mai mulți deodată, unii echipați, alții aproape dezbrăcați. Anumiți sclavi erau pregătiți să devină gladiatori. Pentru a-și câștiga libertatea, erau obligați să lupte de mai multe ori. Înaitea spectacolului se rosteau cuvinte, precum: „Noi, cei care vom muri, vă salutăm!”[49] (foto 3a, foto 3b, foto 3c)

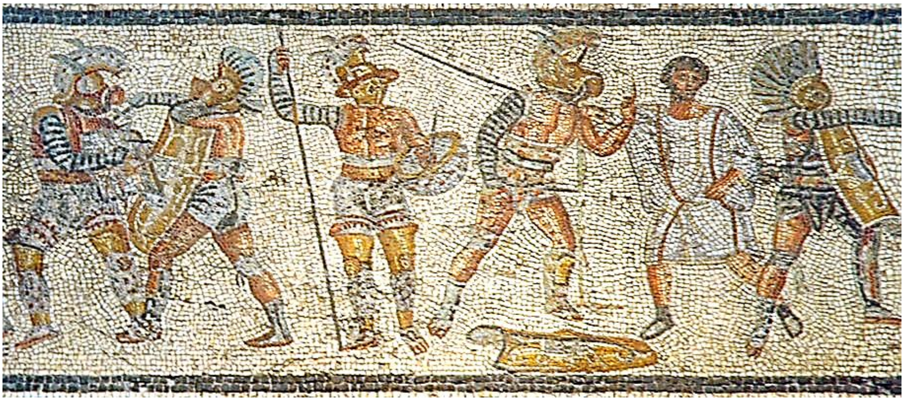

Foto 3a: Gladiatori
(https://it.wikipedia.org/wiki/Gladiatore#/media/File:Gladiators_from_the_Zliten_mosaic_3.JPG; accesare site: 31. 08. 2024)

[47] Carmen Dărăbuș, *Introducere în studii culturale europene. Elemente de etno-antropologie a grupului social. Note de curs,* Fersig, Editura Maestro Tip, 2017, p. 66.
[48] Paul C. Roberts, *Roma Antică*, ed. cit., p. 34.
[49] *Ibidem*.

Foto 3b: Gladiator cu plasă de pescar,
sumar îmbrăcat, corpul expus în mod periculos
(https://ro.wikipedia.org/wiki/Gladiator#/media/Fi%C8%99ier:5791_Arenes_NIM_6062_C_Recoura.jpg; accesare site: 31. 08. 2024)

Foto 3c: Gladiator, luptând cu un leu
(https://moldova-suverana.md/article/cei-mai-faimoi-gladiatori-ai-lumii-antice_6346; accesare site: 31. 08. 2024)

Gladiatorii erau atât bărbați, cât și femei. Luptătorii erau inițiați de către un fel de antrenor roman (*lanista*). Învinșii erau huiduiți. Pe lângă gladiatorii

profesioniști exista și o altă categorie – prizonierii și sclavii. Lupta oamenilor cu animalele sălbatice era, de fapt, o formă de execuție publică: „erau dați la fiare scavii și cei care nu erau cetățeni romani”[50]. Din păcate, copiii sclavilor deveneau tot sclavi. Viața sclavilor era grea, unii purtau medalioane sau zgărzi la gât, alții erau stigmatizați, căpătau anumite semne pe piele. Probabil, sclavii care lucrau la bucătărie sau medicii sclavi (de exemplu, grecii, tracii) ori sclavele care își coafau stăpânele sau profesorii sclavi aveau o viață mai puțin aspră. Sclavii își puteau dobândi libertatea, luptând în arenă ca gladiatori. De asemenea, exista posibilitatea de a-și cumpăra libertatea. Astfel de cazuri erau infime. Din păcate, sclavia a existat, reprezintă o realitate care nu trebuie bagatelizată, uitată sau ascunsă de către societatea modernă din prezent.

4.6. Ocupațiile romanilor

Dintre ocupațiile romanilor italici (re)amintim: agricultura, meșteșugurile, negoțul.

i_1. Agricultura și alimentația au avut un rol esențial. Romanii preferau alacul din care preparau mămăliga (*polenta*) și lipia. Până să apară pâinea (secolul al II-lea î.Hr.), romanii consumau terci: „un fel de fiertură din mei sau din făină de grâu cu tărâțe, fierte în apă sau în lapte, la care se adăugau – după gust, după posibilități –, ouă, brânză, miere, condimente, bucăți de carne sau de măruntaie. Acest terci a rămas până în epoca Imperiului mâncarea de bază, apoape zilnică, a celor săraci”[51]. De asemenea, orzul, meiul erau plante indispensabile. Legumele (ai, ceapă, hrean, linte, praz, sfeclă, urzici etc.) nu erau omise. Romanii de rând consumau carne de pasăre (găină, gâscă), carne de animale domestice (capră, oaie). Cei avuți mâncau carne care provenea de la diverse necuvântătoare – cocor, cerb, fazan, flamingo, mistreț, păun, pește (calcan, sturion). Arta culinară romană viza condimentele dulci și picante. Rețetele culinare erau inedite: „Carnea de porumbel, de exemplu era pregătită cu miere, curmale, piper, oțet, untdelemn și muștar; peștii erau preparați cu prune, marmeladă de caise, cu

[50] Pierre Grimal, *Civilizația romană*, vol. 2, traducere de Eugen Cizek, București, Editura Minerva, 1973, p. 413.
[51] Ovidiu Drimba, *op. cit.,* p. 272.

pireu de gutui"[52]. Romanii preparau sos de pește și de stridii (*garum*), utilizat și la dulciuri. Sosul de pește era fermentat la soare cam trei zile. De exemplu, alunele, curmalele, nucile, smochinele erau amestecate cu miere și aromatizate cu condimente (busuioc, chimion, mentă, piper, șofran). De asemenea, se prefera laptele acru de capră și de oaie. Uleiul de măsline era utilizat atât în alimentație, cât și pentru iluminat. Turtele de măsline erau condimentate cu ierburi aromatice. Nu era neglijată nici cultura pomilor fructiferi – mărul, migdalul, părul, scorușul, smochinul. Existau și alți pomi fructiferi: „cireșul (adus din Asia Mică), rodiul (din Africa), gutuiul (din Spania), nucul și piersicul (din Persia)"[53]. Cultura viței-de-vie era cea mai răspândită. Vinul de struguri era consumat în mari cantități: „pentru conservare, înainte de tescuire, strugurii erau ținuți în apă de mare sau se adăuga sare"[54]. Vinul era transportat în amfore închise ermetic: „smolite în interior cu rășină sau cu bitum, acoperite cu rășină și cu un strat de argilă în care se introducea un con de pin"[55]. Vinul era consumat de diverse categorii de oameni, indiferent de status social sau de gen – săraci, bogați, sclavi, femei. Vinul putea fi aromat cu un amestec de miere în care se macerau plante–cedru, lavandă, pelin, trandafir. Probabil că vinurile aromatice erau consumate de către femei, chiar dacă li se interzicea: „se credea că vinul provoacă sterilitatea și avortul spontan"[56].

Ciupercile preferate de către romanii italici erau trufele.

De asemenea, existau crescătorii de păsări domestice, dar și sălbatice: „de mierle, papagali, păuni, prepelițe, sturzi. Ouăle de păuni erau un articol demn de o masă imperială"[57]. Bucătarii preparau diverse feluri de mâncare: „aperitive din uger de scroafă sau meduză umplută cu arici de mare sărați. Printre felurile principale de mâncare se numărau: flamingo și curmale, friptură de papagal, struț fiert și pârși umpluți cu carne de porc și nuci de pin"[58].

---

[52] *Ibidem*, p. 273.
[53] *Ibidem*, p. 258.
[54] *Ibidem*, p. 274.
[55] *Ibidem*.
[56] *Ibidem*, p. 275.
[57] *Ibidem*, p. 259.
[58] Paul C. Roberts, *Roma Antică*, ed. cit., p. 33.

Albinăritul era important. Ceara, mierea erau foarte apreciate: „Ceara servea la confecționarea lumânărilor”[59].

Romanii italici erau preocupați și de cultivarea florilor: „În Antichitate, grădinile create cu un scop exclusiv estetic – fără amestec de pomi fructiferi – apar pentru prima dată în timpul și în aria Imperiului roman”[60].

Romanii înstăriți veneau cu sclavii la ospețe. Aceștia le scoteau încălțămintea „înlocuind-o cu sandale”[61]. Romanii țineau farfuria în mâna stângă, iar carnea era mâncată cu mâna: „resturile, oasele, stridiile erau aruncate pe jos”[62]. De la ospețele bogaților nu lipseau bufonii, cântăreții, dansatoarele, instrumentiștii, rapsozii etc. De obicei, comesenii erau în număr de nouă, masa era în centru (foto 3). Romanii aveau grătare din fier, foloseau cărbunii. La masă se serveau trei tipuri de mâncare.

Foto 3: Ospățul în Roma Antică
(https://istoriiregasite.wordpress.com/2011/12/05/ospetele-in-roma-antica/#jp-carousel-20536; accesare site: 22. 08. 2024)

[59] Ovidiu Drimba, *op. cit*, p. 259.
[60] *Ibidem.*
[61] *Ibidem*, p. 276.
[62] *Ibidem.*

Așadar, în Imperiul Roman, mâncărurile și fructele exotice erau apreciate.

i2. Meșteșugarii s-au specializat, reamintindu-ne de breslele din Evul Mediu. Astfel, identificăm: cioplitori, poleitori, strungari, zidari etc. Romanii italici aveau mine metalifere în care lucrau sclavii. Cositorul, cuprul, plumbul, zincul erau folosite în scopuri militare sau pentru a ridica statui de bronz ori pentru a construi viaducte pentru a ajunge apa în băile publice. Treptat s-au extins și au acaparat și minele Daciei (aur, cărbuni, sare, secolul al II-lea d.Hr.). Vasele de ceramică antice au avut o funcție utilitară – amfore, opaițe etc. (foto 4). Obiectele fabricate din sticlă (sec. I d.Hr. au căpătat amploare). Așadar, în orașele Imperiului Roman au existat meșteșugari cu ocupații diverse: florari, frânghieri, sticlari, tăbăcari, țiglari etc. În vremea împăraților Augustus Caesar (63 î.Hr. – 14 d.Hr.) și Iulius Caesar (100 î.Hr. – 44 î.Hr.), meșteșugarii au avut anumite beneficii, dar și interdicții: „corporațiile meșteșugărești vor fi organizate oficial de stat, acordându-li-se anumite privilegii, dar, în același timp, impunându-li-se și multe limitări”[63].

Foto 4: Opaiț cu gladiatori
(https://ro.wikipedia.org/wiki/Ceramica_%C3%AEn_Roma_Antic%C4%83#/media/Fi%C8%99ier:Oil_lamp_with_Gladiators_fighting_at_the_R%C3%B6misch-Germanisches_Museum_Cologne.jpg; accesare site: 23. 08. 2024)

[63] *Ibidem*, p. 262.

i3. Negoțul s-a intensificat odată cu introducerea monedei (secolul al IV-lea î.Hr.). Se aduceau obiecte de argint, obiecte de aur, fildeș, păuni, peruci naturale etc., inclusiv sclavi. Cămătăria a luat amploare, astfel încât și-au atras disprețul: „dobânzile erau de 50%, fapt care a contribuit la sărăcirea meșteșugarilor și a producătorilor agricoli”[64]. Negustorul era minimalizat: „Atât în civilizația greacă, cât și în cea romană, artizanii și negustorii erau priviți cu dispreț, rar trec bariera de denigrare și uneori de ostilitate, Cicero numindu-i chiar «drojdie a cetăților», deși au constituit un factor catalizator pentru dezvoltare”[65]. După extinderea Imperiului, negoțul s-a diversificat – pe uscat foloseau căruțe, pe mare utilizau corăbii.

Negustorii acelor vremuri puteau câștiga mulți bani, dar își riscau viața, iar, uneori, erau prădați (de exemplu, de tâlhari, de pirați). Gladiatorii nu se luptau doar cu oamenii, ci și cu fiarele sălbatice (lei, lupi, tigri, urși etc.). Astfel de lupte reprezentau un deliciu pentru romani, efectiv se amuzau. Negustorii procurau bumbac, mătase, mirodenii, parfumuri, dar și animalele sălbatice: „Vechilor romani le plăcea să privească luptele dintre animale sălbatice și gladiatori. Ei importau tigri din Asia, rinoceri din Africa de Nord, lupi din Irlanda și urși din Scoția. În timpul jocurilor de deschidere, în Colosseumul din Roma au pierit peste nouă mii de animale în decursul a o sută de zile. Aceste mascre au dus la dispariția leilor din Mesopotamia și a elefanților din Africa de Nord”[66].

Negoțul implica riscuri, cu toate acestea negustorii erau disprețuiți de foarte mulți oameni din acele vremuri.

4.7. Vestimentația și locuințele romanilor

i. Vestimentația oficială a romanilor era toga, preluată de la etrusci. Cetățenii romani antici se înfășurau cu o mantie lungă de șase metri. În Roma Antică era interzisă oamenilor simpli, săracilor – de exemplu, țărani, sclavi etc. Această categorie de oameni purta doar tunica. Toga era purtată peste tunica de lână sau de in și era înfășurată pe trup, „pornind de la umărul stâng

[64] *Ibidem.*
[65] Carmen Dărăbuș, *op. cit.*, p. 69.
[66] Paul C. Roberts, *Roma Antică*, ed. cit., p. 39.

și lăsând descoperit brațul și umărul drept”[67]. Inițial, toga (foto 5) era din lână albă. Cei înstăriți preferau bumbacul și mătasea. În perioada imperială, toga s-a diversificat în funcție de status social și de etate: „toga împăratului era roșie, toga generalilor victorioși de purpură cu broderii aurite, iar a copiilor sub șaptesprezece ani, a sacerdoților era tivită cu o fâșie de purpură”[68]. Copiii de paisprezece ani, devenind adulți, îmbrăcau toga cu fală, aducând ofrande zeului Bachus: „În luna martie, în timpul sebării zeului Bachus, se țineau în forum ceremonii speciale dedicate unei noi generații de bărbați. Băieții își scoteau de la gât amuletele și îmbrăcau toga de adult”[69]. Purpura era de un roșu-închis-violaceu și era extrasă, în trecut, „dintr-o moluscă”[70]. Indiferent de material, togile erau incomode, dar „au rămas la modă multe secole”[71].

Foto 5: Toga (https://ro.wikipedia.org/wiki/Tog%C4%83#/media/Fi%C8%99ier:Toga_(PSF).png; accesare site: 22. 08. 2024)

[67] https://dexonline.ro/definitie/tog%C4%83; accesare site: 24. 08. 2024.
[68] Ovidiu Drimba, *op. cit.*, pp. 276–277.
[69] Paul C. Roberts, *Roma Antică*, ed. cit., p. 17.
[70] https://dexonline.ro/definitie/purpura; accesare site: 24. 08. 2024.
[71] Paul C. Roberts, *Roma Antică*, ed. cit., p. 18.

Bărbații purtau sandale sau ghete din piele cu șase curele. Țăranii și soldații purtau saboți. În casă se purtau papuci de stofă. De obicei, romanii aveau capul descoperit. Sclavii eliberați purtau beretă. În perioada Republicană, bărbații purtau un inel, în perioada Imperiului aveau inele pe toate degetele. Inelul bărbaților cu un anumit status social nu avea doar funcție estetică, ci și utilitară: „Inelul bărbaților servea drept sigiliu”[72].

Femeile purtau o tunică lungă (*stola)* și un fel de șal din lână colorată (*palla).* Pe perioada Republicii, toga „era rezervată numai femeilor de moravuri ușoare”[73]. Femeile romane nu purtau capul descoperit, îl acopereau cu *palla* (foto 6).

Foto 6:
Statuia Liviei Drusilla-Augusta, soția împăratului Augustus, purtând *stola* și *palla* (https://ro.wikipedia.org/wiki/Stol%C4%83#/media/Fi%C8%99ier:Livia_Drusila_-_Paestum_(M.A.N._Madrid)_01.jpg; accesare site: 24. 08. 2024)

[72] Ovidiu Drimba, *op. cit*., p. 278.
[73] *Ibidem*, p. 277.

Bijuteriile femeilor bogate erau diverse – agrafe, brățări, cercei, coliere, diademe, inele etc. Bijuteriile prețioase erau din aur, femeile romanilor preferau chihlimbarul, smaraldul, inlusiv uleiurile mirositoare (parfumuri) etc. Aceste detalii îndeamnă la introspecție.

ii. Locuințele romanilor se diferențiau în funcție de statusul social. Țăranii locuiau în colibe acoperite cu stuf. Săracii aveau o casă cu o singură încăpere (*atrium*). După modelul etrusc, casa avea o deschizătură în tavan „prin care pătrundeau lumina și apa de ploaie”[74]. Locuința celor înstăriți avea mai multe încăperi, o sală de mese (*triclinium*), un salon în aer liber cu o grădină cu flori, cu fântâni arteziene, cu bazin (*peristilul*), camere de baie. *Tablinum* (tabula < „scândură”), deschis spre *atrium* comunica, de obicei, cu grădina.Inițial, *tablinum* era „camera de culcare a stăpânului și a stăpânei casei. Aici se afla capela zeilor penați”[75].

Precizăm că „băile romanilor” din perioada Imperiului emanau lux și aveau o funcție utilitară, dar și de socializare. Romanii aveau și „băi publice”. Fiecare oraș deținea băi publice, taxele erau mici, copiii intrau gratuit. Băile romanilor erau sofisticate: „*caldarium* (cu apa fierbinte), *tepidarium* (cu apa călduță), *frigidarium* (cu apă rece)”[76] (foto 7). Apa avea și o funcție tămăduitoare.

Pentru iluminat se utilizau lumânări de ceară, opaițe de lut sau de bronz. Vasele erau fie de lut, fie de argint, fie de bronz. Cupele erau de aur, de cristal. Bogații aveau multe paturi, multe mese de diferite dimensiuni. Cei înstăriți dețineau o casă la oraș (*domus*) și una la țară (*villa rustica*). Dețineau anexe (grajduri, depozite), locuințe ale scavilor.

Săracii, cei care locuiau în Roma, aveau case închiriate (*insulae*) construite din lemn, cu multe etaje, cu încăperi mici: „fără încălzire, fără apă, fără servicii, cu o lipsă de igienă totală”[77]. Aceste exemple relevă inechitatea socială, pe de o parte, opulența, pe de altă parte, sărăcia.

---

[74] *Ibidem*, p. 266.
[75] Pierre Grimal, *Civilizația romană*, vol. 1, ed. cit., p. 357.
[76] https://istoriiregasite.wordpress.com/2010/09/20/placerile-romanilor/; accesare site: 23. 08. 2024.
[77] Ovidiu Drimba, *op. cit.*, p. 268.

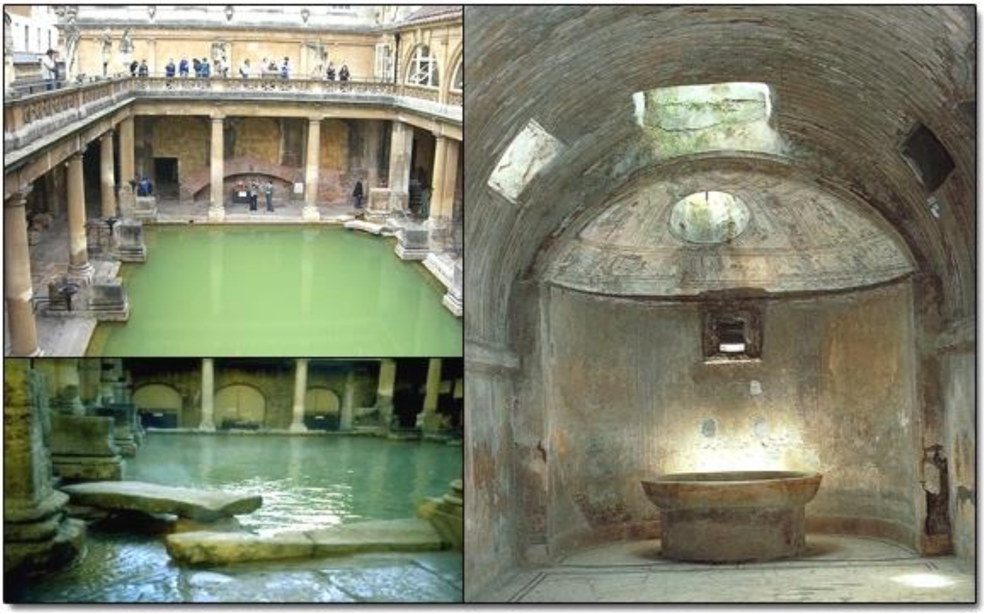

Foto 7: Băi romane în perioada Imperiului
(https://istoriiregasite.wordpress.com/2010/09/20/placerile-romanilor/
#jp-carousel-7023; accesare site: 23. 08. 2024)

4.8. Concluzii

Poporul roman a parcurs un drum al redefinirilor pe parcursul Monarhiei, Republicii, Imperiului. Legendele întemeierii Romei, statusul regelui, credința în zei anunță instaurarea Monarhiei, începutul dezvoltării unei culturi înfloritoare. Dreptul roman, impus în perioada Republicii și a Imperiului, relevă existența unor legi care au dăinuit în timp. Statusul soldaților, statutul sclavilor, ocupațiile romanilor (agricultura, meșteșugurile, negoțul), vestimentația, locuințele acestora impun o incursiune în timp.

Bibliografie

Bordet, Marcel, *Istoria Romei Antice*, traducere de Maria Ivănescu, București, Editura Orizonturi, 2017.

Dărăbuș, Carmen, *Introducere în studii culturale europene. Elemente de etno-antropologie a grupului social. Note de curs,* Fersig, Editura Maestro Tip, 2017.

Drimba, Ovidiu, *Istoria culturii și civilizației*, vol. III, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1998.

Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Istoricul și estetica mărțișorului românesc din cele mai vechi timpuri până în prezent*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2017.

Grimal, Pierre, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, București, Editura Saeculum I. O., 2003.

Grimal, Pierre, *Civilizația romană*, vol. 1–2, traducere de Eugen Cizek, București, Editura Minerva, 1973.

Livius, Titus, *Ab urbe condita (de la fondarea Romei),* vol. 1–2, București, Editura Minerva, 1976.

Matei, Horia, *Civilizația Romei Antice*, București, Editura Eminescu, 1980.

Matei, Horia, *O istorie a Romei Antice*, București Editura Albatros, 1979.

Montanelli, Indro, *Roma. O istorie inedită*, traducere de George Miciacio, București, Editura Artemis, 1995.

Roberts, Paul C., *Roma Antică*, traducere de Graal Soft, București, Editura Litera Internațional, 2008.

Webografie

https://ro.wikipedia.org/wiki/Regatul_Roman; accesare site: 23. 08. 2024.

https://dexonline.ro/definitie/tog%C4%83; accesare site: 24. 08. 2024.

https://dexonline.ro/definitie/purpura; accesare site: 24. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Stol%C4%83#/media/Fi%C8%99ier:Livia_Drusila_-_Paestum_(M.A.N._Madrid)_01.jpg; accesare site: Accesare site: 24. 08. 2024.

https://istoriiregasite.wordpress.com/2010/09/20/placerile-romanilor/; accesare site: 23. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Ceramica_%C3%AEn_Roma_Antic%C4%83#/media/Fi%C8%99ier:Oil_lamp_with_Gladiators_fighting_at_the_R%C3%B6misch-Germanisches_Museum_Cologne.jpg; accesare site: 23. 08. 2024.

https://istoriiregasite.wordpress.com/2010/09/20/placerile-romanilor/#jp-carousel-7023; accesare site: 23. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Lupa_Capitolina#/media/Fi%C8%99ier:Capitoline_she-wolf_Musei_Capitolini_MC1181.jpg; accesare site: 22. 08. 2024.

https://istoriiregasite.wordpress.com/2011/12/05/ospetele-in-roma-antica/#jp-carousel-20536; accesare site: 22. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Tog%C4%83#/media/Fi%C8%99ier:Toga_(PSF).png; accesare site: 22. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/R%C4%83pirea_sabinelor_%28dezambiguizare%29#/media/Fi%C8%99ier:Nicolas_Poussin_-_L'Enl%C3%A8vement_des_Sabines_(1634-5).jpg; accesare site: 30. 08. 2024.

TEMA 4

Istoria mentalităților: Cultura și civilizația romană pe perioada Monarhiei, Republicii și Imperiului

1. Redați succint legenda întemeierii Romei care îi are ca protagoniști pe gemenii Romulus și Remus.
2. Alegeți trei zei din Panteonul roman, subliniind rolul lor.
3. Menționați statusul soldaților romani (zece rânduri).
4. Precizați câteva detalii aferente agriculturii și alimentației romanilor (în total, zece rânduri).
5. Vestimentația oficială a bărbaților romani și locuințele romanilor, indiferent de statusul social (cinci rânduri).

5. Omul Medieval: Cavalerul și Marginalul

5.1. Introducere

Evul Mediu, subdivizat în trei etape, Evul Mediu Timpuriu (500–1000 d.Hr.), Evul Mediu clasic (1000–1241) și Evul Mediu Târziu (încheiat între 1500–1700), reamintește atât de căderea Imperiului Roman de Apus (476), cât și de căderea Constantinopolului (Imperiul Roman de Răsărit, 1453). În această etapă s-au format popoarele europene, s-au dezvoltat religii importante (budismul, creștinismul, islamul). În Evul Mediu, identificăm anumite tipologii: artistul, cavalerul, călugărul, intelectualul, marginalul, negustorul, orășeanul, sfântul etc. Sesizăm, „un *modus vivendi*, denumit viață”[1]. Evul Mediu oferă o perspectivă inedită de a percepe omul și viața.

5.2. Binaritatea sacru–profan: cavalerul și marginalul

Tipologia Evului Mediu este ofertantă. În acest curs, subliniem statusul cavalerului și al marginalului, două tipologii aflate în opoziție.

i. În Evul Mediu, viața era primejdioasă: „simpla supraviețuire constituie prin sine o preocupare constantă și o străduință istovitoare. Incursiunile vikingilor, ungurilor și sarazinilor jefuiesc țărmurile și bântuie uscatul din spațiul euro-mediteranean oriental; ele sunt însoțite (și, după trecerea lor, înlocuite) de luptele continue din interiorul aristocrațiilor prădalnice și violente, ce fuseseră doar superficial creștinate”[2]. De asemenea, bolile (de exemplu, ciuma bubonică, denumită și moartea neagră) au decimat populația, instaurând sărăcie, nesiguranță. Societatea se împarte în trei paliere: *oratores, bellatores, laboratores*. Așadar, „rugăciunea, lupta, muncile câmpului erau considerate

---

[1] Lucien Febvre, *Combats pour l'histoire*, La maison d'édition Pocket, Montélimar, France, 1995, p. 21.

[2] Franco Cardini, *Războinicul și cavalerul*, în Jacques Le Goff (coord.), *Omul medieval*, traducere de Dragoş Cojocaru, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 71.

fundamentale"[3]. Existau oameni înarmați (*tyranni, praedones*) și victime printre oamenii obișnuiți (*pauperes* <„clerici, copii, femei, orfani, văduve etc."). Biserica, susținută atât de aristocrați, cât și de războinici (*milites),* au introdus în secolele X–XI programe, precum: *pax, tregua Dei*. De exemplu, cei care comiteau jafuri, omoruri în aziluri, piețe, sanctuare, pe străzi în zile de joi și/sau de duminică erau excomunicați: „Aspră față de *tyranni* și *praedones*, Biserica arată bunăvoință față de toți aceia care, din lumea laică, au acceptat să își pună priceperea militară și curajul în slujba ei"[4].

Poemul *Chanson de Roland* creionează imaginea cavalerului curajos și înțelept, aflat în slujba binelui, adevărului. Încep să apară anumite ordine, templierii – ordinul Templului (secolul al XII-lea), ordinul Sfântului Ioan de Ierusalim, „al ospitalierilor", devenit „de Rodos" (secolul al XIV-lea), apoi „de Malta" (secolul al XVI-lea), ordinul Sfintei Maria, ordinul „teutonilor"[5]. În mod paradoxal, templierii erau călugări aflați în slujba binelui, aceștia ucideau păgânii înarmați când era cazul. Cruciadele, Sfântul Graal (cupă/ tavă/piatră sacră) ne duc cu gândul la cavaleri ca la niște eroi sau căutători aflați în slujba adevărului, aventurii, conștiinței, dreptății. Sesizăm că monarhii acelor vremuri erau atrași de titlul de cavaler (de exemplu, Richard Inimă de Leu ori Ludovic cel Sfânt). Precizăm faptul că în Evul Mediu a luat amploare turnirul care era „mai mult un spectacol decât o bătălie simulată"[6]. Turnirul avea loc în orașe cu prezența poporului, inclusiv a femeilor, apoi în interiorul curților, subliniind relația dintre „alegorie, teatru și joc militar"[7]. Armele aferente turnirului erau următoarele: buzduganul, lancea, spada. Între cal și cavalerul călăreț exista o simbioză perfectă. Armura cavalerului avea plăci metalice, iar armura calului era formată din plăci înguste care-i protejau capul. Armura „ecvestră" (de călăreț) are un farmec aparte. Valtrapul, poziționat sub șaua călărețului, avea imprimate simboluri heraldice. Precizăm faptul că în Conciliul din Reims (1130), Biserica interzice turnirul, introduce sancțiuni: „cavalerului ucis într-un turnir i se va refuza înmormântarea

[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem,* p. 75.
[5] *Ibidem,* p. 81.
[6] *Ibidem,* p. 95.
[7] *Ibidem,* p. 96.

bisericească”[8]. În secolul al XVI-le, turnirul se estompează: „se va stinge încet-încet, mai ales după ce regele Henric al II-lea al Franței își va găsi moartea în urma unei lovituri de lance în ochi primită într-un asemenea turnir (1559)”[9].

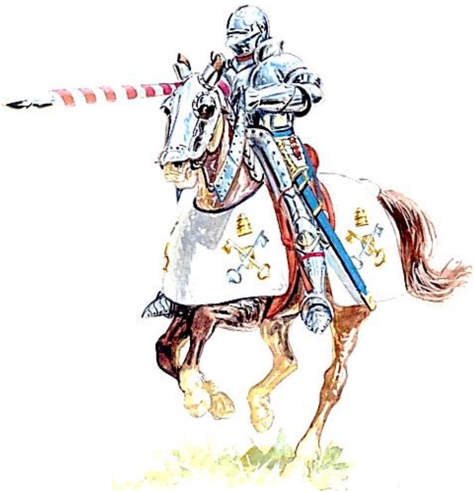

Foto 1a: Cavaler medieval călare **Foto 1b:** Cavaler medieval cu scut
(https://historia.ro/sectiune/general/cavalerul-medieval-cel-mai-apreciat-razboinic-570546.html; accesare site: 27. 08. 2024)

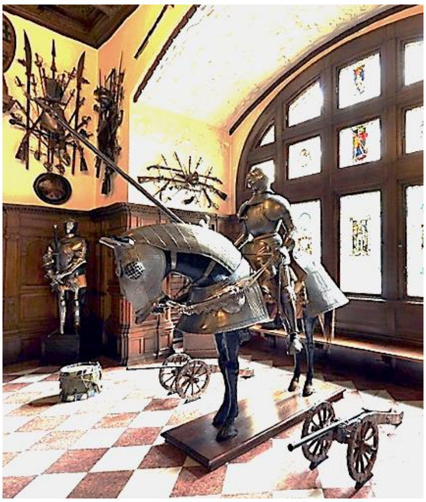

Foto 1c: Armura ecvestră, Muzeul Național Peleș
(https://peles.ro/patrimoniul/arme-si-armuri/armura-ecvestra/; accesare site: 27. 08. 2024)

8 Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației,* vol. V, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 2004, p. 282.

9 *Ibidem*, p. 284.

Menționăm că termenul de „cavaler” conferea anumite distincții ierarhice: *milites* simpli, *milites* echipați, „stegari” (erau în fruntea unui grup), „bacalureați” (nu făceau parte din nobilime). Cavalerul medieval rămâne cel mai prețuit războinic medieval (foto 1a, foto 1b, foto 1c).

În Evul Mediu era o onoare să fii cavaler. Ceremonia învestirii, inițial laică, devine o ceremonie religioasă, sacră: „Biserica a intervenit mai întâi binecuvântând steagul și armele viitorului cavaler, apoi consfințind însuși actul învestiturii. În cele din urmă, întreaga ceremonie a învestirii se petrecea în fața altarului. Înainte de a fi înarmat, cavalerul era supus unor practici de purificare: post, veghe, spovedanie și împărtășanie. Apoi, preotul binecuvânta armele și spunea: «Binecuvântează, Doamne, armele robului tău ca să devină apărător al bisericilor, văduvelor, orfanilor și tuturor slujitorilor săi contra urgiei păgânilor»”[10].

De exemplu, templierii, aflați sub protecția lui Hugh de Payens (1119) erau la început în număr de nouă. Cavalerii/Templierii își aveau reședința pe Muntele Templului/Templul lui Solomon din Ierusalim. Această organizație militar-călugărească care a rezistat până în 1187 avea menirea de a-i proteja pe peregrinii care poposeau în Țara Sfântă. Orașul Ierusalim este sfânt atât pentru evrei, cât și pentru creștini, cât și pentru musulmani: „Moscheea Al-Aqsa, ocupată până în 1187 de templieri, aflată lângă cupola Stâncii, zisă și moscheea lui Omar, construită pe ruinele templului lui Solomon, edificat între anii 968–962 î.Hr., distrus de babilonianul Nabucodonosor în 587 î.Hr., reconstituit apoi și distrus din nou de romani în anul 70 d.Hr.”[11]. Primii cavaleri au depus trei jurăminte – ascultare, castitate, sărăcie. Jurământul de sărăcie făcea trimitere la faptul că averea templierului aparținea ordinului. Ordinul cistercian a căpătat amploare sub conducerea Sfântului Bernard. Aceștia erau vegetarieni, se rugau, munceau în schimb, templierii puteau consuma și carne. Templierii se rugau, începând cu patru dimineața: „participau la serviciul religios numit *matinae*, în timpul căruia recitau Tatăl nostru de treisprezece ori. Matinele erau urmate de *primae* la ora 6.00 și de liturghie.

[10] https://ro.wikipedia.org/wiki/Cavaler#:~:text=%C3%8Encep%C3%A2nd%20din%20Evul%20Mediu%20t%C3%A2rziu,nu%20de%C8%9Bineau%20vreun%20titlu%20nobiliar; accesare site: 27. 08. 2024.

[11] Arnaud de la Croix, *Templierii. Istoria călugărilor-soldați*, traducere de Nicolae Baltă, București, Editura Lucman, 2003, pp. 145–146.

După *primae* urmau *sextele* pe la 11.30. La ora la care templierii se pregăteau de prima masă a zilei, spuseseră Tatăl nostru de vreo șaizeci de ori, din care treizeci erau pentru vii și treizeci erau pentru morți”[12]. În timpul liber, cavalerii lucrau, aveau grijă de cai. Un templier obișnuit putea deține trei cai. Templierii respectau un pact al tăcerii. Cei care nu respectau regulile impuse (de exemplu, dacă foloseau averea în scop personal, dacă aveau aventuri amoroase, dacă nu îngrijeau caii etc.) erau pedepsiți. „Pierderea mantiei” implica renunțarea la arme, cal, mantie, izolarea etc. Cea mai grea pedeapsă era excluderea din ordin. Fiecare Ordin avea reguli proprii. Templierii, acei călugări-soldați, aidoma cruciadelor au devenit un mit: „termenul de cruciadă apare la sfârșitul Evului Mediu, autorii secolelor al XII-lea și al XIII-lea, calificându-i pe cruciați drept *crucesignati* (marcați cu semnul crucii) și vorbind de expediție, de trecerea sau de pelerinajul peste mare”[13]. Alain Demurger atenționează asupra confuziei care poate să apară între războiul sfânt și cruciadă: „Războiul sfânt este războiul drept prin excelență, este o operă meritorie, o operă pioasă, căci ea se aplică inamicilor credinței și bisericii creștine: ea aduce glorie martirului celui care moare în contextul ei [...]. Cruciada poate fi definită și ca un Pelerinaj înarmat către Ierusalim, al cărui obiectiv nu mai este doar rugăciunea și meditația la Sfântul Mormânt, ci eliberarea lui de dominația musulmană, de necredincios”[14]. Cruciații puteau fi însoțiți de femeile lor, de copii. Aceștia îi aveau alături pe preoți, pe cavaleri. Statele fondate de cruciați aveau armata lor formată din cavaleri: „comitatul Tripoli cu 300 cavaleri, principatul Antiohiei cu 500, regatul Ierusalimului cu 600”[15]. Cavalerul a avut un rol esențial în Evul Mediu: „Năzuința spre glorie și onoare cavalerească este indisolubil legată de cultul eroului”[16]. Astfel, cavalerul reamintește și de eroul antic. Miturile literare ale Evului Mediu subliniază și statusul cavalerului. De exemplu, Joseph Campbell, în *Legendele Sfântului Graal* îi conferă cavalerului un status aparte.

---

[12] Alan Butler; Stephen Dafoe, *Cavalerii templieri. Misterul dezvăluit*, traducere de Alina Horvath, București, Editura Rao, 2007, p. 164.

[13] Arnaud de la Croix, *Templierii. Istoria călugărilor-soldați*, ed. cit., p. 250.

[14] Alain Demurger, *Cavalerii lui Christos. Ordinele religios-militare în Evul Mediu (sec. al XI-lea și al XVI-lea),* traducere de Ovidiu Pecican, Chișinău, Editura Cartier, 2003, p. 24.

[15] Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației,* vol. V, ed. cit., p. 322.

[16] Johan Huizinga, *Amurgul Evului Mediu*, traducere de H. R. Radian, București, Editura Humanitas, 2002, p. 94.

Așadar, cavalerul devine inițiatul care trebuie să îndeplinească o misiune: „Obiectivul central al povestirilor Graalului este salvarea Regelui Pescar prin intermediul întrebării juste. Scopul eroului este acela să vindece rana, dar acest lucru trebuie să se realizeze în mod natural. Cavalerul este inocentul perfect, care nu cunoaște regulile *questei*. În romanele medievale, *questa* este călătoria întreprinsă de cavaleri cu scopul de a duce la îndeplinire o anumită misiune. Este vorba de un voiaj inițiatic, plin de aventuri și de miracole”[17]. De asemenea, Mircea Eliade în studiul intitulat *Un amănunt din Parsifal* atrage atenția asupra bolii Regelui Pescar: „În unele texte medievale, Regele Pescar era considerat Regele Graalului, potirul sfânt care, potrivit legendei, a fost adus în Europa de Joseph din Arimatheea. Eliade nu insistă asupra semnificațiilor denumirii «Rege Pescar», peștele fiind un simbol al reînnoirii, al renașterii și al nemuririi”[18]. Boala misterioasă a Regelui Pescar devitalizează regatul. Starea maladivă se acutizează chiar dacă Regele Pescar este vizitat de către mulți cavaleri. Parsifal este un cavaler atipic, iar ceilalți cavaleri râd de el: „Spre deosebire de ceilalți musafiri, el nu a primit încă o educație specifică codului cavaleresc”[19]. Spre deosebire de alți cavaleri, cavalerul Parsifal va pune întrebarea justă și necesară, iar Regele Pescar se va vindeca în mod instantaneu: „Generalizând, Eliade afirmă că «firea întreagă suferă de nepăsarea omului față de întrebarea centrală» [...]. Când omul uită unde se găsește izvorul mântuirii sale, întreaga natură devine stearpă [...]. De aici decurge importanța celor aleși, care șovăie să se întrebe asupra adevărului și a vieții. Asemenea lui Parsifal, dramele acestora izbândesc cultura fiecărei națiuni. Eliade crede că am deveni peste noapte sterpi și bolnavi dacă în fiecare țară și în fiecare moment istoric nu ar exista niște oameni luminați, în măsură să își pună întrebarea justă”[20]. Totodată, Heinrich Zimmer în *Patru romane cavalerești din ciclul Regelui Arthur* relevă personaje, teme insolite: *Sir Gawain și Cavalerul Verde, Cavalerul cu Leul, Lancelot* și *Merlin*[21]. Aceste opere subliniază statusul și mitul cavalerului în Evul Mediu, mit care a supraviețuit până în zilele noastre.

[17] Gheorghe Glodeanu, *Mitografii. Incursiuni într-o bibliotecă mitologică*, Cluj-Napoca, Ecou Transilvan, 2021, p. 275.
[18] *Ibidem,* p. 292.
[19] *Ibidem,* p. 293.
[20] *Ibidem,* p. 295.
[21] *Ibidem,* pp. 308–329.

ii. Marginalul are un status aparte în Evul Mediu: „Dintre marginali, cel mai frecvent tip este exilatul. Excluderea din mediul obișnuit de viață poate fi un fel de surghiunire interioară, excluderea comunicării înlocuia adesea pedeapsa cu moartea. Mulți marginali se organizau în cete de hoți, vagabonzi, criminali. Faima rea produce marginalii. Există și o marginalizare colectivă, generată de o meserie nedemnă – cum ar fi oamenii spectacolului, menestrelii, prostituatele, cămătarii. Bolnavul și infirmul erau, de asemenea, condamnați la marginalizare. Elementele de opoziție cu un statut marginal erau munca, stabilitatea, un statut social recunoscut”[22]. Decizia de a fi exilat îi revenea comunității sau apărea în urma unei sentințe judiciare. De exemplu, în Dreptul roman, cel surghiunit era supus unor interdicții: „interdicția de ședere pe un teritoriu dat, exil cu desemnarea unui loc de rezidență, deportarea pe o insulă (*insulae vinculum*)”[23]. Legea salică îl compara pe cel exilat cu un lup fără haită: „El trebuie tratat ca un lup și ținut la distanță de colectivitățile umane”[24]. În secolul al XIII-lea, Grigore al IX-lea stabilește diferența dintre *excomunicarea minor* și *excomunicarea maior*, cea din urmă desemnând „excluderea din comunitatea creștină”[25]. În edictul lui Chilperic se preciza faptul că cel exilat era rău, lipsit de avere, iar habitatul său era pădurea. Criminalii, tâlharii, vagabonzii erau considerați ostili. Pelerinii erau priviți cu suspiciune. Cămătarii, prostitoatele erau blamați (-te). Marginalul era stigmatizat, minimalizat, izolat. Acesta trăia la periferia orașului, a societății. În Evul Mediu, actorii de bâlci, cerșetorii, histrionii, infirmii, măscăricii, menestrelii, povestitorii erau bagatelizați. Acești oameni, considerați imorali, erau priviți cu repulsie, cu indignare. Prostitoatele din mediul rural își făceau apariția în târguri, în taverne. Prostitoatele din mediul citatin trăiau în bordeluri legalizate (*prostibulum publicum*). De asemenea, „băile publice serveau drept lupanare”[26]. Chiar dacă își vindeau trupul pentru bani, au existat și excepții, de exemplu, curtezane celebre. În mod paradoxal, proxeneții, călăii, gunoierii acelor vremuri, chiar dacă erau disprețuiți, erau, totuși, tolerați. Cămătarii erau priviți

---

[22] Carmen Dărăbuș, *Introducere în studii culturale europene. Elemente de etno-antropologie a grupului social. Note de curs,* Fersig, Editura Maestro Tip, 2017, p. 79.

[23] Bronislaw Geremek, *Marginalul,* în Jacques Le Goff (coord.), *Omul medieval,* ed. cit., p. 321.

[24] *Ibidem,* p. 322.

[25] *Ibidem.*

[26] *Ibidem,* p. 336.

cu neîncredere. Bolnavii, de exemplu, leproșii și infirmii, erau izolați de restul societății. Starea maladivă trezea compasiune, însă exista și teama de a se îmbolnăvi cei sănătoși. Cerșetoria era privită cu ostilitate. Cei săraci nu erau confundați cu cerșetorii sau cu leneșii. Și în Evul Mediu, veșmintele aveau un rol esențial: „Zdrențele, acoperind un trup aproape gol semnalau că era vorba de un cerșetor”[27].

De asemenea, ereticii și necredincioșii erau marginalizați. Existau și excepții, de exemplu, cei care căutau desăvârșirea spirituală alegeau marginalizarea voluntară (asceză, izolare). Marginalii, inclusiv evreii, odată cu conciliul de la Lateran (1215), erau obligați să poarte un semn distinctiv, un simbol al penitenței: „Una dintre pedepse consta în a-i expune public, purtând o mitră pe cap și însemnați cu litera «H»”[28]. În Evul Mediu, marginalii erau fie umiliți, fie pedepsiți, fie exilați.

5.3. Concluzii

Cavalerul și marginalul prezintă extremele Evului Mediu, subliniind linia fragilă de demarcație dintre sacru și profan. Perioada Evului Mediu, prin cele două tipologii (cavalerul și marginalul), îndemnându-ne la introspecție, ne determină să realizăm o incursiune în timp.

Bibliografie

Butler, Alan; Dafoe, Stephen, *Cavalerii templieri. Misterul dezvăluit*, București, Editura Rao, 2007.

Dărăbuș, Carmen, *Introducere în studii culturale europene. Elemente de etno-antropologie a grupului social. Note de curs,* Fersig, Editura Maestro Tip, 2017.

De la Croix, Arnaud, *Templierii. Istoria călugărilor-soldați*, traducere de Nicolae Baltă, București, Editura Lucman, 2003.

[27] *Ibidem,* p. 341.
[28] *Ibidem,* p. 342.

Demurger, Alain, *Cavalerii lui Christos. Ordinele religios-militare în Evul Mediu (sec. al XI-lea și al XVI-lea)*, traducere de Ovidiu Pecican, Chișinău, Editura Cartier, 2003.

Drimba, Ovidiu, *Istoria culturii și civilizației,* vol. V, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 2004.

Glodeanu, Gheorghe, *Mitografii. Incursiuni într-o bibliotecă mitologică*, Cluj-Napoca, Ecou Transilvan, 2021.

Febvre, Lucien, *Combats pour l'histoire*, La maison d'édition Pocket, Montélimar, France, 1995.

Huizinga, Johan, *Amurgul Evului Mediu*, traducere de H. R. Radian, București, Editura Humanitas, 2002.

Le Goff, Jacques (coord.), *Omul medieval*, traducere de Dragoș Cojocaru, Iași, Editura Polirom, 1999.

Webografie

https://historia.ro/sectiune/general/cavalerul-medieval-cel-mai-apreciat-razboinic-570546.html; accesare site: 27. 08. 2024.

https://historia.ro/sectiune/general/cavalerul-medieval-cel-mai-apreciat-razboinic-570546.html; accesare site: 27. 08. 2024.

https://peles.ro/patrimoniul/arme-si-armuri/armura-ecvestra/; accesare site: 27. 08. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Cavaler#:~:text=%C3%8Encep%C3%A2nd%20din%20Evul%20Mediu%20t%C3%A2rziu,nu%20de%C8%9Bineau%20vreun%20titlu%20nobiliar; accesare site: 27. 08. 2024.

TEMA 5
Omul Medieval: Cavalerul și Marginalul

1. Precizați statusul cavalerului în Evul Mediu (zece rânduri).
2. Enumerați armele și armura cavalerului medieval.
3. Menționați statusul marginalului în Evul Mediu (zece rânduri).

6. Mentalități culturale: Norocul

6.1. Introducere

Cursul își propune să evidențieze impactul pe care îl are norocul asupra ființei umane. Întrebarea care se pune este dacă există hazard sau dacă omul își face norocul cu mâna sa. Conform mentalității culturale, simbolurile aferente norocului (de exemplu, potcoava, trifoiul cu patru foi) se regăsesc atât în spațiul cultural românesc, cât și în alte spații culturale[1].

Conform *Dicționarului explicativ al limbii române,* termenul de „noroc" (sl. *narokŭ*) are următoarele accepțiuni: „1. Soartă, ursită, destin (favorabil) [...]. 2. Întâmplare neașteptată sau concurs de împrejurări favorabile care asigură reușita unei acțiuni, îndeplinirea unei dorințe etc.; șansă, baftă [...]. 3. Stare sufletească sau situație în care omul se simte fericit; fericire, bine, bunăstare"[2].

Conceptul de „noroc" există în toate spațiile culturale. Norocul corelat cu soarta ridică întrebări majore: De ce unii au noroc și alții nu? Contează ziua în care ne-am născut? Totul ține de noroc sau nimic nu este întâmplător în viață?

Raportându-ne la noroc și la diverse spații culturale există mentalități culturale cvasiidentice sau diferite.

6.2. Mentalități culturale: Norocul

Conceptul de „noroc" poate să fie abordat din diverse perspective – mitologic, religios, folcloric, etnologic.

---

[1] Cursul reprezintă o formă restrânsă. A se vedea detalii la Delia-Anamaria Răchișan, „Symbols of Good Luck – the Chimney Sweeper, the Horseshoe, the Four-Leaf Clover", în *Memoria Ethnologica*, revistă indexată Ebsco, nr. 66–67, ianuarie–iunie, An XVIII, 2018, pp. 90–105, BDI: Ebsco.

[2] *** *Dicționarul explicativ al limbii române,* Ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", București, Univers Encilopedic, 1998, p. 699.

Palierul mitologic ne duce cu gândul atât la Panteonul roman, cât și la cel grec. Conform Panteonului roman, Fors și Fortuna aveau un rol major: „Cele două nume se împleteau în expresia *Fors Fortuna*, care a ajuns în cele din urmă să desemneze o singură divinitate, considerată în mod global, cu cele două aspecte – feminin și masculin”[3]. Atât Fortuna (Panteonul roman), cât și Tihe (Panteonul grec) posedă anumite embleme: „Era înfățișată ținând în mâini Cornul Abundenței și o cârmă (deoarece ea «călăuzea» viața oamenilor), uneori în poziția șezând, alteori în picioare, cel mai adesea ca fiind oarbă”[4].

Zeul Noroc sau zeul Moloh cerea ca jertfă copiii neprihăniți. Părintele Cleopa atenționează creștinii să nu treacă pe pomelnic că își doresc să aibă parte de noroc: „Cum era acest zeu Moloh sau noroc, cum îi zicem astăzi? Îi purta statuia într-o căruță cu două roți, făcută din aramă sau din argint. În spatele zeului Noroc avea un cuptor de aramă și în fața lui o tigaie de aramă; și-i dădea foc lui Noroc pe la spate până ce se înroșea și tigaia și el. Popii lui purtau în mâini niște securi mari, ascuțite. Ce jertfă primea Noroc? Numai copii sugari de la mamele lor. Veneau în satul tău, de unde ești tu. Trăgeau căruța lui Noroc cu tigaia roșie, înfierbântată, bătând din palme: «Cine vrea să aibă noroc, să aducă jertfă lui Noroc!...» Atunci nebunele de femei ziceau una alteia: «Cumătră, îți dai copilul? Îl dau, ca să am noroc!» Lua muierea copilul de la țâță, îl dădea în mâna slujitorului idolesc, îl tăia bucăți, și îl punea în tigaia lui Noroc să se frigă. Până la 40–50 de copii punea odată în tigaia aceea. Mirosea în urma lui numai a friptură de copii proaspeți. Așa a secerat dracul Noroc milioane de copii. S-au dus mamele lor în fundul Iadului! Voi nu vedeți ce zice Isaia? «Vai de cei ce fac masă dracilor și aduc jertfă lui Noroc». Și voi, creștinilor, scrieți noroc pe pomelnic?!”[5] Așadar, atenționarea părintelui Cleopa este cât se poate de clară – din punct de vedere religios, cuvântul „noroc” nu este indicat să fie trecut pe pomelnic.

Din perspectivă folclorică și etnologică, sesizăm faptul că destinul este asociat cu norocul. Proverbele pline de tâlc ale românilor potențează acest

[3] Pierre Grimal, *Dicționar de mitologie greacă și romană,* București, Editura Saeculum I. O., 2003, p. 197.

[4] *Ibidem.*

[5] Ioanichie Bălan (coord.), *Ne vorbește Părintele Cleopa*, vol .7, Roman, Editura Episcopiei Romanului, 1998, pp. 69–70, https://doxologia.ro/idolul-noroc-moloh; accesare site: 30. 09. 2024.

aspect: „Când se naște omul se naște și norocul"; „Când norocu-și schimbă pasul,/N-aduce anul ce aduce ceasul"[6]. Proverbele românilor, fie că exprimă un adevăr general, fie că nu exprimă un adevăr general, fie că sunt metaforice, sunt unice și reprezentative: „Norocu-i după cum și-l face omul"; „Norocul s-a fudulit, căci trage numai la case mari"; „Norocul dă lapte când mintea paște".

Norocul, asociat cu momentele esențiale din viața omului (naștere, căsătorie, moarte), relevă anumite credințe și superstiții adânc înrădăcinate în mentalul colectiv. De exemplu, copiii născuți în anumite zile sunt norocoși: „Copilul născut lunea are noroc și viață îndelungată [...]. Copiii născuți duminica se țin norocoși [...]. Dacă în timpul nunții se încâlcește beteala e semn că tinerii ce se căsătoresc vor avea noroc [...]. Colțurile batistelor mirilor nu se leagă ca să nu li se lege norocul. Dacă un mort în viață a fost norocos, membrii familiei lui îi iau măsura, pe care o țin în grinda casei, ca norocul să nu se depărteze de acea casă"[7].

De asemenea, sărbătorile pascale, Crăciunul, Anul Nou, fiind sub tutela sacrului sunt conexate cu norocul: „Dacă oul de la Paști îl păstrezi patruzeci de zile și în acest timp nu se strică e semn cu noroc [...]. Ca să ai noroc, să nu mănânci în Ajunul Crăciunului. Fetele mari la Sfântul Vasile pun pe pâraie punți cu busuioc, parale de argint, inele și fir roșu ca să-și ghicească norocul. [...]. Cine postește în ajunul Bobotezei are noroc"[8]. Totodată, se crede că rândunica și șarpele de casă sunt de bun augur: „Când cântă rândunica înainte de revărsarea zorilor în fața casei e semn de mult noroc"; „Să nu omori șarpele de casă că omori norocul"[9].

Dacă nu sunt respectate prescripțiile ritualice străvechi, norocul se anean-tizează: „Sara [Seara] nu e bine să dai foc din vatră vecinului sau oricui, precum și mălai, căci îți dai norocul [...]. Din semințe, primăvara, să nu dai nimănui până ce nu vei pune tu întâi, că-ți dai norocul la roade și nu se face"[10].

Se spune că atât trifoiul cu patru foi, cât și potcoava sunt simboluri ale norocului: „Se crede că acela care află un trifoi cu patru foi e norocos";

---

[6] George Muntean, *Proverbe românești*, București, Editura Minerva, 1984, p. 89.
[7] Irina Nicolau; Carmen Huluță, *Credințe și superstiții românești după Artur Gorovei și Gh. F. Ciaușanu,* București, Editura Humanitas, 2000, pp. 191–193.
[8] *Ibidem,* pp. 191–192.
[9] *Ibidem,* pp. 193–194.
[10] *Ibidem,* p. 194.

„Potcoava găsită se bate deasupra ușii prăvăliei pentru că aduce noroc”[11]. Aceste simboluri pot să fie asociate cu mărțișorul[12]. De exemplu, potcoava stă sub tutela norocului doar dacă este aninată în sus: „Potcoavele de cal găsite se bat în prag ca *să vie* [să vină] norocul la casă (Muntenia) [...]. Când găsești potcoavă întreagă să o bați în prag și de câte ori vei bate potcoava cu piciorul, de atâtea ori îl bați pe dușman în cap”[13]. Potcoava acroșată, în jos, atrage ghinionul (foto 1).

Foto 1: *Mărțișor cu potcoavă poziționată greșit*
(Arhivă personală)

Se zice că Necuratul și-a potcovit copita la un fierar: „Sf. Dunstan i-a îndeplinit cerința, dar i-a cauzat Satanei o durere atât de îngrozitoare, încât a promis să nu intre niciodată acolo unde vede vreo potcoavă”[14]. Potcoava este asociată cu zeul Marte, nu cu zeul Saturn, cu ocrotitorul vrăjitoarelor. Nu întâmplător, vrăjitoarele se feresc de cai, așadar de potcoave: „vrăjitoarele călăreau măturile, deoarece le era frică de cai”[15].

Extrapolând, întâlnim oul potcovit: „Oul potcovit reprezenta, în trecut, o probă de inițiere prin care ucenicul, care timp de un an lucrând la un fierar,

---

[11] *Ibidem,* pp. 194–195.
[12] Vezi despre mărțișorul corelat cu timpul, sănătatea, iubirea, belșugul, norocul, istoria, otologicul, religia etc. la Delia-Anamaria Răchișan, în *Istoricul și estetica mărțișorului românesc din cele mai vechi timpuri până în prezent,* Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2017, pp. 98–105.
[13] Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român. Adunate şi aşezate în ordine mitologică,* vol. II, București, Editura Saeculum Vizual, 2008, p. 137.
[14] Clare Gibson, *op. cit.,* p. 146.
[15] *Ibidem.*

la un moment dat, urma să își etaleze priceperea. Dacă reușea să finalizeze oul potcovit (se folosea un ou de găină, nu de gâscă), omul respectiv devenea fierar. În caz contrar, încă un an lucra gratuit ca ucenic. Se respectau toate etapele: oul de găină era golit de conținut, se confecționa potcoava, se realizau inciziile – o potcoavă are opt–zece incizii, în funcție de mărimea copitei, în vârful copitei nu se bate cui. Fărcaș Dumitru Felician din Unguraș (județul Maramureș), dând dovadă de dexteritate, de talent realizează, în prezent ouă potcovite”[16] (foto 2).

Foto 2: *Ouă potcovite,*
(Autor: Fărcaș Dumitru-Felician, Unguraș – Maramureș, Arhivă personală)

Fierarii aveau un status aparte în universal ontologic al satului românesc: „De aceea, găsirea unui obiect de fier era pretutindeni considerată un semn «de noroc»”[17].

Fierul este un simbol ambivalent: „în obiceiuri și în practici magice, fierul și-a păstrat atributele sacrale inițiale, contra supranaturalului malefic, dar unele obiecte de fier au fost adoptate de vrăjitori, ca anexe în practicile lor malefice”[18]. Fierarii, asociați cu luna Făurar, erau indispensabili în lumea satului românesc, deoarece realizau uneltele agricole.

[16] Delia-Anamaria Răchișan, „Symbols of Good Luck – the Chimney Sweeper, the Horseshoe, the Four-Leaf Clover”), în *Memoria Ethnologica*, revistă indexată Ebsco, nr. 66–67, ianuarie–iunie, An XVIII, 2018, p. 96,

[17] Valer Butură, *Cultură spirituală românească,* București, Editura Minerva, 1992, p. 147.

[18] *Ibidem,* p. 146.

Conform mentalității culturale, indiferent de spațiul cultural, potcoava stă sub tutela norocului.

De asemenea, trifoiul cu patru foi este un simbol al norocului. În spațiul cultural irlandez, trifoiul cu trei foi este asociat cu Sfântul Patrick: „În comunitățile irlandeze, în 17 martie, ziua Sfântului Patrik se poartă trifoiul (sau îmbrăcăminte și podoabe verzi)”[19]; „În ziua sărbătorii de Sfântul Patrick, irlandezii poartă la pălărie un trifoi, iar la sfârșitul zilei, pun planta în paharul cu *grog* [băutură, preparată din coniac, rachiu sau rom, lungită cu apă fierbinte, îndulcită cu zahăr, asezonată cu o felie de lămâie, consumată caldă]. După ce beau ultima înghițitură din acel pahar, trifoiul trebuie aruncat peste umărul stâng, spre a avea noroc”[20].

Se crede că prima posesoare a trifoiului cu patru foi a fost Eva: „după izgonirea ei din Paradis, a luat unul ca amintire din grădina Edenului”[21]. Trifoiul cu patru foi este aspectat ca simbol al norocului încă din cele mai vechi timpuri: „În Egiptul antic, atunci când un cuplu se căsătorea, i se oferea în mod tradițional un trifoi cu patru foi, ca o binecuvântare a unirii lor și ca simbol al iubirii lor nemuritoare. Preoții druizi au folosit trifoiul cu patru foi pentru vindecarea bolnavilor, în ritualuri de cult și pentru îndepărtarea spiritelor rele [...]. În Evul Mediu, copiii credeau că dacă găsesc acest trifoi, vor putea vedea zâne”[22].

În vise, trifoiul verde cu patru foi este reprezintă prosperitate: „A vedea un trifoi cu patru foi în vise reprezintă noroc și fericire”[23].

Se presupune că trifoiul cu patru foi, denumit și *Floarea Scut*, era pe scutul lui Decebal: „Trifoiul cu patru foi era cunoscut de acum două mii de ani pe aceste meleaguri ca simbol regal geto-dac și era reprezentat pe scutul marilor conducători ai acestui popor viteaz. La Roma (Italia), pe Columna lui Traian, regele Decebal apare purtând un astfel de scut*”*[24] (foto 3).

---

[19] Clare Gibson, *Semne & simboluri*, Oradea, Editura Aquila 93, 1998, p. 54.

[20] http://www.ziarulnatiunea.ro/2015/06/19/un-simbol-ancestral-geto-dac-trifoiul-cu-patru-foi/; accesare site: 25. 09. 2024.

[21] Clare Gibson, *Semne & simboluri*, ed. cit., p. 146.

[22] http://www.ziarulnatiunea.ro/2015/06/19/un-simbol-ancestral-geto-dac-trifoiul-cu-patru-foi/; accesare site: 25. 09. 2024

[23] https://www.visele.ro/cauta.php?vis=Trifoi; accesare site: 25. 09. 2024.

[24] http://www.ziarulnatiunea.ro/2015/06/19/un-simbol-ancestral-geto-dac-trifoiul-cu-patru-foi/; accesare site: 25. 09. 2024.

Foto 3: *Scutul lui Decebal cu trifoi cu patru foi / cu Floarea Scut*
(Preluare foto: http://www.ziarulnatiunea.ro/2015/06/19/un-simbol-ancestral-geto-dac-trifoiul-cu-patru-foi/; accesare site: 25. 09. 2024)

Trifoiul cu patru foi poate să fie corelat cu mărțișorul (foto 4).

Foto 4: *Mărțișor cu patru foi realizat manual*
(Autor: Rodica Belea – Timișoara, Arhivă personală)

Trifoiul cu patru foi este asociat, conform legendelor, cu Abraham Lincoln și cu Napoleon Bonaparte: „Se spune că Abraham Lincoln avea zilnic un astfel de trifoi asupra lui, dar l-a uitat acasă tocmai în ziua în care a fost asasinat. Napoleon Bonaparte a scăpat de la moarte datorită unui trifoi. Aplecându-se

să culeagă planta norocoasă, glonțul nu l-a nimerit. Cine are un trifoi cu patru foi în casă, va fi ferit de vrăji și de duhuri malefice”[25].

Conform mentalității culturale, trifoiul cu patru foi, asociat cu norocul, este de bun augur, indiferent de spațiul cultural.

6.3. Concluzii

Potcoava, trifoiul cu patru foi devin niște universalii. Norocul poate să fie analizat din diverse perspective – folcloristic, etnologic, mitologic, religios. Conform mentalității culturale, conceptul de „noroc” îmbracă diverse accepțiuni și îndeamnă la introspecție.

Bibliografie

*** *Dicționarul explicativ al limbii române,* Ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, București, Univers Encilopedic, 1998.

Bălan, Ioanichie (coord.), *Ne vorbește Părintele Cleopa*, vol .7, Roman, Editura Episcopiei Romanului, 1998, pp. 69–70, https://doxologia.ro/idolul-noroc-moloh; accesare site: 30. 09. 2024.

Butură, Valer*, Cultură spirituală românească,* București, Editura Minerva, 1992.

Gibson, Clare*, Semne & simboluri,* Oradea, Editura Aquila 93, 1998.

Grimal, Pierre*, Dicționar de mitologie greacă și romană,* București, Editura Saeculum I. O., 2003.

Muntean, George*, Proverbe românești*, București, Editura Minerva, 1984.

Nicolau Irina; Huluță, Carmen*, Credințe și superstiții românești după Artur Gorovei și Gh. F. Ciaușanu,* București, Editura Humanitas, 2000,

Niculiță-Voronca, Elena*, Datinile și credințele poporului român. Adunate și așezate în ordine mitologică,* vol. II, București, Editura Saeculum Vizual, 2008.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Istoricul și estetica mărțișorului românesc din cele mai vechi timpuri până în prezent*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2017.

[25] http://www.ziarulnatiunea.ro/2015/06/19/un-simbol-ancestral-geto-dac-trifoiul-cu-patru-foi/; accesare site: 25. 09. 2024.

Răchișan, Delia-Anamaria, „Symbols of Good Luck – the Chimney Sweeper, the Horseshoe, the Four-Leaf Clover”), în *Memoria Ethnologica*, revistă indexată Ebsco, nr. 66–67, ianuarie–iunie, An XVIII, 2018, pp. 90–105, BDI: Ebsco.

Webografie

http://www.ziarulnatiunea.ro/2015/06/19/un-simbol-ancestral-geto-dac-trifoiul-cu-patru-foi/; accesare site: 25. 09. 2024.

http://www.ziarulnatiunea.ro/2015/06/19/un-simbol-ancestral-geto-dac-trifoiul-cu-patru-foi/; accesare site: 25 . 09. 2024

https://www.visele.ro/cauta.php?vis=Trifoi; accesare site: 25. 09. 2024.

http://www.ziarulnatiunea.ro/2015/06/19/un-simbol-ancestral-geto-dac-trifoiul-cu-patru-foi/; accesare site: 25. 09. 2024.

TEMA 6
Mentalități culturale: Norocul

1. Corelați destinul omului cu norocul (trei argumente pro sau contra).

2. Simbolurile norocului – potcoava, trifoiul cu patru foi (câte trei atribute pentru fiecare simbol).

3. Conceptul de „noroc” din perspectivă mitică (minimum două exemple).

4. Asociați norocul cu trei sărbători și cu momentele tari din viața omului – naștere, căsătorie, moarte (câte un exemplu pentru fiecare sărbătoare, de asemenea, câte un exemplu pentru fiecare moment esențial).

7. Istoria mentalităților: Schimbarea numelui

7.1. Introducere

Indiferent de spațiul cultural, antroponimul are un status aparte. Numele este o haină perfect adaptată cu personalitatea deținătorului. În situații-limită, numele influențează însăși soarta ființei umane. Nașterea, căsătoria, trecerea la monahism au un rol major în ceea ce privește schimbarea numelui în situații-limită.

De exemplu, decesul consecutiv al copiilor dintr-o familie a generat recurgerea la un ritual păgân pentru a păcăli moartea.

Căsătoria era un prilej de a schimba numele dacă persoana de gen masculin avea un nume atipic din punctul său de vedere (de exemplu, Găină, Purice, Tiran etc.). Astfel, în lumea satului, preluând numele nevestei, omul „se mărita”, nu „se însura”, iar consătenii îl luau în derâdere.

Trecerea la monahism viza un nou status, o nouă viață. În prezent, călugării își schimbă numele, în trecutul îndepărtat, cei care aveau numele unor sfinți puteau să își păstreze numele[1].

Cursul vizează, pe de o parte, schimbarea numelui în Sfânta Scriptură, pe de altă parte relevă situațiile excepționale când se permite schimbarea numelui. Totodată, dintre momentele tari din viața omului, semnalate anterior, se pune accent asupra nașterii, moment coroborat cu modificarea numelui în situații-limită.

7.2. Schimbări de nume în *Biblie*

Schimbări ale numelor apar și în Sfânta Scriptură – Simon devine Petru, Avram se va scrie Avraam, Patoleon este modificat în Pantelimon, Sarai este transformat în Sarra.

---

[1] Cursul reprezintă o formă restrânsă. A se vedea alte detalii pertinente aferente schimbării numelui în situații-limită la Delia-Anamaria Răchișan, *Changing the name in limit situations*, in *Literature, Discourse and Multicultural Dialogue*, I. Boldea, C. Sigmirean, D.M. Buda (Editors), Arhipelag XXI Press, Tîrgu-Mureș, Mureș, 2022, pp. 29–35.

De exemplu, Avram devine Avraam: „Și nu te vei mai numi Avram, ci Avraam va fi numele tău, căci am să te fac tată a mulțime de popoare”[2]. De asemenea, Sarai devine Sarra: „După aceea a zis Dumnezeu către Avraam: «Pe Sarai, femeia ta, să nu o mai numești Sarai, ci Sarra să-i fie numele»”[3].

Simon devine Sfântul Petru. Apostolul Andrei, fratele Sfântului Petru, îl duce pe cel care inițial se numea Simon la Iisus Hristos: „Acesta a găsit întâi pe Simon, fratele său, și i-a zis: «Am găsit pe Mesia» (care se tâlcuiește: Hristos). Și l-a dus la Iisus. Iisus, privind la el, i-a zis: «Tu ești Simon, fiul lui Iona; tu te vei numi Chifa (ce se tâlcuiește: Petru)»”[4]. Antroponimul Petru înseamnă „piatră”, „stâncă”: „Sesizăm că „Petrodava” [Cetatea Piatra] este Piatra-Neamț de azi. În limba latină întâlnim cuvântul *petra*. Remarcăm și prenumele: Pietro (în limba italiană); Petru, Petronela (în limba română)”[5]. Pe vremea Apostolului Petru, mai mulți aveau numele de Simon, iar „numele de Petru este numai un calificativ explicativ”[6]. Mântuitorul Iisus Hristos, prima dată, rostește Simion, fiul lui Iona, urmat de Petru: „Ferice ești Simone, fiul lui Iona […]. Și Eu îți zic ție că tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica Mea și porțile iadului nu o vor birui”[7]. Așadar, numele complet ar fi Apostolul Simon-Petru: „Petru este un nume adăugat care nu schimbă numele lui original de Simon. Și de fapt Petru nu este nume propriu de persoană până la era creștină. De remarcat este și faptul că și după Învierea Sa, Mântuitorul Iisus Hristos se adresează lui Petru cu numele lui original, de naștere, Simon, și cu patronimul care-l deosebea de omonimi […]. Mântuitorul Iisus Hristos l-a numit în mod constant Simon, dar i-a adaugat un nume semnificativ pentru lucrarea lui apostolică de întemeiere a Bisericii: Petru […]. Orice creștin adevărat poate să fie bărbat înțelept, poate să fie piatră sau temelie, poate clădi pe piatră sau temelie bună. […]. Numele de Simon, nume autentic evreu, și asocierea lui Simon-Petru apostolul cu tăierea împrejur,

---

2 *Facerea* 17, 5 în *Biblia sau Sfânta Scriptură,* București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997, p. 25.

3 *Facerea* 17, 15 în *Biblia sau Sfânta Scriptură,* ed. cit., p. 26.

4 *Sfânta Evanghelie după Ioan*, în *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ed. cit., Ioan 1, 41–42, p. 1205.

5 Delia-Anamaria Răchișan*, Mitologia românească și estetica artei tradiționale din Maramureș*, București, Editura Academiei Române, 2015, p. 202.

6 Silviu Petre Pufulete, *Numele și schimbarea numelui*, https://www.crestinortodox.ro/religie/numele-schimbarea-numelui-69558.html; accesare site: 27.11.2022.

7 Matei 16, 17–18, în *Biblia sau Sfânta Scriptură,* ed. cit., p. 1117.

a condus la adoptarea numelui de Petru apostolul, care are rezonanță eclezială și misionară, deci neiudaică”[8].

De asemenea, Sfântul Pantelimon avea numele real Pantoleon (< „cel în toate puternic ca un leu”). Mama sa credea în Domnul, însă după ce trece la cele veșnice, Pantoleon, asemenea tatălui său, se închină unor idoli. Taina medicinei și-o însușește de la medicul Eufrosin. Se crede că într-o zi, Pantoleon se întâlnește cu preotul Ermolae care-i vorbește despre adevărata putere a credinței: „I-a spus bătrânul, apoi, că știința medicală nu poate decât să aducă ușurarea suferințelor trupului și că numai Hristos este singurul Doctor adevărat, care nu cere niciun ban pentru vindecările Sale”[9]. Într-o zi, găsind un copil mort mușcat de o viperă, Pantoleon nu-l poate salva pe cale medicală. Atunci recurge la credință, se roagă Bunului Dumnezeu. Din acel moment, împăratul îl va persecuta, încercând să-l determine să se lepede de Hristos. Sfântul Pantelimon, prăznuit pe 27 iulie, conform Calendarului creștin, a fost batjocorit și ucis: „Pentru că vindeca infecții, boli incurabile și neputințe prin harul primit în rugăciune, dar și prin tratamentele pe care le dădea celor bolnavi, împăratul a dat ordin ca Sfântul să fie prins și supus unor chinuri groaznice, pentru a se lepăda de Hristos. Trupul său a fost în mai multe rânduri sfâșiat cu gheare de fier și ars cu făclii, apoi aruncat în plumb, însă se vindeca imediat în chip minunat. În cele din urmă, a fost legat de un măslin și i s-a tăiat capul, dându-și sufletul în mâinile Domnului și primind cununa muceniciei”[10]. Se crede că pe 27 iulie, în anul 305, înainte de a i se tăia capul, s-a auzit un glas din ceruri și i s-a modificat numele din Pantoleon în Pantelimon (gr. *Παντελεήμων* < „plin de milă”, „multmilostiv”). De exemplu, Pantelimon, Pandele, Pintilie sunt prenume românești în vogă.

În prezent, remarcăm că în cazul sărindarului (rugăciunea din timpul liturghiei săvârșită de preotul ortodox timp de patruzeci de zile consecutive pentru pomenirea morților, pentru iertarea păcatelor etc.) se recunoaște și se rostește doar numele de botez primit în timpul ceremoniei religioase.

---

[8] Silviu Petre Pufulete, *Numele și schimbarea numelui*, https://www.crestinortodox.ro/religie/numele-schimbarea-numelui-69558.html; accesare site: 27.11.2022.

[9] https://blog.bizanticons.ro/2023/07/26/pantelimon-care-este-originea-si-semnificatia-acestui-nume/; accesare site: 27.11.2022.

[10] *Ibidem.*

Totodată, în momentul de față, în cazul copilului înfiat, părinții adoptivi îi pot da legal, oficial, o nouă identitate, astfel încât numele de botez poate fi înlocuit cu un altul.

7.3. Schimbarea numelui în situații-limită (naștere)

Chiar dacă, apelându-se la ritualuri păgâne, se schimbă prenumele unei persoane din diverse motive, constatăm că pe pe pomelnic, pe sărindar, în catalog, în cartea de identitate, se acceptă, se rostește numele de botez conferit în momentul ceremoniei religioase.

Taina Sfântului Botez este esențială, deoarece răul congenital este anihilat: „nu eu mai trăiesc, ci Hristos trăiește în mine. Și viața mea de acum, în trup, o trăiesc în credința în Fiul lui Dumnezeu, Care m-a iubit și S-a dat pe Sine însuși pentru mine”[11]. Astfel, orice creștin devine părtaș vieții treimice[12]. Prin Taina Sfântului Botez, nou-născutul va fi integrat în comunitate: „Nou-născutul, aflat la limita dintre preexistență și existență, pentru a fi acceptat de comunitate trebuie să dobândească un nou status – ontologic, social și religios”[13]. Conform mentalului colectiv, nou-născutul, mama sunt vulnerabili în societatea tradițională. De exemplu, Avestița/Samca/Aripa Satanei, Baba Coja, strigoaicele etc. pot face rău mamei și nou-născutului înainte de botez: „Substituirile determină săvârșirea unor practici cu funcție reparatorie pentru a nu veni spirite rele. Întunericul favorizează apariția unor făpturi malefice. Pentru a sista răul se aprinde de la naștere până la botez lumânarea – rol benefic, funcție apotropaică și de purificare”[14].

În orice familie din mediul rural, prenumele acordat nou-născutului respectă o anumită rânduială prestabilită cu atenție: „De obicei, primul nou-născut de gen masculin primește prenumele tatălui sau al bunicului ori al

[11] Galateni 1–2, 20 în *Biblia sau Sfânta Scriptură,* ed. cit., p. 1322.

[12] Dumitru Stăniloae, *Din aspectul sacramental al Bisericii*, în *Studii Teologice,* XVIII, nr. 9–10/1966, p. 534.

[13] Delia-Anamaria Răchișan*, Privire apolinică. Studii de literatură, etnologie și folclor. Perspective comparativ-analitice*, ediția a doua, revizuită și adăugită, Cluj-Napoca, Editura Mega; Editura Argonaut, 2017, p. 109.

[14] Delia-Anamaria Răchișan*, Privire apolinică. Studii de literatură, etnologie și folclor. Perspective comparativ-analitice*, ed. cit., p. 113.

nașului (de exemplu, Gheorghe). În cazul fetelor, prenumele se dă pe linie maternă (prenumele mamei, prenumele bunicii sau prenumele nașei – de exempu, Ana). Până la botez, părinții, moașa nu rosteau acel prenume, ci un apelativ eufemistic (de exemplu, Bebe, Voinicule). Dacă făpturile malefice ar cunoaște prenumele nou-născutului pe care îl va primi la Sfântul Botez, substituirea s-ar realiza negreșit”[15].

În funcție de confesiunea religioasă, botezul implică un anumit praxis ritualic: „Botezul, ca ritual purificator, de (re)numire și renaștere avea loc în misterii, în religiile anterioare și mai noi și, la unele, se poate relua sub forme variate. În catolicism, spre exemplu, după botez, la adolescență, are loc mirul, prilej cu care tânărul își alege un nume, în cadrele unui ritual. Episcopii își aleg nume, călugării pot face acest lucru și, în general, în toate situațiile în care ființa umană se supune unui proces de transformare cu implicații de ordin spiritual, unul dintre aspectele formale este (re)numirea”[16].

În situații extreme, în societatea tradițională, se apela la practici păgâne: în cazul morții copiilor într-o familie, în mod consecutiv; în cazul substituirii nou-născutului pământenilor cu odrasla reprezentării mitice: „Numele de botez este unic, numele căpătat în situații extreme (de exemplu, Lupu, Lupa, Ursu) nu va dobândi autonomie (de exemplu, în prezent, în catalog, se trece numele oficial, conform certificatului de naștere al elevului). În trecut existau și excepții”[17]. De exemplu, în cimitirele din Borșa, județul Maramureș prenumele predominate pe crucile din cimitir sunt fie Lupu, fie Lupa (Timiș Lupa, Mihali Lupa, Ștețco Lupa), aspect avizat de profesorul Nicolae Iuga[18].

Însuși marelui sculptor băimărean Vida Gheza i s-a schimbat numele pentru a păcăli moartea[19]. Astfel, s-a recurs la un ritual păgân, la o „solomonie, a

---

[15] Delia-Anamaria Răchișan, *Changing the name in limit situations,*in *Literature, Discourse and Multicultural Dialogue,* ed. cit., p. 31.

[16] Alexandru Gafton, *Numele în Biblie,* în *Analele științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași*, seria 3, Lingvistică, 2005, p. 167. http://mail.lit.uaic.ro/gafton/numeleinbiblie.pdf; accesare site: 27. 11. 2022.

[17] Delia-Anamaria Răchișan, *Changing the name in limit situations,*in *Literature, Discourse and Multicultural Dialogue,* ed. cit., p. 32.

[18] Vezi detalii la Nicolae Iuga, *Lupul ca arhetip al inconștientului colectiv,* https://www.youtube.com/watch?v=aGh0uJmOuuc; accesare site: 27. 11. 2022.

[19] A se vedea detalii despre marele sculptor băimărean, în *Vida Gheza. Centenar 1913–2013*, București, Editura Academiei Române, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013.

fost schimbat cu o păpușă și vândut în taină, pe fereastră, păcălind soarta. Numele l-a primit după un ortac maghiar al tatălui său, care i-a fost și naș”[20].

Între nou-născut și animale (lupi, urși) avea loc un transfer de vitalitate: „prin schimbarea numelui copilului bolnav și acordarea altor nume, în general Lupu și Ursu, după alt ritual decât cel creştin, de către altă persoană decât preotul și în altă împrejurare decât biserica”[21]. Pe meleagurile maramureșene, copilul căruia i se schimba numele, apelându-se la un ritual păgân, primea nume, precum: Grozavu, Lupu, Lupa, Țâliu, Ursu. Pentru a păcăli moartea, copilul respectiv era vândut simbolic la prispă, la fereastră sau la hotar: „«Cumpărătoarea» stătea afară pe prispă, lângă geam, iar mama i-l dădea pe fereastră:

— Eu îți vând copilul pe (N) și *tăte* [toate] bolile și beteșugurile [infirmitățile, defectele], toate relele și necazurile lui. Tu, vecină, să îmi dai înapoi pe (N) (numele nou al copilului), curat și luminat și de beteșuguri scăpat.
— Eu îți dau înapoi pe (N), curat și luminat și de toate *beteşugurile* [bolile] scăpat. Bolile lui (N) (numele vechi al copilului) le-am aruncat pe apă în jos și pe (N) (numele nou) ți-l dau *amu* [acum] sănătos.

După ultimele cuvinte, vecina care a cumpărat copilul, lua o ulcică în care mama a pus apă din *ciupa* [scăldătoarea] copilului bolnav, o arunca într-o vale și zicea:

— Așa cum curge apa la vale, așa să se ducă și să *ptiară* [moară] toate beteșugurile de pe pruncul meu și el să *rămâie* [rămână] curat, luminat și sănătos. Numele noi ale copiilor erau prestabilite. Astfel, pentru Ion, se schimba în Lupu, Ioana în Lupa, Vasile în Țâliu”[22];

„Tradiția numelor totemice era odinioară vie și la Giulești. Nume ca Lupu, Lupa, Grozavu, Ursu se dădeau în cazul deceselor repetate, care generau vânzarea ritualică a copilului, iar prin acest nume nou-născutul era pus sub protecție. Vânzarea ritualică se oficia și în cazul îmbolnăvirilor grave care iscau teama pierderii copilului [...] Ritualul vânzării copilului urma prescripții

[20] A se vedea detalii despre pesonalitatea și complexitatea operelor sculptorului la Raoul Şorban, *VIDA*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1981.
[21] Ion Ghinoiu, *Sărbători şi obiceiuri româneşti,* Bucureşti, Editura Elion, 2002, p. 94.
[22] Ion Bogdan; Mihai Olos; Nicoară Timiș, *Calendarul Maramureșului*, Asociația Folcloriștilor și Etnografilor Măiastra – Asociația Tinerilor Artiști, Baia Mare, 1980, p. 17.

ritualice răspândite în folclorul nostru: «Când avè bai cu coconu, era beteag ori trăjè să moară, merè la mamă una cu coconi mulți și o sfătuiè:

— Hai vinde-mi-l mie, că ai mei și să vrei să moară nu mor.
— D-apoi cum să țî-l vând?
— M-oi duce la tine la fereastră cu *vo* [vreo] doi bani. Tu mi-i *deștide* [deschide] fereastra șî io 'oi zâce:
— Cumpăr pruncu' di la tine.
— Șî ț-oi da bani pă el șî tu mi li-i da pă fereastră. Șî cu banii câți țî i-oi da pă prunc ti-i duce la *beserică* [biserică] și-i cumpăra lumini și tămâie pă *ii* [ei]. Ș-apoi, io, iară m-oi băga cu pruncu-n casă, da' nu țî l-oi pune, ca la botez, pă masă. Țî l-oi pune pă pat, să nu mai *sie* [fie] bai cu pruncu', ca înainte, șî să trăiască».

[...] Printr-o intrare sau ieșire pe fereastră a unui nou-născut se putea înșela moartea sau boala datorită valențelor magice cu care este investită"[23].

Extrapolând, „mama vitregă", fiind aspră, rece, dură, lipsită de afecțiune, este aidoma lemnului care degajă fum, în loc de căldură, iar denumirile populare sunt pe măsură: „mamă de lemn, mamă de salcă, mama de scoarță, mama de plop"[24]. Sesizăm linia fragile de demarcație dintre sacru și profan.

7.4. Concluzii

Schimbarea numelui în situații-limită relevă ritualuri păgâne inedite care funcționau în universul ontologic al satului românesc. De exemplu, în caz de boală, un astfel de ritual păgân avea menirea de a păcăli moartea. Schimbările de nume, aferente Sfintei Scripturi, reamintesc de sfinți care au suferit martiriul. Căsătoria, trecerea la monahism anunță schimbarea numelui, dar și anumite situații-limită. Analiza diacronică și sincronică lasă o ușă întredeschisă și altor interpretări, și altor exemple pertinente.

---

23 Pamfil Bilțiu, *Studii de etnologie românească*, vol. 3, Baia Mare, Eurotip, 2012, p. 84.

24 Armand Guță, *Femeia gravidă, femeia lăuză şi protectoratul divin*, în ****Etnologie românească. Folcloristică şi etnomuzicologie, vol. III, Naşterea şi copilăria. Partea a 2-a: Ritualitate postnatală; Copilăria între ludic şi folcloric; Pedagogie infantilă*, coordonatori: Sabina Ispas, Nicoleta Coatu, Partea a II-a, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2012, p. 29.

Bibliografie

*** *Biblia sau Sfânta Scriptură,* București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997.

*** *Vida Gheza. Centenar 1913–2013*, București, Editura Academiei Române, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013.

*** *Etnologie românească. Folcloristică și etnomuzicologie, vol. III, Nașterea și copilăria. Partea a 2-a: Ritualitate postnatală; Copilăria între ludic și folcloric; Pedagogie infantilă*, coordonatori: Sabina Ispas, Nicoleta Coatu, Partea a II-a, București, Editura Academiei Române, 2012.

Bilțiu, Pamfil, *Studii de etnologie românească*, vol. 3, Baia Mare, Eurotip, 2012.

Bogdan, Ion; Olos, Mihai; Timiș, Nicoară, *Calendarul Maramureșului*, Asociația Folcloriștilor și Etnografilor Măiastra – Asociația Tinerilor Artiști, Baia Mare, 1980.

Ghinoiu, Ion, *Sărbători și obiceiuri românești*, București, Editura Elion, 2002.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Changing the name in limit situations,*in *Literature, Discourse and Multicultural Dialogue,* I. Boldea, C. Sigmirean, D.M. Buda (Editors), Arhipelag XXI Press, Tîrgu-Mureș, Mureș, 2022, pp. 29–35.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Mitologia românească și estetica artei tradiționale din Maramureș,* București, Editura Academiei Române, 2015.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Privire apolinică. Studii de literatură, etnologie și folclor. Perspective comparativ-analitice*, ediția a doua, revizuită și adăugită, Cluj-Napoca, Editura Mega; Editura Argonaut, 2017.

Stăniloae, Dumitru, *Din aspectul sacramental al Bisericii,* în *Studii Teologice,* XVIII, nr. 9–10/1966.

Șorban, Raoul, *VIDA*, București, Editura Meridiane, 1981.

Webografie

Gafton, Alexandru, *Numele în Biblie,* în *Analele științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași*, seria 3, Lingvistică, 2005, http://mail.lit.uaic.ro/gafton/numeleinbiblie.pdf; accesare site: 27. 11. 2022.

Iuga, Nicolae, *Lupul ca arhetip al inconștientului colectiv*, https://www.youtube.com/watch?v=aGh0uJmOuuc; accesare site: 27. 11. 2022.

Pufulete, Silviu-Petre, *Numele și schimbarea numelui*, https://www.crestinortodox.ro/religie/numele-schimbarea-numelui-69558.html; accesare site: 27. 11. 2022.

https://www.crestinortodox.ro/religie/numele-schimbarea-numelui-69558.html; accesare site: 27.11.2022.

https://blog.bizanticons.ro/2023/07/26/pantelimon-care-este-originea-si-semnificatia-acestui-nume/; accesare site: 27.11.2022.

TEMA 7
Istoria mentalităților: Schimbarea numelui

1. Realizați un eseu care să releve schimbarea numelui în situații-limită (minimum două pagini).

2. Diferența dintre ritualul păgân aferent schimbării numelui în situații-limită și Taina Sacră a Botezului (câte trei argumente pentru fiecare în parte).

8. Mentalități culturale.
Fond etnoiatric străvechi. Aplicație: Rostopasca (*Chelidonium majus)*

8.1. Introducere

Rostopasca (*Chelidonium majus* L.), buruiana din familia *Papaveraceae*, pare a fi insignifiantă. Fiind o plantă erbacee toxică, avem tendința de a o minimaliza. Această buruiană crește în locuri inedite: câmpii, păduri, ruine, șanțuri, ziduri. Planta apreciată în Antichitate și în Evul Mediu s-a răspândit atât în Asia, cât și în Europa. Fondul etnoiatric străvechi subliniază importanța gândirii empirice și rolul major al buruienilor în tămăduirea ființei umane și a necuvântătoarelor[1]. Fiind o buruiană unică, în universul ontologic al satului românesc rostopasca implică un praxis ritualic complex care vizează un cumul de aspecte pertinente: „statusul culegătorului (puritate sufletească și trupească), recuzita (cuțit de argint, de cupru sau de lemn), substituirea buruienii cu anumite ofrande ritualice (pâine/pască, sare, zahăr/miere, vin/țuică etc.), momentele favorabile (zorii zilei, răsărit, miezul nopții), zilele faste (sărbătorile din Calendarul popular din preajma echinocțiului de primăvară, echinocțiului de toamnă sau solstițiului de vară, aferente buruienii corespunzătoare), zilele nefaste (de exemplu, buruienile culese de Rusalii devin ineficiente din pricina Ielelor), poziționarea astrului selenar (lună plină, Crai Nou), seva buruienii (poziționată fie în rădăcină, fie în tuplină, fie în frunze, fie în flori), apelativele eufemistice, uscarea corespunzătoare (la umbră, la soare), vopsitul vegetal natural”[2]. Această buruiană de leac, indiferent de spațiul cultural, implică o pleiadă de practici ritualice cvasiidentice.

---

1 Cursul reprezintă o formă restrânsă. A se vedea detalii despre rostopască la Delia-Anamaria Răchișan, *Traista cu buruieni de leac: rostopasca*, în vol. *Cercetări de actualitate* (ed. Sándor Vizi), Cluj-Napoca, Editura Napoca-Star, 2023, pp. 38–44.

2 Delia-Anamaria Răchișan, *Simboluri vegetale antropomorfizate şi misterioase cu funcție tămăduitoare*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, pp. 14–15.

8.2. Mentalități culturale: Rostopasca (*Chelidonium majus* L.)

Rostopasca (*Chelidonium majus* L.) este o buruiană care se înalță până la o sută de centimetri. Florile sale galbene-aurii cu câte patru petale atrag atenția. Florile înfloresc în intervalul aprilie-septembrie. Frunzele cu marginea zimțată posedă peri moi, iar lichidul lăptos galben-portocaliu, denumit latex, devine închis la culoare în contact cu aerul. Fructul este o capsulă. Partea aeriană a buruienii (tulpină, frunze, flori) se recoltează pe timp însorit, în schimb, ploaia, umezeala brunifică planta, îi secătuiește seva[3] (foto 1, foto 2).

Foto 1: Floare de rostopasca (*Chelidonium majus* L.) (https://www.nybg.org/planttalk/backyard-botany-greater-celandine/; accesare site: 15. 09. 2024)

Foto 2: Capsule cu semințe aferente rostopascăi (*Chelidonium majus* L.) (https://gradina-de-vis.shopmania.biz/cumpara/rostopasca-chelidonium-majus-7277719; accesare site: 15. 09. 2024)

Denumirea științifică (*Chelidonium majus* L.) este formată din genul *Chelidonium* și specia *majus*. Genul *Chelidonium* face trimitere la termenul grecesc *chelidon* < „rândunică” și în mod implicit la echinocțiul de primăvară și de vară care coincide cu sosirea și cu plecarea rândunelelor. Denumirea populară „iarba rândunicii” relevă o taină sacră: „În popor se spune că rândunelele și-ar lecui cu ajutorul ei puii orbi”[4]. Nu întâmplător, rostopasca este corelată cu Mântuitorul Iisus Hristos: „Prezența rostopascăi în pictura

[3] Constantin Pârvu, *Enciclopedia plantelor. Plante din flora României,* București, Editura Tehnică, vol. IV, Pi-Z, 2005, p. 292.

[4] *Plante magice. Rostopasca (Chelidonium majus)*, în *Asul Verde*, Anul III, Nr. 32, noiembrie, 2006, p. 28.

religioasă creștină are următoarea semnificație: Cristos vindecă orbirea noastră spirituală”[5]. Denumirile populare atestă importanța alocată acestei buruieni în mediul rural: simbol vegetal (*buruiană crestată, buruiană crudă, lăptugă crudă),* simbol avimorf (*iarba rândunicii, hilindunea),* simbol zoomorf (laptele câinelui), simbol antropomorf (*sângele voinicului),* simbol suprauman (*lapte de vrăjitoare),* simbol stihial (aluzie la foc – *scânteiuță*)[6]. În trecut, descântătoarea satului știa rolul fiecărei buruieni de leac. Performera, apelând la magia albă și la buruiana de leac tămăduia bolnavii: „Tratamentul se făcea fără «plată», leacul lor fiind considerat ca o binefacere, ca «lucru curat», spre deosebire de cele ale vrăjitoarelor măsluite și plătite”[7].

Cuvântul *Chelidonium,* pentru alchimiști, devine *Coeli donum* < „Darul cerului”[8]. Astfel, rostopasca, asociată cu stihiile, își face resimțită prezența în universul alchimiștilor. *Darul cerului*, în spațiul cultural românesc, era culeasă „numai în crucea zilei, când soarele era în zodia Leului”[9] (foto 3).

Foto 3: Latex, seva rostopascăi
(https://www.drmax.ro/articole/rostopasca-beneficii-si-modalitati-de-a-o-utiliza; accesare site: 15. 09. 2024)

---

5 *Ibidem.*
6 Al. Borza, *Dicționar etnobotanic*, București, Editura Academiei, 1968, p. 45.
7 Valer Butură, *Cultură spirituală românească,* București, Editura Minerva, 1992, p. 221.
8 *Plante magice. Rostopasca (Chelidonium majus)*, în *Asul Verde*, Anul III, Nr. 32, noiembrie, 2006, p. 28.
9 https://buzaumedia.ro/stiri-buzau-mondene/darul-cerului-sau-rostopasca-remediu-puternic-pentru-numeroase-afectiuni/; accesare site: 15. 09. 2024.

Rostopasca are un status aparte în diverse spații culturale. În România este cunoscută pentru tratarea negilor cu ajutorul substanței lăptoase pe care o secretă: „Se rupe alior (laptele cânelui, rostopastă) și cu laptele ce curge se ung negii”[10]. De obicei, după ce se utilizează buruiana, aceasta lăsată în locul de unde a fost culeasă: „se aruncau în locul de unde se luau”[11]. De exemplu, decoctul pe bază de rostopască vindecă fie *lingoarea, frigurile, vătămătura* (Năsăud), fie *rastul* (inflamație a splinei) (Banat). Decoctul preparat din lapte, rostopască și pătrunjel de câmp vindeca *blenoragia* (gonoreea)[12]. De asemenea, „pecingina” [erupții ale pielii, bășicuțe care după uscare determină pete scorțoase care produc mâncărimi] era sistată cu latex. Interceptăm practici ritualice cvasiidentice în alte spații culturale (Germania, Franța, Elveția): „În Germania planta trebuie culeasă dintr-un cimitir, în Franța negii se tamponau neapărat în timpul unei înmormântări, în Elveția se zicea că ai șansa să scapi de ei doar dacă, după ce i-ai uns cu sucul de rostopască, nu-i mai privești”[13].

De exemplu, hepatita (gălbenarea, icterul) se trata cu frunzele coapte ale buruienii, iar în Alsacia ritualul era mult mai complex: „În Bavaria, bolnavii de hepatită inserau într-un săculeț un număr impar de rădăcini de rostopască (trei, cinci, șapte sau nouă), inclusiv un număr identic de bucăți de ceară dintr-o lumânare sfințită în 02 făurar (februarie), adică de Întâmpinarea Domnului. Rugăciunea „Tatăl nostru” era rostită de mai multe ori, în nouă marți, în funcție de numărul rădăcinilor introduse în săculeț. Săculețul, poziționat sub veșminte între omoplați, era aruncat la finalul ritualului pe o apă curgătoare”[14].

În anumite contexte situaționale, rostopasca avea funcție de prezicere: „Așezând inima de cârtiță și rostopască pe creștetul unui om aflat pe patul de suferință i se poate prevedea soarta: dacă bolnavul cântă înseamnă că va muri, iar dacă plânge va rămâne în viață”[15].

---

[10] George Bujorean, *Boli, leacuri și plante de leac cunoscute de țărănimea română,* Sibiu, Editura Asociațiunii „Astra”, 1936, p. 183.

[11] Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 166.

[12] *Ibidem,* pp. 166–167.

[13] *Plante magice. Rostopasca (Chelidonium majus)*, în *Asul Verde,* ed. cit., p. 28.

[14] Delia-Anamaria Răchișan, *Traista cu buruieni de leac: rostopasca*, în vol. *Cercetări de actualitate* (ed. Sándor Vizi), ed. cit., p. 43.

[15] *Plante magice. Rostopasca (Chelidonium majus)*, în *Asul Verde,* ed. cit., p. 28.

Rostopasca, uscată la umbră și pisată mărunt, ajuta vacile să devină „vlăstoase" [lăptoase]. Mușcătura generate de ofidieni se trata cu decoct obținut din rostopască. Alifia preparată din poțiunea buruienii combinată cu săpun alb, ulei camforat combătea chelia[16]. Erizipelul, mătreața, picioarele umflate se tratau cu decoct obținut din rostopască.

8.3. Concluzii

Rostopasca, buruiana care pare banală la prima vedere, se dovedește a fi un panaceu universal. Cunoscută, încă, din Antichitate și din Evul Mediu, rostopasca este prețuită și de alchimiști. Rostopasca, indiferent de spațiul cultural, implică practici cvasiidentice. Mentalitățile culturale reactualizează fondul etnoiatric străvechi.

Bibliografie

Borza, Al., *Dicționar etnobotanic*, București, Editura Academiei, 1968.

Bujorean, George, *Boli, leacuri și plante de leac cunoscute de țărănimea română,* Sibiu, Editura Asociațiunii „Astra", 1936.

Butură, Valer*, Cultură spirituală românească,* București, Editura Minerva, 1992.

Butură, Valer*, Enciclopedie de etnobotanică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979

Pârvu, Constantin, *Enciclopedia plantelor. Plante din flora României,* București, Editura Tehnică, vol. IV, Pi-Z, 2005.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Traista cu buruieni de leac: rostopasca,* în vol. *Cercetări de actualitate* (ed. Sándor Vizi), Cluj-Napoca, Editura Napoca-Star, 2023.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Simboluri vegetale antropomorfizate și misterioase cu funcție tămăduitoare*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022.

*** *Plante magice. Rostopasca (Chelidonium majus),* în *Asul Verde,* Anul III, Nr. 32, noiembrie, 2006.

[16] Constantin Pârvu, *Enciclopedia plantelor. Plante din flora României,* București, Editura Tehnică, vol. IV, Pi-Z, 2005, pp. 294–295.

Webografie

https://buzaumedia.ro/stiri-buzau-mondene/darul-cerului-sau-rostopasca-remediu-puternic-pentru-numeroase-afectiuni/; accesare site: 15. 09. 2024.

https://www.nybg.org/planttalk/backyard-botany-greater-celandine/; accesare site: 15. 09. 2024.

https://gradina-de-vis.shopmania.biz/cumpara/rostopasca-chelidonium-majus-7277719; accesare site: 15. 09. 2024.

https://www.drmax.ro/articole/rostopasca-beneficii-si-modalitati-de-a-o-utiliza; accesare site: 15. 09. 2024.

TEMA 8

Mentalități culturale. Fond etnoiatric străvechi. Aplicație: Rostopasca (*Chelidonium majus*)

1. Mentalități culturale: Importanța rostopascăi în spațiul cultural românesc (trei argumente).

2. Mentalități culturale: Funcția tămăduitoare a rostopascăi în alte spații culturale (trei argumente).

3. De ce rostopasca este corelată cu alchimiștii?

4. De ce rostopasca este asociată cu rândunica?

5. Ce boli se tratează prin intermediul acestei buruieni de leac, conform medicinei populare? (minimum trei exemple).

9. Mentalități culturale și colective: Deochiul și descântecul

9.1. Introducere

Conceptul de „deochi” relevă o viziune mult mai profundă a ființei umane. Deochiul este perceput în diverse spații culturale. Grație mentalității culturale (re)descoperim puterea privirii și fenomenul „deochi” pe care îl analizăm sincronic și diacronic. Datorită mentalului colectiv, avem oportunitatea de a trece deochiul prin filtrul gândirii empirice.

9.2. Mentalități culturale: Deochiul

Conceptul de „deochi” reprezintă o universalie. Acest termen există în toate culturile lumii: en. *evil eye,* it. *malocchio,* fr. *mauvais œil.* Privirea panoptică, privirea care împietrește, privirea duioasă, privirea tăioasă interrelaționează cu ființa umană. La nivel microcosmos, omul posedă o privire pătrunzătoare. De asemenea, la nivel macrocosmos, Dumnezeu posedă o privire panoptică. Conform legendelor, se spune că divinitatea poate curemura încet pământul dacă privește cu coada ochiului sau poate cutremura intens Terra dacă privește țintit[1]. Conform mitologiei, Meduza împietrea pe oricine. Se spune că a învins-o Perseu: „Atena a folosit capul Meduzei așezându-l pe scutul său […] dușmanii ei erau pietrificați în momentul în care o priveau pe zeiță”[2]. Perseu avea o recuzită magică: sabia de la Hermes, scutul de bronz de la Atena, coiful invizibil, sandalele înaripate, traista fermecată de la Hades. În funcție de starea sa sau de conștiința sa, omul poate avea fie o privire duioasă, fie o privire tăioasă. Anumiți oameni posedă „ochi răi” fără

[1] Tony Brill (ed), *Legendele cosmosului,* Ediție critică şi studiu introductiv de, vol. 1, Bucureşti: „Grai şi suflet – Cultura Națională”, 1994, p. 220.

[2] Pierre Grimal, *Dicționar de mitologie greacă și romană,* București: Editura Saeculum I.O., 2003, p. 207.

a conștientiza. Așadar, deochiul este conexat cu privirea[3]. Atacurile psihotronice, emise de la distanță, nu au un fundament științific, însă determină atât o agresiune fizică, cât și psihică. Atât deochiul, cât și atacurile psihotronice generează o stare atipică, o vitalitate precară augmentată de amețeli și de dureri de cap.

9.3. Mentalități colective: Deochiul

Primele indicii ale deochiului sunt: amețeala, căscatul, lipsa vitalității, slăbiciunea. Remediile deochiului sunt: forța cuvântului – „Usturoi între ochi, să nu mă deochi!”[4]; practici ritualice – „să scuipe asupra copilului de trei ori […] să atârne la capul copiilor usturoi sau un semn de postav roșu”[5]; acroșarea la încheietura mâinii a unei „ațe roșii cu nasturi albi”[6]; sincretism de limbaje (limbaj, verbal, limbaj nonverval, paralimbaj), formula verbală urmată de scuipatul ritualic: „Ptiu, ptiu, ptiu! Să nu-i fie de deochi!”; realizarea unui benghi, adică a unui semn pe frunte din cenușă: „Spre a nu se deochea un copil de deochi, să-i faci un benchiu cu cenușă alba […] se ia pământ de sub talpa mesei și i se face zbenghiu în frunte cu această tină sau zbenghiu cu scrobeală albastră”[7].

De asemenea, deochiul poate fi sistat dacă apelăm la sare, dacă purtăm haine pe dos, dacă facem crucea cu limba, dacă înălțăm o rugă Bunului Dumnezeu[8]. Deochetorul are semne distinctive, precum: sprâncene îmbinate, ochii prea mari sau prea mici. De asemenea, deochetorul posedă carențe sau

---

3 Cursul reprezintă o formă restrânsă. Vezi detalii despre conceptul de „deochi” asociat cu gândirea populară la Vezi detalii la Delia-Anamaria Răchișan, „Deochiul și gândirea empirică”, în volumul *Transparența gândurilor*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2022, pp. 59–68.

4 Antoaneta Olteanu, *Ipostaze ale maleficului în medicina magică*, București, Editura Paideia, 1998, p. 154.

5 I-Aurel Candrea*, Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*, Iași: Editura Polirom,1999, p. 207.

6 Ion Bârlea, *Literatura populară din Maramureș*, București: Editura Pentru Literatură, 1968, p. 334.

7 Artur Gorovei*, Credinți și superstiții ale poporului român*, București: Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1995, p. 75.

8 Culegător: Delia-Anamaria Răchișan, Informator: Mărie a lu`Vodă, 76 de ani, Breb, Țara Maramureșului, 2012.

defecte fizice, precum: bâlbâială, cecitate la un ochi, privirea sașie, sluțenie. Totodată, deochetorul poate fi un om obișnuit ori un ins care s-au născut cu tichie pe cap, adică un strigoi viu[9]. Cel care deoache are anumite simptome: „când deoache pe cineva simte că îl dor ochii, simte o iuțime, o usturime, o arsură la ochi”[10]. Aceste exemple îi conferă deochiului un status aparte.

9.4. Mentalități colective: Descântecele de deochi

Deochiul, asociat cu descântecul (text magic), reprezintă un adevăr iminent. Binaritatea descântec-descântat relevă o diferență majoră: „Trebuie făcută de la început distincția dintre fenomen (descântat) ca ansamblu de practici ritualice cu marcate conotații magice, cu indicații și interdicții severe, privind locul și timpul practicării, natura executantului, a obiectelor și a substanțelor folosite, pe de o parte, și poem (descântec), ca formă de artă, pe de altă parte”[11]. Descântecul (des+cântec< lat. *canticum,* „incantație”) este performat în lumea satului fie de descântătoare (doftoroaia, fermecătoarea, moașa, vrăjitoarea), fie de descântător (fermecătorul, solomonarul, vrăjitorul). Arta descântatului se transmite doar cuiva din familie sau din neam. Descântecele au un status aparte: „Se crede că descântecele sunt memorate pe furate. Descântătoarea satului, descântătorul satului aveau un status aparte – erau inițiați. În situații-limită, descântecul era performat de moașă, de vârstnicul unei familii, de mame, de bunici, de fetele cu status premarital. *Descântecele de deochi* sunt inedite. În lumea satului românesc, *descântecele de deochi* erau cunoscute de anumiți membri ai fiecărei familii și erau rostite în anumite contexte situaționale”[12].

Pe de o parte, se crede că descântecele au fost transmise oamenilor fie prin intermediul Necuratului, fie cu ajutorul Maicii Domnului. De exemplu, Aghiuță primește poruncă de la însuși Scaraoschi să-i păcălească pe muritori:

---

9 *Ibidem.*

10 I-Aurel Candrea*, Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică,* ed. cit., p. 207.

11 Nicolae Constantinescu*, Folclorul, cum poate fi înțeles. Studii și articole de etnologie românească*, București: Editura Universității din București, 2011, p. 175.

12 Delia-Anamaria Răchișan, „Deochiul și gândirea empirică”, în volumul *Transparența gândurilor,* ed. cit., p. 64.

„mergi printre oameni și amăgește-i cu invenția mea, descântecul!”[13] Socul, ucenicul lui Aghiuță, vindeca oamenii fără a le solicita bani: „Într-o zi, Aghiuță a aflat de faptele bune ale Socului și l-a ucis. Dumnezeu și Sfântul Petru, fiind pe Pământ, cunoscând faptele bune ale Socului, trecând pe lângă mormântul acestuia, îl readuc la viață, însă sub o altă formă, sub chip de arbust ”[14]. Pe de altă parte, se crede că Maica Domnului le-a învățat pe femei cum să extirpe dracii prin intermediul descântecelor[15].

Descântecul de deochi mizează pe forța magică a cuvântului. Recuzita magică vizează trei cărbuni, apă neîncepută, ulcică etc. Descântecul se rostește de trei ori: „Descânt, descânt cu numele meu și al lui Dumnezeu,/De-i deocheat de femeie,/Ochii-n cap să nu-i mai steie [stea],/De-i deocheat de bărbat,/Să-i sară ochii din cap./Și la Gheorghe să-i dai pace!”[16] Descântecul de deochi apelează la figuri retorice, la figuri stilistice, la sincretismul de limbaje: „Precizăm faptul că descântecul este transmis din generație în generație, pe care orală, în cadrul familiei. La nivelul textului, interceptăm anafora, repetiția *duplicatio,* porunca verbală imperativă, dinamica verbelor (indicativ prezent, conjunctiv). Descântecul vizează însănătoșirea ființei umane, deocheate, probabil, tot de către un om de gen masculin sau feminin. Sesizăm impactul pe care îl are cuvântul. Limbajul verbal îngemănat de limbajul nonverbal este augmentat de paralimbaj. Dacă cel deocheat este într-o stare gravă, cărbunii vor sfârâi și vor cădea la fundul ulcelei. Persoana acaparată de starea maladivă va fi stropită cu apa respectivă în zonele vulnerabile (ochi, inimă, încheieturi, tâmple, față) și va înghiți apa de trei ori. Conform acestui descântec, restul apei din ulcică se aruncă peste «hăizașul» [acoperișul] casei. În acest context situațional, remarcăm magia simpatetică. Odată cu aruncarea apei, răul va dispărea. Există variante în care se utilizează și usturoi, se face semnul crucii cu mâna sau cu un cuțit de aramă, iar apa respectivă se aruncă peste un animal (câine/pisică). În momentul în care animalul se va scutura de apă, boala va fi

---

[13] Tony Brill (ed), *Legendele florei,* Ediție critică şi studiu introductiv de, vol. 2. Bucureşti: „Grai şi suflet – Cultura Naţională”, p. 48.

[14] Delia-Anamaria Răchișan, *Simboluri vegetale antropomorfizate și misterioase cu funcție tămăduitoare,* Cluj-Napoca: Editura Mega, 2022, p. 114.

[15] Olinescu, Marcel, *Mitologie românească,* București: Editura Saeculum Vizual, 2004, p. 34.

[16] Culegător: Delia-Anamaria Răchișan, Informator: Borodi Vasile-Grigoruț, Sârbi, Țara Maramureșului, 84 de ani, 2012.

risipită în cele patru zări și se va reinstaura starea inițială, starea de sănătate”[17]. Apa poate să fie aruncată și în alte locuri: „pe un par de la gard, pe țâțâna ușii”[18]. Persoana care a generat deochiul posedă fie „ochi răi”, fie „gură spurcată”. Menționăm faptul că apa rămasă în cadrul ritualului nu se aruncă la întâmplare, deoarece acel loc ar deveni nefast, iar cine ar păși într-un astfel de loc ar fi acaparat de starea maladivă.

9.5. Concluzii

Atât deochiul, cât și descântecul mizează pe oralitate, pe gândirea empirică. Privirea are un rol major. Indiferent de spațiul cultural, deochiul reprezintă un adevăr iminent. Conform mentalității culturale și colective, deochiul și descântecul pot fi analizate în tandem atât sincronic, cât și diacronic.

Bibliografie

Bârlea, Ion, *Literatura populară din Maramureș*, București, Editura Pentru Literatură,1968.

Brill, Tony (ed), *Legendele cosmosului*, Ediție critică și studiu introductiv de, vol. 1–2, București, Editura „Grai și suflet – Cultura Națională”, 1994.

Candrea, I-Aurel, *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică,* Iași, Editura Polirom,1999.

Constantinescu, Nicolae, *Folclorul, cum poate fi înțeles. Studii și articole de etnologie românească*, București: Editura Universității din București, 2011.

Gorovei, Artur, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București: Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1995.

Grimal, Pierre, *Dicționar de mitologie greacă și romană,* București, Editura Saeculum I.O., 2003.

---

[17] Delia-Anamaria Răchișan, „Deochiul și gândirea empirică”, în volumul *Transparența gândurilor*, ed. cit., pp. 65–66.

[18] Antoaneta Olteanu, *Ipostaze ale maleficului în medicina magică*, București, Editura Paideia, 1998, p. 158.

Olinescu, Marcel, *Mitologie românească,* București, Editura Saeculum Vizual, 2004.

Olteanu, Antoaneta, *Ipostaze ale maleficului în medicina magică*, București, Editura Paideia, 1998.

Răchișan, Delia-Anamaria, *Simboluri vegetale antropomorfizate și misterioase cu funcție tămăduitoare,* Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022.

Răchișan, Delia-Anamaria, „Deochiul și gândirea empirică", în volumul *Transparența gândurilor*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2022, pp. 59–68.

TEMA 9

Deochiul și descântecul – Mentalități culturale. Mentalități colective

1. Deochiul în diverse spații culturale, deochiul asociat cu mentalitatea culturală (zece rânduri).

2. Deochiul corelat cu mentalitatea colectivă aferentă mediului rural (zece rânduri).

3. Deochiul conexat cu descântecul în spațiul cultural românesc (zece rânduri).

10. Mentalități culturale. Credințe și superstiții: Mătura

10.1. Introducere

Credințele și superstițiile aferente măturii relevă mentalități cvasiidentice, indiferent de spațiul cultural. Mătura pare, la prima vedere, un obiect lipsit de importanță. Mătura relevă dihotomii, precum: benign–malign, ordine–haos, curat–murdar, sacru–profan. Realizând o incursiune în timp, aflăm că Deverra era zeița curățeniei în Roma antică, iar conform Panteonului slav, mătura din crengi de stejar devine emblema zeului Perun[1]. De asemenea, în cinstea zeiței aztece Teteoinnan se celebra o sărbătoare păgână, o zi în care se mătura pentru a se alunga spiritele malefice[2]. În spațiul cultural românesc, mătura subliniază o pleiadă de credințe și de superstiții[3]. Indiferent de simbolul vegetal (alun, pelin etc.), mătura posedă valențe ritual-magico-simbolice.

10.2. Mentalități culturale: Mătura

Conform mentalității culturale, aferente spațiului cultural românesc, mătura are un status aparte. Denumirile regionale atestă importanța alocată măturii: „Mătura beciului, Mătura împăratului, Mătura Maicii Precista, Mătura raiului, Mătura turcească, Măturică, Măturică mirositoare, Măturice, Măturișcă, Măturița Maicii Domnului, Măturoiul raiului (*Artemisia annua*), Mătură de curte, Mătură de grădină (*Kochia scoparia*), Mături cu bobul negru, Mături de măturat, Mături de miere, Mături negre (*Sorghum vulgare*), Mătură roșie (*Salicornia herbacea*), Mătură verde (*Sarothamnus scoparius*),

---

[1] Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale,* Timișoara, Editura „Amarcord”, 1994, p. 104.

[2] Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri,* București, Editura Saeculum I.O., vol. 1, 2002, p. 254.

[3] Cursul este o formă restrânsă, a se vedea forma amplă la Delia-Anamaria Răchișan, *The broom – object with ritual-magico-symbolic valences,* în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica,* no. 23/2022, pp. 49–58.

Mătura vrăjitoarei (*Melampsorella cerastii*), Mături de vrăjitoare (*Taphrina carpini*)”[4].

Dincolo de acțiunea de a mătura în vederea obținerii curățeniei, în universul ontologic al satului românesc, mătura reprezintă un strămoș mitic care apără gospodăria și membrii familiei: „Proptirea măturii, în lipsa stăpânilor casei, în fața ușii, așezarea măturii, în lipsa mamei, în fața leagănului în care se află nou-născutul (funcție apotropaică) relevă gândirea empirică și subliniază rolul pe care îl avea acest strămoș mitic în universul satului românesc”[5]. Nou-născutul nebotezat devine vulnerabil, iar reprezentările mitice (strigoaice, Avestița, Baba Coja etc.) îi pot lua sufletul sau îl pot schimba cu odrasla lor. Mama nu are voie să își lase singur copilul nebotezat în casă, nu este bine nicio clipă să se întoarcă cu spatele la el: „când este lăsat singur în casă, în primele șase săptămâni de la naștere și mai ales când nu este, încă, botezat, se pune lângă leagănul sau albia în care este culcat, o mătură menită să-l ferească de rău”[6]. Rugăciunea, icoanele, mătura, sarea, usturoiul etc. protejau nou-născutul.

Sintagma „mături de vrăjitoare”, pe de o parte, ne duce cu gândul la vrăjitoare, pe de altă parte, la starea malignă, la boala care pune stăpânire pe anumite simboluri vegetale, generând: „ramificații degenerescente subțiri și dese”[7]. Indiferent de spațiul cultural, vrăjitoarea are o vestimentație aparte: o pelerină neagră, o rochie roșie, o pălărie neagră și țuguiată. Nici vrăjitoarea de Halloween nu se lasă mai prejos (foto 1, foto 2).

Strigoii, strigile au ca vehicul melița, vrăjitoarea posedă o mătură pe post de vehicul. Există și excepții. De exemplu, în mitologia celților, vrăjitoarea zboară pe o gâscă, având mătura în mână. Coada măturii reprezintă un simbol falic, iar partea cu paie sau cu nuielușe devine un simbol matricial[8]. În lumea satului românesc, mătura uzată nu se aruncă la gunoi: „se depozita în

---

[4] Al. Borza, *Dicționar etnobotanic*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, p, 258.

[5] Delia-Anamaria Răchișan, *The broom – object with ritual-magico-symbolic valences,* în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, no. 23/2022, p. 50.

[6] I. A. Candrea, *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică,* Iași, Editura Polirom, 1999, p. 269.

[7] https://dexonline.ro/definitie/matura; accesare site: 27. 09. 2024.

[8] Vezi detalii despre mătura vrăjitoarelor la Clare Gibson, *Semne & simboluri,* Oradea, Editura Aquila `93, 1998, p. 66.

podul casei, alături de alte obiecte asemănătoare (sită, furcă etc)"[9]. Interdicțiile aferente măturii subliniază gândirea empirică: „Să nu rupi mătura că-i a pagubă; Să nu dai cu mătura în copil că nu crește; nici în holtei că nu se însoară; La Crăciun și la Paști nu se mătură toată ziua prin casă; Noaptea nu se mătură casa"[10].

Foto 1: Vrăjitoare de Halloween cu mătura, 1661 – *Allstyle Home Decor* (https://www.ecosia.org/images?q=vrajitoare+cu+matura#id=FFC9C8E7F07353A4765F97DC8637C9F478A80F5D; accesare site: 27. 09. 2024)

Foto 2: Vrăjitoare, zburând pe mătură (https://www.lovendal.ro/wp52/wp-content/uploads/2024/03/vrajitoare-zburand-pe-matura.jpg; accesare site: 27. 09. 2024)

În satele românești, mătura confecționată din mănunchiuri de pelin, culese de Marina (o sărbătoare prăznuită în luna iulie), era folosită în praxisul ritualic: „Femeile curățau locuințele, curțile gospodăriilor, locurile unde slobozeau apa pentru morți la 40 de zile de la înmormântare"[11]. Pelinul *(Artemisia absinthium, Artemisia vulgaris)* era un remediu contra paraliziei, puricilor, răcelii, din el se prepara vinul, săpunul[12].

Mătura era la fel de eficientă și în spațiul cultural slav: „măturarea drumului tinerilor căsătoriți pentru a alunga eventualele farmece, măturarea drumului

[9] Antoaneta Olteanu, *Ipostaze ale maleficului în medicina magică*, București, Editura Paideia, 1998, p. 228.

[10] Artur Gorovei, *Credințe și superstiții ale poporului român*, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională", 1995, p. 137.

[11] Ion Ghinoiu, *Sărbători și obiceiuri românești,* București, Editura Elion, 2002, p. 292.

[12] Constantin Pârvu, *Universul plantelor. Mică enciclopedie,* București, Editura Enciclopedică, 1997, pp. 491–493.

până la cimitir în cazul deceselor de holeră, înconjurarea casei cu o mătură în mână în caz de incendiu”[13].

Paremiologia reamintește de înțelepciunea românilor: „Mătura nouă mătură bine”; „Orice om mătură în fața casei sale”; „Și-a făcut nasul mătură”[14].

Mătura se dovedește eficientă și într-un *descântec pentru somn*. În timp ce se rostește descântecul, mătura este trecută simbolic pe trupul copilului care suferă de insomnie: „Dure de pădure,/Du-te mai afund în pădure/Că până amu [acum] fiul tău s-o hodinit [s-a odihnit]/Și al meu s-o străduit./De amu al meu să să [se] hodinească,/Și al tău să să [se] străduiască./Că eu te-oi descânta/Tare și vârtos/Cu puterea lu` Hristos,/Cu mătura și secera nouă,/Cu mânurile amândouă [Cu ambele mâini] ”[15]. Deoarece este vizată sănătatea copilului se apelează la magia albă: „Sintagma «Dure de pădure» identifică forța malignă și chiar o localizează. Termenul «dure» ne duce cu gândul la durere. Pădurea este un spațiu închis, un loc labirintic, sălășluit și de făpturi malefice. În acest context, atât mătura, cât și secera inserează mai multe funcții fundamentale: apotropaică [de apărare, de protecție], curativă, magică, ritualică, de mediere conștientizată între micro- și macrocosmos. Porunca verbală imperativă are menirea de a sista răul, de a reinstaura ordinea. Repetiția «în oglindă» anunță transferul stării angoasante tocmai asupra copilului făpturii mitice care a generat răul («De amu al meu să să [se] hodinească,/Și al tău să să [se] străduiască»). Puterea cuvântului devine eficientă atunci când performera solicită ajutor divin de la Fiul Domnului, de la Mântuitorul Hristos. Performera, în calitate de intermediar, fandează pe orizontală și pe verticală. Fiind un intermediar între micro- și macrocosmos, performera este conștientă de faptul că salvarea nu vine de la ea însăși, prin intermediul magiei albe, ci se pogoară dinspre tăriile cerului, de la divinitate”[16].

Vrăjitoarea avea puteri magice. Se credea că era adepta Necuratului, un demon luciferic. În Evul Mediu, vrăjitoarele au fost arse pe rug. Vrăjitoarele sunt menționate și în Sfânta Scriptură. Mătura este un obiect magic indispensabil

---

[13] Antoaneta Olteanu, *Ipostaze ale maleficului în medicina magică*, ed. cit., p. 229.

[14] http://www.citatepedia.ro/index.php?q=matura&r=z; accesare site: 27. 09. 2024.

[15] Valerica Ștețco, *Poezii populare din Țara Maramureșului*, Bucureșști, Editura Minerva, 1990, Informator: Timiș Călina Teclii, 60 de ani, p. 79.

[16] Delia-Anamaria Răchișan, *The broom – object with ritual-magico-symbolic valences,* în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica,* no. 23/2022, p. 55.

recuzitei magice aferente vrăjitoarei, indiferent de spațiul cultural: „Nuielele rupte din gard, sau cozile de mătură erau folosite pentru zbor de vrăjitoare”[17]. Baba Iaga (slavi), Baba-Cloanța (români), Calyspo, Circe, Hecuba, Hecate, Medea (greci), Carmina, Saga (romani) sunt doar câteva nume de vrăjitoare. Și în prezent, vrăjitoarele sunt corelate cu magia neagră, inclusiv cu buruienile otrăvitoare. De asemenea, se crede că bântuie lumea călare pe mătură.

10.3. Concluzii

Mătura este un simbol cultural universal ambivalent. Mătura, în calitate de strămoș mitic sau de vehicul indispensabil vrăjitoarelor, subliniază o pleiadă de credințe și de supersiții. Mătura posedă valențe ritual-magice. Gândirea empirică scoate la iveală practici ritualice străvechi.

Dihotomiile (benign–malign, curat–murdar, ordine–haos, sacru–profan), perspectiva interdisciplinară conferă multiple unghiuri critice de decriptare al acestui simbol banal, la prima vedere, dar încărcat de semnificații. Tema este generoasă și captivantă.

Bibliografie

Biedermann, Hans, *Dicționar de simboluri,* București, Editura Saeculum I.O., vol. 1, 2002.

Borza, Al., *Dicționar etnobotanic,* București, Editura Academiei, 1968.

Candrea, I-Aurel, *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică,* Iași, Editura Polirom, 1999.

Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale,* Timișoara, Editura „Amarcord”, 1994.

Ghinoiu, Ion, *Sărbători și obiceiuri românești,* București, Editura Elion, 2002.

Gibson, Clare, *Semne & simboluri*, Oradea, Editura Aquila `93, 1998.

Olteanu, Antoaneta, *Ipostaze ale maleficului în medicina magică*, București, Editura Paideia, 1998.

[17] https://ro.wikipedia.org/wiki/Vr%C4%83jitoare; accesare site: 27. 09. 2024.

Pârvu, Constantin, *Universul plantelor. Mică enciclopedie,* București, Editura Enciclopedică, 1997.

Răchișan, Delia-Anamaria, *The broom–object with ritual-magico-symbolic valences,* în Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica, no. 23/2022, ISSN 1582-5523, pp. 49–58.

Ștețco, Valerica, *Poezii populare din Țara Maramureșului*, București, Editura Minerva, 1990.

Webografie

https://www.ecosia.org/images?q=vrajitoare+cu+matura#id=FFC9C8E7F07353A4765F97DC8637C9F478A80F5D; accesare site: 27. 09. 2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Vr%C4%83jitoare; accesare site: 27. 09. 2024.

https://www.lovendal.ro/wp52/wp-content/uploads/2024/03/vrajitoare-zburand-pe-matura.jpg; accesare site: 27. 09. 2024.

http://www.citatepedia.ro/index.php?q=matura&r=z; accesare site: 27. 09. 2024.

https://dexonline.ro/definitie/matura; accesare site: 27. 09. 2024.

TEMA 10
Mentalități culturale. Credințe și superstiții: Mătura

1. Argumentați de ce mătura este un simbol ambivalent (minimum cinci rânduri).
2. Credințe și superstiții despre mătură (trei exemple).
3. Valențe ritualice aferente măturii (praxis ritualic – trei exemple).

Istorie culturală, istoria mentalităților, mentalități culturale se adresează atât studenților, cât și cititorilor care prețuiesc valorile culturale. Temele captivante și generoase subliniază conceptul de „cultură", revitalizează atât moșteniri, mentalități, valori culturale daco-getice, cât și cultura și civilizația aferentă vechilor greci și romani. De asemenea, omul medieval este prezentat la extreme (de exemplu, cavalerul și marginalul). Totodată, nu sunt omise mentalități culturale aferente norocului, schimbării numelui, fondului etnoiatric străvechi, deochiului, descântecului etc.

conf. univ. dr. **Delia-Anamaria Răchișan**

DELIA-ANAMARIA RĂCHIȘAN s-a licențiat în Filologie (Limba și Literatura Română-Etnologie) la Universitatea de Nord din Baia Mare și a urmat masteratul de Etnologie și Folclor la Universitatea din București (2003). Doctoratul este în Filologie, Universitatea din București (2009). În prezent este conf. univ. dr. la Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, Facultatea de Litere, Departamentul de Filologie și Studii Culturale. A publicat și editat în total 28 de cărți la edituri din țară și din străinătate: cartea care are la bază teza de doctorat (1), monografii (5 monografii: 4 în limba română, 1 în limba engleză), volum de studii tematice (1), volum filologic (1), dicționare științifice (2), cărți traduse, în limbile engleză, franceză, spaniolă, după ce au fost publicate în țară în limba română (3), suport de curs/manual universitar (12 materiale didactice dintre care un suport de curs în colaborare), volume editate (3 volume dintre care 2 volume ca editor unic și un volum editat în colaborare). Până în prezent a publicat peste 70 de articole. Începând cu anul 2011, în calitate de redactor-șef, se ocupă de revista „Nord Cultural", care, în prezent, a ajuns la numărul 23.

UNIVERSITAS CLAUDIOPOLITANA
ROMANIA
PRESA UNIVERSITARĂ

ISBN: 978-606-37-2419-0